

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΕΘΝΕΣ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Η Σχέση Δικαίου και Πολιτικής στη Διεθνή Κοινότητα

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θεοδώρα Ε. Κακαργιά

Αθήνα, Δεκέμβριος 2020

Τριμελής Επιτροπή

Στ. Περράκης, Ομότιμος Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο
και Κοσμήτορας της Νομικής Σχολής στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου
(Επιβλέπων)

Μ. Ντ. Μαρούδα, Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου στο Πάντειο
Πανεπιστήμιο

Κ. Υφαντής, Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

Copyright, Θεοδώρα Κακαργιά, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

ΑΟΖ: Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη

Α΄ΠΠ: Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

ΔΑΔ: Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο

ΔΕΕ: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΕΚ: Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

ΔΔΧ: Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης

ΔΠΔΓ: Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία

ΔΠΔΡ: Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα

ΕΔΔΑ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΣΣΔ: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΚατΔΠΔ: Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΣΑ/ΗΕ: Συμβούλιο Ασφαλείας/ Ηνωμένων Εθνών

ΣΔΘ: Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας

ΣΕΚ: Συνθήκη Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

ΣΛΕΕ: Σύμβαση για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΤΔΒΚ: Τουρκική Δημοκρατία Βορείου Κύπρου

ICAO: International Civil Aviation Organization

ICISS: International Commission on Intervention and State Sovereignty

NATO: North Atlantic Treaty Organization

R2P: Right to Protect

«The existence of law is one thing; its merit or demerit is another»

John Austin, Άγγλος ιδρυτής του νομικού θετικισμού

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να αναδείξει κατά πόσο ισχύει σήμερα μία ισορροπία ανάμεσα στις προβλέψεις του διεθνούς δικαίου και στη δράση των οργάνων άσκησης πολιτικής σε διεθνές επίπεδο. Αφού αναλυθούν οι όροι του τίτλου, υπό το πρίσμα του εξεταζόμενου θέματος, αναλύονται στο Κεφάλαιο 2 διάφορες περιπτώσεις σύστασης διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων, που αποτελούν τον πιο σημαντικό φορέα έκφρασης του διεθνούς δικαίου, τα οποία έχουν δημιουργηθεί με πρωτοβουλία πολιτικών οργάνων, αναδεικνύοντας την ανάγκη των τελευταίων για απόδοση δικαιοσύνης. Στο Β' Μέρος αναλύονται διάφορα case studies από τη διεθνή πρακτική που αποδεικνύουν ότι, ανεξαρτήτως των προβλέψεων του διεθνούς δικαίου, τα πολιτικά όργανα δρουν με γνώμονα το συμφέρον και τις επιδιώξεις τους, και χωρίς εν τέλει να μπορεί κανείς να επέμβει ουσιαστικά στην ανομία που δημιουργείται. Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι δεν αρκεί για την μακροήμερευση ενός κράτους στη διεθνή πολιτική σκηνή να περιορίζεται η εξωτερική πολιτική του στην επίκληση ή ακόμα και στην εφαρμογή του διεθνούς δικαίου, αλλά θα πρέπει αυτό να συνδυάζεται με ισχυρές συμμαχίες, οι οποίες να πείθονται για την ταύτιση των συμφερόντων τους.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες.....	3
Περίληψη.....	5
Εισαγωγή.....	7
Μέρος Α΄	8
Κεφάλαιο 1: Ανάλυση των όρων του θέματος	8
1.1. Από τι αποτελείται το Διεθνές Δίκαιο.....	8
1.2. Σε τι συνίσταται η άσκηση Διεθνούς Πολιτικής.....	13
Κεφάλαιο 2:Είναι αυτοτελή και ανεξάρτητα ή αλληλοεπιδρούν;.....	15
2.1. Από τις πρώτες διαιτητικές Επιτροπές στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης	16
2.2. Από τα δύο Ειδικά Ποινικά Δικαστήρια στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο	18
2.3. Υπόθεση Lockerbie	21
Μέρος Β΄	25
Κεφάλαιο 3: Περιπτωσιολογική μελέτη της διεθνούς πρακτικής αναφορικά με την θετική ή πολωτική αλληλεπίδραση Δικαίου- Πολιτικής.....	25
3.1. Παραβιάσεις εκ μέρους της Τουρκίας εις βάρος της Ελλάδας θεμελιωδών αρχών διεθνούς δικαίου	25
3.2. Παραβιάσεις εκ μέρους της Τουρκίας εις βάρος της Κύπρου θεμελιωδών αρχών διεθνούς δικαίου	32
3.3 Χρήση Χημικών Όπλων υπό το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου-Περίπτωση Συρίας	35
3.4 Περιπτώσεις επίκλησης του δικαιώματος στην προστασία (R2P)	37
3.4.1 Περίπτωση Ιράκ	37
3.4.2 Περίπτωση Κοσόβου	39
3.4.3 Περίπτωση Λιβύης	40
3.4.4 Περίπτωση Συρίας.....	41
3.5 Περιπτώσεις εξέτασης από διεθνή δικαιοδοτικά όργανα πράξεων που εκδόθηκαν προς συμμόρφωση σε Ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας - Υπόθεση Kadi.....	44
3.6 Περιπτώσεις μη αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων από το ηττηθέν κράτος...	50
Συμπεράσματα	57
Βιβλιογραφία.....	61
Ελληνόγλωσση	61
Ξενόγλωσση	62
Ιστοσελίδες.....	63

Εισαγωγή

Καθημερινά βλέπουμε ότι έχει ενταχθεί στην πολιτική ρητορική των Κρατών η επίκληση στο διεθνές δίκαιο. Κατά τον Βρετανό νομικό Austin, «ο νόμος είναι η διαταγή του κυρίαρχου (sovereign)». Ο κυρίαρχος είναι δημιουργός του δικαίου. Κυριαρχία όμως δε σημαίνει αυθαιρεσία. Η λογική κατάληξη της ιδέας ότι η κυριαρχία είναι υπεράνω του διεθνούς δικαίου οδηγεί στο ολοκληρωτικό κράτος, όπως το αντιλαμβανόταν ο Γερμανός Karl Schmitt (1888-1985), ο κατεξοχήν πολιτικός φιλόσοφος της ιδέας του ολοκληρωτικού κράτους κατά τον 20^ο αι. και αντίπαλος του Kelsen και της ιδέας ενός ισχυρού διεθνούς δικαίου. Στη διεθνή κοινωνία, εφόσον δεν υπάρχει ανώτερη εξουσία επί όλων των κρατών, δεν μπορούμε να μιλάμε για δίκαιο παρά μόνο για «θετικούς ηθικούς κανόνες που έχουν επιβληθεί από την κοινή γνώμη»¹.

Η έλλειψη καταναγκασμού σε περίπτωση παραβίασης του διεθνούς δικαίου και η έλλειψη μιας διεθνούς εκτελεστικής εξουσίας, η οποία μπορεί να επιβάλλει την τήρηση των κανόνων του διεθνούς δικαίου, όπως συμβαίνει στην εσωτερική έννομη τάξη, δεν αφαιρεί κάτι από τη δεσμευτικότητά του. Τα κράτη που παραβαίνουν το διεθνές δίκαιο, όντως το παραβαίνουν, ανεξάρτητα αν θα καταστεί δυνατό να τους επιβληθούν κυρώσεις, όπως αντίστοιχα στο εσωτερικό δίκαιο, όποιος εγκληματεί, παρανομεί, ασχέτως αν θα συλληφθεί και θα τιμωρηθεί².

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να αναδείξει περιπτώσεις της διεθνούς πρακτικής όπου οι κανόνες δικαίου αλληλοεπιδρούν με τους διάφορους φορείς άσκησης πολιτικής, που ταυτόχρονα είναι και υποκείμενα του διεθνούς δικαίου. Ως αλληλεπίδραση νοείται και αναλύεται μία σχέση με πολλές συνιστώσες, όπως η δημιουργία δικαίου από τους φορείς άσκησης πολιτικής, ο περιορισμός της δράσης των Κρατών από το διεθνές δίκαιο, η υπακοή σ' αυτούς τους περιορισμούς ή η υπέρβασή τους. Σήμερα, σύμφωνα με το ΧΗΕ, δεν μπορεί να γίνει λόγος για κυριαρχία επί του διεθνούς δικαίου. Η ειρηνική διευθέτηση των διαφορών μεταξύ των κρατών αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις σκοπούς του Διεθνούς Δικαίου, σύμφωνα με το άρθρο 1 του ΧΗΕ. Το άρθρο 33 του ΧΗΕ προβαίνει σε μία ενδεικτική απαρίθμηση των μεθόδων ειρηνικής επίλυσης των διαφορών με μία νοητή διάκριση σε πολιτικές

¹ J. Austin, Lectures in Jurisprudence or the Philosophy of Positive Law (London: John Murray, 5^η έκδοση, 1885), 182, 184.

² Γ.Κ. Τενεκίδης, Δημόσιο διεθνές δίκαιο (Αθήνα: Αργύρης Παπαζήσης, 1963, τόμος Α', 35-50

μεθόδους αφενός, όπως τη διαπραγμάτευση, καλές υπηρεσίες, τη μεσολάβηση και την έρευνα και τις νομικές μεθόδους αφετέρου, οι οποίες συνίστανται στη διαιτησία και το δικαστικό διακανονισμό.

Στα αυστηρά όρια ενός κράτους οι διαφορές επιλύονται ως επί το πλείστον μέσω νομικών μεθόδων. Σε διεθνές επίπεδο, και ιδιαίτερα στο ιδιωτικό διεθνές, όπου οι διάδικοι συχνά είναι πολυεθνικές εταιρείες, τράπεζες και επενδυτές, δείχνουν μία προτίμηση στον ιδιαίτερο νομικό θεσμό της διαιτησίας, όπου ναι μεν το αποτέλεσμα θα είναι δεσμευτικό, αλλά η διαδικασία που θα ακολουθηθεί και οι νομικοί κανόνες που θα εφαρμοστούν επαφίεται στη διακριτική τους ευχέρεια. Όσον αφορά τα κράτη, δεν μπορούμε να συναγάγουμε με ευκολία την προτίμησή τους στη μία ή την άλλη μέθοδο, καθώς η επιλογή αυτή εξαρτάται και από την εικόνα που θέλει να προβάλλει το κάθε κράτος (νομοταγές ή πιο ευέλικτο) και από τα συμφέροντα που διακυβεύονται σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση. Ανάλογα με τη μέθοδο που επιλέγεται, χρησιμοποιούνται και διαφορετικά επιχειρήματα. Τα μεν πολιτικά επιχειρήματα δεν ακολουθούν οριοθετημένους κανόνες και η ερμηνεία των όρων μπορεί να διαφέρει μεταξύ των μελών. Αντίθετα τα νομικά επιχειρήματα έχουν συνήθως σαφώς οριοθετημένο νομοθετικό και νομολογιακό πλαίσιο, διέπονται από τους κανόνες και τη μεθοδολογία του δικαίου και είναι αντικειμενικά προβλέψιμα και επαληθεύσιμα. Σε περίπτωση νομικής διευθέτησης μιας διαφοράς δεν είναι πολύ πιθανή η απομάκρυνση από το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο (νομοθετικό και νομολογιακό), ενώ στην πολιτική διευθέτηση όλα τα ενδεχόμενα είναι ανοικτά.

Μέρος Α΄

Κεφάλαιο 1: Ανάλυση των όρων του θέματος

1.1. Από τι αποτελείται το Διεθνές Δίκαιο

Το διεθνές δίκαιο ή δημόσιο διεθνές δίκαιο σε αντιδιαστολή με το ιδιωτικό διεθνές είναι το σύνολο των δεσμευτικών κανόνων και αρχών που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών και άλλων διεθνών «υποκειμένων» και «μελών» της διεθνούς

κοινωνίας. Τον όρο «διεθνές δίκαιο» εισήγαγε το 1780 ο Bentham για να αποδώσει καλύτερα την έννοια του *jus gentium*, η οποία μέχρι εκείνη την εποχή σήμαινε «το δίκαιο των εθνών», που παραπέμπει στο εσωτερικό δίκαιο των εθνών, ενώ στην πραγματικότητα αφορούσε τις μεταξύ τους σχέσεις. Για τον διαπρεπή νομικό Lassa Oppenheim (1858-1919), καθηγητή διεθνούς δικαίου του Πανεπιστημίου του Κέμπριτζ, το διεθνές δίκαιο είναι «ο κορμός εκείνος των συμβατικών και εθιμικών κανόνων που θεωρούνται νομικά δεσμευτικοί από τα πολιτισμένα κράτη στις μεταξύ τους σχέσεις». Άλλωστε το κράτος ως «ιδέα», «οργανική ολότητα», αλλά και ως δημιουργός του δικαίου δεν είναι νοητό να περιορίζεται ή να αυτοπεριορίζεται από το δίκαιο που το ίδιο έχει δημιουργήσει, σύμφωνα με το Γερμανό φιλόσοφο Hegel³. Πραγματικά παγκόσμιο το διεθνές δίκαιο εμφανίζεται μετά τον Α΄ Π.Π., με την Κοινωνία των Εθνών (1919-1939), γνωρίζοντας τη μεγαλύτερη εξέλιξη από το 1945 και μετά, όπου πλέον παρατηρούμε το διεθνές δίκαιο να μη ρυθμίζει αυστηρά και μόνο τις νομικές σχέσεις των κρατών. Το βασικό σημείο που κρατάμε μέχρι και σήμερα από την παλαιότερη σύλληψη της έννοιας του διεθνούς δικαίου είναι ότι το διεθνές δίκαιο είναι το δίκαιο που ισχύει κατά πρώτο λόγο όσον αφορά τα κράτη στις μεταξύ τους σχέσεις.

Οι κύριες πηγές του διεθνούς δικαίου, με βάση το άρθρο 38 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου είναι α) οι διεθνείς συμβάσεις, γενικές ή ειδικές που καθιερώνουν κανόνες που έχουν δεχτεί ρητά τα κράτη, β) τα διεθνή έθιμα, ως γενική πρακτική παραδεδεγμένη ως κανόνας δικαίου και γ) οι γενικές αρχές του δικαίου που είναι αποδεκτές από τα κράτη. Επιπλέον, ένα δικαστήριο μπορεί να λάβει υπόψη του δικαστικές αποφάσεις (νομολογία) και τις διδασκαλίες διακεκριμένων νομικών διεθνολόγων, ως επιβοηθητικά μέσα καθορισμού των κανόνων του Δικαίου. Επίσης, μία απόφαση μπορεί να ληφθεί με βάση «το ορθόν και το ίσον» (*ex aequo et bono*), τη γνωστή, επιείκεια, αν συμφωνηθεί μεταξύ των διαδίκων.

Αναλυτικότερα, οι συμβάσεις είναι συνήθως γραπτές (σπάνια προφορικές συμφωνίες, γνωστές ως «συμφωνίες κυρίων») και η αποδοχή τους από τα συμβαλλόμενα κράτη ρητή. Ωστόσο, κατ' εξαίρεση μπορεί να θεωρηθεί ότι και τα κράτη μέρη, που δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη, δεσμεύονται από μία σύμβαση (πολυμερή) ή από ορισμένες διατάξεις της, αν οι διατάξεις αυτές κωδικοποιούν

³ F. Parkinson, *The Philosophy of International Relations* (Beverly Hills: Sage, 1977), 74-81, 97-98, 130-132.

προϋπάρχον διεθνές νομικό έθιμο. Οι διεθνείς συμβάσεις δεν μπορούν να αντιτίθενται στο αναγκαστικό διεθνές δίκαιο και απαγορεύεται να είναι μυστικές, γι' αυτό κατατίθενται επίσημα στον ΟΗΕ. Ωστόσο, οι συμβάσεις, ως πηγή διεθνούς δικαίου περιορίζεται πολύ στενά από τη βούληση των συμπραττόμενων κρατών, όχι μόνο επειδή έχουν την εξουσία να αποφασίσουν αν θα τη συνάψουν ή όχι, αλλά και επειδή ακόμα κι αν τη συνάψουν μπορούν να θέσουν «επιφυλάξεις» ή «ερμηνευτικές δηλώσεις», που είναι ηπιότερες από τις επιφυλάξεις, για ορισμένα άρθρα της σύμβασης.

Υπάρχει βέβαια και η άποψη ότι όλες αυτές οι Διεθνείς Συνθήκες που συντάσσονται, μαζί με τις ερμηνευτικές και επεξηγηματικές δηλώσεις που ακολουθούν, γίνονται από τις μεγάλες δυνάμεις με σκοπό να απαγορεύουν στα πιο ανίσχυρα κράτη να συγκρούονται μεταξύ τους και όχι για να θέτουν περιορισμούς στους εαυτούς τους. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, όταν μία μεγάλη δύναμη χρειάζεται να παραβεί έναν κανόνα διεθνούς δικαίου, καθοδηγεί μία ομάδα διεθνολόγων να προβάλει την άποψη ότι αυτό επιτρέπεται και δικαιολογείται, όπως προβλήθηκε από τους Άγγλους και Αμερικανούς η άποψη ότι δικαιολογείται η άσκηση προληπτικής βίας κατά την επέμβαση στο Ιράκ⁴.

Τα διεθνή έθιμα αποτελούν μία ακόμη βασική πηγή διεθνούς δικαίου εφόσον έχει εδραιωθεί σχετική πρακτική από περισσότερα κράτη και υπό τον όρο ότι η πρακτική αυτή έχει χαρακτήρα νομικής υποχρέωσης⁵, το γνωστό *opinion juris*. Με άλλα λόγια η τέλεση αυτών των πράξεων δεν επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών αλλά επιβάλλεται από προϋπάρχοντες άγραφους νομικούς κανόνες. Προϊόντος του χρόνου ορισμένα έθιμα έπαψαν να είναι έθιμα επειδή ενσωματώθηκαν σε συνθήκη, όπως η αρχή του κυρίαρχου δικαιώματος για επιθετικό πόλεμο που καταργήθηκε το 1928 με το Σύμφωνο Kellogg- Briand και η αρχή των δώδεκα ναυτικών μιλίων ως το ανώτατο όριο χωρικών υδάτων που ενσωματώθηκε στη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982. Επιπλέον η αρχή της μη επαναπροώθησης κατοχυρωμένη σε ευρύ

⁴ Κ. Δελημάτσης, Κριτική Ανάλυση της Έννοιας της Χρήσης Ένοπλης Βίας στο Διεθνές Δίκαιο, σελ.10, https://www.academia.edu/5426370/%CE%94%CE%B5%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%AC%CF%84%CF%83%CE%B7%CF%82_%CE%91_%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82_%CE%97_%CE%A7%CF%81%CE%AE%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%B2%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC_%CF%84%CE%BF_%CE%94%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AD%CF%82_%CE%B4%CE%AF%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%BF

⁵ Άρθρο 37 παρ.1β του Καταστατικού του ΔΔΧ.

αριθμό διεθνών συμβάσεων (Σύμβαση της Γενεύης του 1951, Διακήρυξη για εδαφικό άσυλο του 1967) θεωρείται από μερίδα της θεωρίας και ως *ius cogens*, ενώ αρκετοί μελετητές της αποδίδουν το χαρακτήρα εθιμικού δικαίου⁶. Στη σημερινή εποχή η διάκριση μεταξύ συμβατικού και εθιμικού δικαίου έχει καταστεί αρκετά ασαφής, καθώς έχουν πολλαπλασιαστεί οι αποφάσεις του ΟΗΕ οι οποίες έχουν το χαρακτήρα ερμηνείας ή καταγραφής διεθνών εθίμων, με αποτέλεσμα να μην είναι σαφές τι είναι πραγματικά νέο και τι προϋπήρχε ως έθιμο.

Όσον αφορά τις γενικές αρχές του δικαίου πολλές είναι εκείνες που έχουν κωδικοποιηθεί σε σύμβαση, όπως η αρχή της καλής πίστης, της τήρησης των συμπεφωνημένων, της αρχής ότι δεν υπάρχει έγκλημα χωρίς ποινή (ΚατΔΠΔ), αλλά και άλλες όπως η αρχή του σεβασμού του δεδικασμένου, της επανόρθωσης της προηγούμενης ζημίας, *aut dedere aut judicare*, της σιωπηρής συναίνεσης και η αρχή της επιείκειας, ευθυδικίας. Η αρχή της επιείκειας βρίσκει τις ρίζες της στον Αριστοτέλη, ο οποίος θεωρούσε την επιείκεια ως διορθωτική του νόμου, προκειμένου μία δικαστική απόφαση να καταλήξει σε πιο δίκαιο αποτέλεσμα. Αλλά και οι Ρωμαίοι νομικοί έλεγαν ότι η υπέρτατη εφαρμογή του νόμου ισούται με υπέρτατη αδικία (*summum jus summa injuria*). Στόχος της αρχής της επιείκειας είναι να επιτευχθεί μία δίκαιη και λογική εφαρμογή του διεθνούς δικαίου, λειτουργώντας άλλοτε διορθωτικά (*infra legem*), άλλοτε συμπληρωματικά (*praeter legem*) και άλλοτε καταλυτικά (*contra legem*). Παρά τη σχετική πρόβλεψη του άρθρου 38 παρ.2 του Καταστατικού του ΔΔΧ⁷, μέχρι σήμερα δεν έχει ζητηθεί η εφαρμογή της από τους διαδίκους, ακριβώς γιατί έτσι αυξάνεται το απρόβλεπτο της δικαστικής απόφασης και δίνει ίσως υπέρμετρη αυτονομία στο Δικαστήριο.

Όσον αφορά τις αποφάσεις των διεθνών δικαστηρίων και συγκεκριμένα του ΔΔΧ πρέπει να σημειωθεί ότι αρχικά υπήρχε μία άρνηση και επιφύλαξη απέναντι στο

⁶ Νάσκου Περράκη Παρούλα, Το νομικό καθεστώς των προσφύγων στη διεθνή και ελληνική έννομη τάξη: Η Σύμβαση της Γενεύης του 1951 περί του καθεστώτος των προσφύγων, Αντ. Σάκκουλας, 1991, σελ.154.

⁷ Άρθρο 38 του Καταστατικού ΔΔΧ: «Άρθρο 38. 1. Το Δικαστήριο, που έργο του έχει να εκδικάζει, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, τις υποθέσεις που υποβάλλονται σ' αυτό, θα εφαρμόζει: α. τις διεθνείς συμβάσεις, γενικές ή ειδικές, που θέτουν κανόνες οι οποίοι αναγνωρίζονται ρητά από τα αντίδικα κράτη, β. το διεθνές εθιμικό δίκαιο, ως απόδειξη γενικής πρακτικής, που γίνεται δεκτή ως κανόνας δικαίου, γ. τις γενικές αρχές του δικαίου που αναγνωρίζονται από τα πολιτισμένα έθνη, δ. με την επιφύλαξη όσων προβλέπουν οι διατάξεις του άρθρου 59, τις δικαστικές αποφάσεις και τα διδάγματα των πιο αναγνωρισμένων δημοσιολόγων των διάφορων εθνών, ως βοηθητικά μέσα για τον καθορισμό των κανόνων δικαίου. 2. Αυτή η διάταξη δε θα θίγει την εξουσία του Δικαστηρίου να κρίνει μια υπόθεση «*ex aequo et bono*», αν οι διάδικοι συμφωνούν σ' αυτό».

δικαιοδοτικό θεσμό της Χάγης. Μέχρι και σήμερα, το ΔΔΧ, αν και διεθνής ανεξάρτητος θεσμός, αντιμετωπίζει αυστηρή κριτική, ως οιονεί πολιτικό όργανο, «κατευθυνόμενο», που εκδίδει πολιτικές αποφάσεις. Πράγματι, πολλές φορές η προσφυγή στο ΔΔΧ συνιστά άσκηση διεθνούς πολιτικής. Αυτό αποδεικνύεται από τις ακόλουθες ενδεικτικές υποθέσεις: προσφυγές των ΗΠΑ κατά της τότε ΕΣΣΔ, κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, Σοβιετικής Ένωσης, Στενά της Κέρκυρας, Δικαίωμα διέλευσης από το ινδικό έδαφος, Πυρηνικές δοκιμές, Διπλωματικό και προξενικό προσωπικό των ΗΠΑ στην Τεχεράνη, Υφαλοκρηπίδα Αιγαίου, Νομιμότητα χρήσης βίας (Γιουγκοσλαβία κατά χωρών του ΝΑΤΟ). Το ίδιο συμβαίνει και με τις αιτήσεις γνωμοδότησης της ΓΣ/ΗΕ προς το ΔΔΧ, όπως τις συνέπειες οικοδόμησης τοίχους από το Ισραήλ στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη ή της συμβατότητας προς το διεθνές δίκαιο της μονομερούς κήρυξης ανεξαρτησίας του Κοσόβου. Βέβαια το γεγονός ότι οι διεθνείς δρώντες προσφεύγουν στο ΔΔΧ για να δουν αποτυπωμένη σε μια απόφαση την έγκριση μιας πολιτικής επιλογής και το γεγονός ότι η όλη διαδικασία ενέχει στοιχεία που ενσωματώνουν πολιτικές επιλογές, δεν το καθιστά πολιτικό δικαστήριο. Αυτό είναι μία σοβαρή μομφή και αμφισβήτηση του κορυφαίου θεσμού διεθνούς δικαιοσύνης. Οι δεύτερες σκέψεις των κρατών απέναντι στο θεσμό αποδεικνύονται από το γεγονός ότι μόνο 67 από τα 193 κράτη του ΟΗΕ έχουν αποδεχτεί την υποχρεωτική δικαιοδοσία του (άρ.36 παρ.2 του Καταστατικού ΔΔΧ), μεταξύ των οποίων βρίσκεται μόνο ένα από τα πέντε μόνιμα μέλη του ΣΑ/ΗΕ.

Είναι αλήθεια ότι σε ορισμένες περιπτώσεις το ΔΔΧ κινήθηκε με τρόπο που δεν μπόρεσε ή δε θέλησε να συλλάβει τον παλμό των εξελίξεων της διεθνούς πραγματικότητας ώστε ν' ανταποκριθεί στο ύψος του ρόλου του ως όργανο ειρηνικής επίλυσης των διεθνών διαφορών, όπως έγινε για παράδειγμα στις υποθέσεις σχετικά με τη Δυτική Σαχάρα και τη νομιμότητα χρήσης πυρηνικών όπλων. Ο αντίλογος λοιπόν έγκειται στο γεγονός ότι ενώ έχει δοθεί η ευκαιρία να «ξεκαθαρίσει» το τοπίο, κινήθηκε «πλαγίως»⁸.

Σε κάθε περίπτωση η προσφυγή ενός κράτους στο ΔΔΧ αποτελεί έμπρακτη θετική στάση μιας χώρας για το πώς αντιλαμβάνεται τις σχέσεις στη διεθνή δικαιοταξία.

⁸ Στ. Περράκης, Η Ελλάδα και η Χάγη, Foreign Affairs, 2012.

1.2. Σε τι συνίσταται η άσκηση Διεθνούς Πολιτικής

Η εξωτερική πολιτική ενός κράτους είναι η πολιτική που ακολουθεί στη διεθνή σφαίρα για να πετύχει την εκπλήρωση των σκοπών του. Η πολιτική αυτή ασκείται από τα αρμόδια όργανα της πολιτείας με όλα τα μέσα τα οποία διαθέτει για την εκπλήρωση των στόχων που έχουν τεθεί. Ως στόχοι της εξωτερικής πολιτικής θα λέγαμε πολύ γενικά ότι είναι η βελτίωση της θέσης του κράτους στο χώρο της διεθνούς κοινωνίας σε ένα επίπεδο που να εξυπηρετεί τις εσωτερικές του διαστάσεις και η διαμόρφωση της διεθνούς φυσιογνωμίας του κράτους μέσα στη διεθνή κοινωνία⁹. Θεωρώντας δεδομένους τους στόχους, δεν θεωρούμε και δεδομένες και τις αντιλήψεις για την επίτευξή τους. Υπάρχουν διάφοροι παράγοντες που επηρεάζουν το σχηματισμό της εξωτερικής πολιτικής από την κάθε κυβέρνηση, όπως η προσωπικότητα του ηγέτη, η γραφειοκρατία και το διεθνές περιβάλλον, όπως είναι οριοθετημένο τη στιγμή της παραγωγής της πολιτικής. Το τελευταίο είναι μία δραστήρια έννοια, ένα σύνολο σχέσεων και καταστάσεων, που επηρεάζει τη λήψη αποφάσεων και τον προγραμματισμό της εξωτερικής πολιτικής. Μία αφηρημένη και γενική απόφαση που μπορεί αντικειμενικά να φαίνεται σωστή, στην ουσία είναι πιθανό να προσκρούει σε ακατάλληλες διεθνείς συνθήκες που να μην επιτρέπουν την επιβίωση αυτής στη διεθνή ατμόσφαιρα. Αν για παράδειγμα ένα κράτος αποφασίσει να μειώσει τα έξοδα για την άμυνά του εναρμονίζοντας την πολιτική του με γενικότερες κοινωνικές πιέσεις για ειρήνη είναι αντικειμενικά μία σωστή επιλογή. Αυτό όμως προϋποθέτει ότι την ίδια στιγμή δεν αντιμετωπίζει άμεση απειλή από ένα γειτονικό κράτος, το οποίο εξοπλίζεται έντονα και δείχνει φανερά τους σκοπούς του.

Τα Κράτη, ως υποκείμενα του διεθνούς δικαίου και παράγοντες άσκησης διεθνούς πολιτικής, έχουν διάφορους λόγους να σέβονται και να ακολουθούν το διεθνές δίκαιο. Για λόγους συμφέροντος, επειδή οι κανόνες διεθνούς δικαίου τους εξυπηρετούν, επειδή θέλουν να προβάλλουν την εικόνα ενός προοδευτικού και ηθικού κράτους, να μην απομονωθούν και να μην αμαυρώσουν τη διεθνή εικόνα τους είτε τέλος επειδή φοβούνται και θέλουν να αποφύγουν τις κυρώσεις. Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του κράτους είναι η κυριαρχία του. Και πράγματι τυπικά

⁹ Χρ. Ροζάκης, Διεθνής Πολιτική Εισαγωγικά Μαθήματα, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1985, σελ.118-119.

κάθε κράτος που είναι σήμερα μία αναγνωρισμένη μονάδα είναι κυρίαρχο. Ζήτημα είναι όμως εάν είναι ουσιαστικά κυρίαρχο, εάν έχει την ελευθερία να αποφασίζει, καθώς τα περισσότερα κράτη δέχονται επιρροές, που κυμαίνονται ανάμεσα σε έμμεσες και άμεσες παρεμβάσεις στο πεδίο λήψης των αποφάσεών τους.

Συναφώς υπάρχει και ο παράγοντας προσωπικότητα του ηγέτη, τα πιστεύω του και οι αγκυλώσεις του, που επίσης μπορεί να οδηγήσουν σε στρεβλές αντιλήψεις και ατυχείς αποφάσεις¹⁰. Γενικότερα, ο ψυχολογικός παράγοντας, δηλαδή οι αντιλήψεις, τα στερεότυπα για τον «άλλο» είναι καθοριστικές στη λήψη αποφάσεων, ειδικά σε διεθνείς συγκρούσεις¹¹.

Πέρα από τα κράτη, ήδη από τον 20ό αι., οι Διεθνείς Οργανισμοί απέκτησαν νέα δυναμική επεκτείνοντας την εμβέλειά τους προς την επίλυση πολιτικών ζητημάτων. Εξετάζοντας τα δύο βασικά όργανα του ΟΗΕ, τη Γενική Συνέλευση και το Συμβούλιο Ασφαλείας, βλέπουμε ότι το πρώτο έχει αρμοδιότητα για τη συζήτηση όλων των πιθανών διεθνών ζητημάτων και τη διατύπωση παραινήσεων, διακηρύξεων ή έκφρασης συμβουλών προς μεμονωμένα κράτη ή τη διεθνή κοινότητα και το δεύτερο, το ΣΑ/ΗΕ είναι σε θέση, σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των ΗΕ, να πάρει μέτρα, όταν το ίδιο θεωρεί ότι διαταράσσεται η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια για την αποκατάστασή τους. Μέτρα τα οποία μπορεί να εξικνούνται από τις απλές υποδείξεις προς τους αντιπάλους και να φτάνουν ως την ένοπλη παρέμβαση του Οργανισμού για την καταστολή της κρίσης και την επαναφορά των πραγμάτων σε ειρηνικό καθεστώς. Υπάρχει βέβαια και η άποψη ότι ο ΟΗΕ είναι περισσότερο ένα βήμα διαλόγου, αλλά και λήψης αποφάσεων στα θέματα που αφορούν τη δημιουργία μιας νέας ισορροπίας ανάμεσα στον παλιό και τον καινούριο κόσμο, ανάμεσα στα κατεστημένα κράτη και στα νέα κράτη που αναδύθηκαν μετά τον πόλεμο και λιγότερο ένα σύστημα διατήρησης της ειρήνης σε παγκόσμια κλίμακα¹². Οι αποφάσεις στην εξωτερική πολιτική συχνά ακολουθούν μία «ψυχολογική λογική», βασίζονται σε κανόνες ψυχολογικούς, με γνώμονα τη συγκυρία και τις περιστάσεις. Το σύστημα λήψης αποφάσεων του ΟΗΕ και ειδικότερα του ΣΑ/ΗΕ, παραπέμπει λόγω της

¹⁰ O.Holsti, "Individual Differences in "Definition of the Situation", Journal of Conflict Resolution (1970), 304-10, O. Holsti, Foreign Policy Formation Viewed Cognitively", R. Axelrod (Ed), Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites (Princeton: Princeton University Press, 1976),18-54.

¹¹ J.D.Frank, Sanity and Survival: Psychological Aspects of War and Peace (New York: Random House, 1967).

¹² Χρ. Ροζάκης, Διεθνής Πολιτική Εισαγωγικά Μαθήματα, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1985, σελ.26-33.

συλλογικότητας και της ομοφωνίας που απαιτεί, στη θεωρία της «ομαδοποιημένης σκέψης», όρο που εισήγαγε ο Irving Janis , (1918-1990), που οδηγεί σε εσφαλμένες ακόμη και σε ολέθριες αποφάσεις λόγω της ομαδικής δυναμικής, της πίεσης για ομοφωνία, χωρίς περιθώρια για αποκλίνουσα άποψη, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις κρίσεων¹³.

Στον ΟΗΕ οι αποφάσεις των οργάνων του ανάλογα με τη βαρύτητα του θέματος έχουν διάφορες διαβαθμίσεις. Υπάρχουν οι νομικά δεσμευτικές και άμεσα εκτελεστές αποφάσεις, όπως είναι τα περισσότερα Ψηφίσματα του ΣΑ/ΗΕ, οι μη υποχρεωτικές συστάσεις, που εκφράζουν μία ευχή, και μία ενδιάμεση κατηγορία ψηφισμάτων που εκ πρώτης όψεως και τυπικά δεν είναι υποχρεωτικές, μπορεί όμως να θεωρηθούν υποχρεωτικές λόγω της σοβαρότητας του θέματος που αφορά μία απόφαση ή λόγω του τρόπου που ελήφθη αυτή, με ομοφωνία ή συντριπτική πλειοψηφία. Ο μη αυστηρά νομικός χαρακτήρας των κειμένων αυτών δεν σημαίνει ότι οι αποφάσεις αυτές δεν επιφέρουν δικαιώματα και υποχρεώσεις ή δεν διαθέτουν νομική διάσταση. Θεωρούνται συνήθως ήπιο δίκαιο (soft law), αλλά δεν είναι απίθανο λόγω κύρους να τις επικαλεστούν διεθνή δικαστήρια, όπως έγινε με την Τελική Πράξη του Ελσίνκι του 1975. Σημειώνεται ότι ορισμένες διακηρύξεις και σημαντικά ψηφίσματα του ΟΗΕ αποτελούν πηγή και για το συμβατικό διεθνές δίκαιο. Για παράδειγμα, ο ΧΗΕ αν και αφιερώνει ένα ολόκληρο άρθρο στη νόμιμη άμυνα, δεν ορίζει σε τι ακριβώς συνίσταται η επίθεση που την δικαιολογεί. Τον ορισμό της επίθεσης τον δίνει η ΓΣ/ΗΕ με την απόφαση 3314 (XXIX) που υιοθετήθηκε το 1974. Αν και τα Ψηφίσματα της ΓΣ/ΗΕ δεν είναι δεσμευτικά, η συγκεκριμένη απόφαση συνιστά διεθνές εθιμικό δίκαιο δεσμευτικό για τα κράτη, σύμφωνα και με τη νομολογία του ΔΔΧ (Νικαράγουα)¹⁴.

Κεφάλαιο 2: Είναι αυτοτελή και ανεξάρτητα ή αλληλοεπιδρούν;

Στο ακόλουθο κεφάλαιο επιχειρείται να αποδειχθεί ότι το διεθνές δίκαιο και οι φορείς άσκησης πολιτικής υπάρχουν στο ίδιο περιβάλλον, είναι αλληλένδετα και τις περισσότερες φορές το ένα δημιουργείται στους κόλπους του άλλου. Έτσι βλέπουμε διεθνείς συνθήκες να είναι αποτέλεσμα πολιτικών διαπραγματεύσεων, δημιουργία

¹³ I. Janis, Victims of Groupthink (Boston: Houghton Mifflin, 1972).

¹⁴ Μ. Ντ. Μαρούδα- Β. Σαράντη, Η κατάρριψη ρωσικού αεροσκάφους από τουρκικά μαχητικά: τι απαντήσεις δίνει το διεθνές δίκαιο, Άμυνα και Διπλωματία, Δεκέμβριος 2015, σελ.9.

δικαιοδοτικών οργάνων με αποφάσεις των φορέων άσκησης πολιτικής, νομολογία που υποχωρεί όταν αναλαμβάνει το ΣΑ/ΗΕ και την αποτύπωση της ανησυχίας των διεθνών δρώντων να ντύνουν τις αμφισβητούμενης νομιμότητας ενέργειές τους με το πέπλο του διεθνούς δικαίου.

Αν παρατηρήσει κανείς τα Καταστατικά και τους Οργανισμούς λειτουργίας των διεθνών δικαστηρίων, που διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην αναπαραγωγή και εξέλιξη του διεθνούς δικαίου, θα διαπιστώσει ότι η δημιουργία τους αποτυπώνει την πολιτική βούληση για τη σύστασή τους ως αποτέλεσμα πολιτικών διαπραγματεύσεων.

2.1. Από τις πρώτες διαιτητικές Επιτροπές στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης

Έτσι, ήδη από το 1794 το πρώτον με τη συνθήκη Jay, προβλέφθηκε η σύσταση μιας διαιτητικής επιτροπής για να εξετάσει και να λάβει δεσμευτικές αποφάσεις για μία σειρά από εκκρεμότητες που υπήρχαν μεταξύ των δύο συμβαλλομένων, ΗΠΑ και Ην. Βασιλείου, σχετικά με προβλήματα λειών, αποζημιώσεων, επανορθώσεων, μεθοριακών ρυθμίσεων κτλ. Η συνθήκη (συνυποσχετικό) προέβλεπε την επίλυση των παραπάνω διαφορών από τριμελείς και πενταμελείς διαιτητικές επιτροπές αποτελούμενες από διαιτητές της ιθαγένειας των διαδίκων. Οι διαιτητές ορκίσθηκαν να εξετάσουν με αμεροληψία τα σχετικά ζητήματα και να κρίνουν «σύμφωνα με τη Δικαιοσύνη, την Επείκεια και το Δίκαιο των Εθνών».

Ακολούθως, το 1872 συστάθηκε Διαιτητικό Δικαστήριο για την υπόθεση Alabama, που έμεινε γνωστή με το όνομα του καταδρομικού αγγλικού πλοίου και που κλήθηκε να εξετάσει μέχρι ποιου σημείου οι κανόνες της Ουάσιγκτον που αφορούν κανόνες ουδετέρων «εν πολέμω» χωρών είχαν παραβιαστεί στη διάρκεια του πολέμου. Κατόπιν πολλών και μακρών διαπραγματεύσεων συστάθηκε η πενταμελής διαιτητική επιτροπή και ως μέλη του είχαν οριστεί από τη Βασίλισσα της Αγγλίας, τον Πρόεδρο της Αμερικανικής Δημοκρατίας, τον Βασιλέα της Ιταλίας, τον Αυτοκράτορα της Βραζιλίας, και τον Πρόεδρο της Ελβετικής Δημοκρατίας. Στις 14 Σεπτεμβρίου του 1872 εκδόθηκε η απόφαση με την οποία αναγνωρίστηκε ότι πράγματι η Αγγλία είχε παραβιάσει τους παραπάνω κανόνες και επέβαλε σ' αυτή να καταβάλει ως αποζημίωση στις Η.Π.Α. το ποσόν των 15.000.000 δολαρίων. Η απόφαση αυτή έστω και αν δεν

προσυπογράφηκε από τον αντιπρόσωπο της Αγγλίας εντούτοις αναγνωρίστηκε από την αγγλική κυβέρνηση και εφαρμόστηκε πιστά.¹⁵

Ακολουθώς εμφανίζονται οι Μικτές Επιτροπές που σύμφωνα με τον J. Basdevant δημιουργούνταν από δύο ή περισσότερα κράτη, τα οποία διόριζαν το καθένα χωριστά τα μέλη και συνήθως και ένα τρίτο μέλος ουδέτερο και τις εξουσιοδοτούσαν να λύσουν είτε συμβιβαστικά (Μικτή Επιτροπή διπλωματικού χαρακτήρα) είτε με υποχρεωτική απόφαση (Μικτή Επιτροπή διαιτητικού χαρακτήρα) μία συγκεκριμένη διαφορά. Όπως γράφει ο D.W.Grieg «Μολονότι η απόφαση που λαμβάνονταν από παρόμοια σώματα θεωρούνταν δεσμευτική, αποτελούσε κατά μεγάλο μέρος ένα συμβιβασμό που ήταν προϊόν διαπραγματεύσεων και όχι μια δικαιοδοτική πράξη. Μόνο όταν στα όργανα αυτά προστέθηκε ένας αμερόληπτος επιδιαιτητής, που επέτρεψε την έκδοση απόφασης παρά την ολοκληρωμένη διαφωνία μεταξύ των εθνικών μελών του οργάνου, η διαιτησία απέκτησε τα ιδιαίτερα της χαρακτηριστικά. Και βεβαίως μόλις αναγνωρίστηκε η δυνατότητα μιας απόφασης αντίθετης προς τη βούληση ενός των διαδίκων, η όλη αντίληψη της διαιτησίας μεταβλήθηκε» και μετατοπίστηκε από το πολιτικό και διπλωματικό περιεχόμενο στο περισσότερο νομικό και δίκαιο.

Τα Κράτη, ως κυρίαρχες οντότητες, επιδεικνύουν σαφή προτίμηση στις πολιτικές μεθόδους επίλυσης των διαφορών, όπου ούτε η εκκίνηση, ούτε η εξέλιξη της διαδικασίας υπόκειται σε συγκεκριμένες δεσμεύσεις. Όταν, ωστόσο, η δικαιοδοτική οδός κρίνεται προσφορότερη για συγκεκριμένη διαφορά, τότε συνήθως τα Κράτη προτιμούν τη διεθνή διαιτησία αντί του δικαστικού διακανονισμού¹⁶. Καθώς πρόκειται μεν για ένα δικαιοδοτικό μηχανισμό, στον οποίο όμως οι διάδικοι αισθάνονται ότι έχουν τον έλεγχο της διαδικασίας. Κι αυτό συμβαίνει λόγω της ελαστικότητας που εμφανίζει ο θεσμός αυτός έναντι του δικαστικού διακανονισμού. Η ευελιξία αυτή εκδηλώνεται με τη δυνατότητα επιλογής των διαφορών που θα υποβληθούν σε δικαιοδοτική κρίση, καθώς υπάρχει δυνατότητα διάσπασης της διαφοράς και εξέτασης ορισμένων μόνο στοιχείων, με τη δυνατότητα επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου, των διαιτητών και άλλων κανόνων της διαδικασίας. Η δημιουργία λοιπόν των διαιτητικών

¹⁵ Στ. Περράκης, Μ.Ντ.Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοσύνη, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2018, σελ.110-111.

¹⁶ Στ. Περράκης, Μ.Ντ.Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοσύνη, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2018, σελ.134.

δικαστηρίων και η υπαγωγή σε αυτά των διάφορων ζητημάτων που ανακύπτουν αποτελεί μία πολιτική απόφαση των διαδίκων, οι οποίοι πολλές φορές είναι Κράτη.

Αλλά και το Διεθνές Δικαστήριο κυοφορήθηκε ως ιδέα μέσα σε πολιτικές συζητήσεις μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ΕΣΣΔ, το Ην. Βασίλειο, οι ΗΠΑ και η Κίνα αναγνώρισαν στις 30 Οκτωβρίου 1943 την ανάγκη ίδρυσης ενός διεθνούς οργανισμού, με βάση την αρχή της ισότητας και με σκοπό τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, σε αντίθεση με την Κοινωνία των Εθνών, την οποία οι δυσαρεστημένοι της Συνδιάσκεψης Ειρήνης εξέλαβαν ως ένα θεσμικό φύλακα των κεκτημένων νικητών του Α΄ΠΠ, παρά ως απόπειρα διεθνούς οργάνωσης που θα προωθούσε μία κοινότητα συμφερόντων, όπως η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια¹⁷. Μεταξύ των άλλων οργάνων, λοιπόν, προβλέφθηκε να συσταθεί και ένα Διεθνές Δικαστήριο. Επιτροπή νομικών προετοίμασε το σχέδιο του Καταστατικού και οι τελικές αποφάσεις ελήφθησαν στη Διάσκεψη του San Francisco (Απρίλιο- Μάιο 1945) όπου έλαβαν μέρος 50 αντιπροσωπείες Κρατών.

Αντίστοιχα με το Διεθνές Δικαστήριο, υπάρχουν και άλλα δικαστήρια, όπως το Διεθνές Δικαστήριο Δικαίου της Θάλασσας, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τα οποία δημιουργήθηκαν μέσα από διαπραγματεύσεις των πολιτικών δρώντων και η λειτουργία τους προβλέπεται σε αντίστοιχα Καταστατικά.

2.2. Από τα δύο Ειδικά Ποινικά Δικαστήρια στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο

Πέραν αυτής της παγιωμένης πρακτικής, όπου τα διεθνή δικαστήρια συστήνονται με πρωτοβουλία των πολιτικών διεθνών δρώντων, είναι αξιοσημείωτο ότι υπήρξαν ειδικά δικαστήρια που συστάθηκαν και λειτούργησαν με πρωτοβουλία του Συμβουλίου Ασφαλείας.

Και ναι μεν το Συμβούλιο Ασφαλείας οφείλει σύμφωνα με τις υποχρεώσεις του που πηγάζουν από το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών να υποδεικνύει στα κράτη να επιλύουν τις νομικές τους διαφορές προσφεύγοντας σε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, αλλά υπήρξαν κάποιες περιπτώσεις όπου το Συμβούλιο Ασφαλείας ανέλαβε, ενεργώντας στα πλαίσια του Κεφαλαίου VII του Χάρτη του ΟΗΕ, τη δημιουργία δύο ad hoc διεθνών ποινικών δικαστηρίων, συνδεδεμένων με ειδικούς χώρους αναφοράς, την πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα. Η πρωτοβουλία αυτή δημιουργίας των

¹⁷ Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York: Simon & Schuster, 1995, p.242.

πρώτων ad hoc διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων για την ποινική καταστολή των παραβιάσεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, με τις αποφάσεις 808, 827 (1993) και 995 (1994)¹⁸ του Συμβουλίου Ασφαλείας άλλαξε καθοριστικά τα μέχρι τότε δεδομένα¹⁹.

Από πολλούς αμφισβητήθηκε η πρωτότυπη μέθοδος σύστασής τους ως προς τη νομική ορθότητα και εγκυρότητα, καθώς πράγματι, αντί του παραδοσιακού τρόπου σύστασης των διεθνών δικαστηρίων, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στα υπό εξέταση ειδικά δικαστήρια το Καταστατικό τους υπάρχει ως παράρτημα σε αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας. Οι στόχοι των δύο δικαστηρίων, όπως αποτυπώνονται στην Έκθεση του Γενικού Γραμματέα²⁰, και οι οποίοι είναι η απονομή δικαιοσύνης, η αποτροπή τέλεσης νέων εγκλημάτων και η συνεισφορά στην αποκατάσταση και διατήρηση της ειρήνης, συνδέουν άρρηκτα τη λειτουργία τους με καταστάσεις που συνιστούν απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια και με στόχο η λειτουργία τους να συμβάλλει στην αποκατάσταση και διατήρηση της ειρήνης.

Τα δύο ειδικά δικαστήρια, λοιπόν, συστάθηκαν ως εξαναγκαστικά μέτρα με νομική βάση σύστασής τους το Κεφάλαιο VII του ΧΗΕ, μετά από τη διαπίστωση του Συμβουλίου Ασφαλείας ότι οι παραβιάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου συνιστούν απειλή για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια κι αποτελούν επικουρικά του όργανα, δικαιοδοτικής φύσης, βάσει του άρθρου 29 ΧΗΕ²¹. Το ίδιο το ΔΠΔΡ σχολίασε τη μέθοδο σύστασής του ως εξής: «αν και η μέθοδος με δεσμευτική Απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας συνιστά καινοτομία, επιβλήθηκε από τη σοβαρότητα και το μέγεθος της τραγωδίας και τη βαρύτητα των εγκλημάτων²²». Τα δύο δικαστήρια συνδέθηκαν με το ΣΑ και γενικότερα με τον ΟΗΕ διοικητικά, όπως και το Διεθνές Δικαστήριο, έχοντας παράλληλα τα εχέγγυα ανεξαρτησίας που εξασφαλίζει η φύση τους ως δικαιοδοτικών οργάνων και που συνάγονται από το Καταστατικό τους και συγκεκριμένα από τα άρθρα που προβλέπουν τον τρόπο εκλογής καθώς και τα προσόντα των δικαστών αλλά και από τα άρθρα 16 ΔΠΔΓ και 15 ΔΠΔΡ που προβλέπουν την ανεξαρτησία της εισαγγελικής αρχής.

¹⁸ Ν.2665/1998 (ΦΕΚ 279, τ. Α').

¹⁹ Στ. Περγάκης, Μ.Ντ.Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοσύνη, Εκδ. Σάκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2018, σελ.293.

²⁰ Έκθεση Παρ. 11-18.

²¹ Άρθρο 29 ΧΗΕ: « »

²² Παρ.35 της απόφασης

Το ζήτημα της ανεξαρτησίας τέθηκε στο ΔΠΔΓ στην υπόθεση Tadic, όπου ο κατηγορούμενος θεωρώντας ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας κινήθηκε πέραν των αρμοδιοτήτων του, ως ορίζει το Κεφάλαιο VII του ΧΗΕ, αμφισβήτησε τη νόμιμη συγκρότηση του Δικαστηρίου (established by law) και συνακόλουθα τη δυνατότητα να δικαστεί από αυτό.

Αρχικά το Δικαστήριο (Trial Chamber) αμυντικά εκτίμησε ότι το θέμα ήταν πολιτικό και δεν επιδέχονταν δικαστικό έλεγχο²³. Στη συνέχεια όμως το ΔΠΔΓ (Appeals Chamber) θεωρώντας ότι έχει την αρμοδιότητα να αποφαινεται επί της αρμοδιότητάς του (Kompetenz- kompetenz), έκρινε ότι ενόψει της απειλής της ειρήνης στην πρώην Γιουγκοσλαβία, το Κεφάλαιο VII του ΧΗΕ (άρθρο 41) αποτελούσε κατάλληλη νομική βάση για την εγκαθίδρυση από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΔΠΔΓ, έστω κι αν δεν προβλέπεται στον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ ένα τέτοιο μέτρο²⁴.

Το θέμα της νομιμότητας σύστασης τέθηκε και στο ΔΠΔΡ στην υπόθεση Kanyabashi, όπου η υπεράσπιση υποστήριξε ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν είχε δικαιοδοσία να ασχοληθεί με ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά ούτε και εξουσία πάνω σε άτομα, αλλά μόνο σε Κράτη. Ο Εισαγγελέας ισχυρίστηκε ότι από τη δίκη της Νυρεμβέργης και μετά το διεθνές δίκαιο αναγνωρίζει την ατομική ποινική ευθύνη για παραβιάσεις του ΔΑΔ, ενώ δύσκολα σήμερα διαχωρίζεται το άτομο από το κράτος του, αφού άτομα απαρτίζουν τα κράτη που είναι φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Με τη σύσταση των δύο ειδικών ποινικών δικαστηρίων φαίνεται πως το Συμβούλιο Ασφαλείας πήρε θέση αναγνωρίζοντας ότι η ποινική ευθύνη των ατόμων απορρέει άμεσα από το διεθνές δίκαιο²⁵.

Τέλος ένα ζήτημα που τέθηκε στην δίκη του Kayishema ενώπιον του ΔΠΔΡ είναι ότι αν και τα Ηνωμένα Έθνη είχαν μερίδιο ευθύνης για τα γεγονότα του 1994 στη Ρουάντα και ενώ γνώριζαν δεν υπέχουν ευθύνη, σε αντίθεση με άλλους κατηγορούμενους οι οποίοι κρίθηκαν ένοχοι λόγω ενδεχόμενου δόλου, δεν εξετάστηκαν οι ευθύνες του Οργανισμού, καθώς το δικαστήριο ήταν εξαρτημένο απ' αυτόν. Αυτό το ζήτημα όμως παραπέμπει στη γενικότερη από σκοπιάς διεθνούς δικαίου

²³ Tadic, 2.10.1995, Παρ.8,24

²⁴ Tadic, 2.10.1995, par.18-19, 24-25.

²⁵ Παρ. 24- 30

θεωρητική συζήτηση και πρακτική αντιμετώπιση ενός κεφαλαιώδους ζητήματος για την ευθύνη των διεθνών οργανισμών.

Τη λειτουργία των δύο ειδικών δικαστηρίων διαδέχεται ένας νέος διεθνής θεσμός για τα ζητήματα της διεθνούς ποινικής καταστολής των παραβιάσεων που ενδιαφέρουν τη διεθνή κοινότητα, η δημιουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου τον Ιούλιο του 1998 στη Ρώμη στη Διπλωματική Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών. Το νέο θεσμικό όργανο φέρνει την ανθρωπότητα στο επίκεντρο του διεθνούς δικαίου και ανασυνθέτει το υπάρχον πλαίσιο εθνικής και διεθνούς δράσης για την αντιμετώπιση των εγκλημάτων πολέμου, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και της γενοκτονίας, κατά την αντιμετώπιση των οποίων προκύπτουν ορισμένες βασικές συνιστώσες πολιτικής και δικαίου. Σύμφωνα με το άρθρο 13 του Καταστατικού της Ρώμης, μία υπόθεση μπορεί να αχθεί στο ΔΠΔ με τρεις τρόπους, ένας εκ των οποίων είναι να παραπέμψει την υπόθεση του Συμβούλιο Ασφαλείας, στο πλαίσιο του Κεφ. VII ΧΗΕ. Βλέπουμε λοιπόν ότι αυτό που νομολογιακά καθιέρωσαν τα δύο ειδικά ποινικά δικαστήρια, έρχεται τώρα να αποτυπωθεί στο Καταστατικό του Δικαστηρίου. Μάλιστα το Καταστατικό επιφυλάσσει μία ακόμη εξουσία στο ΣΑ, η οποία αποτυπώνεται στο άρθρο 16, σύμφωνα με το οποίο το ΣΑ μπορεί να ζητήσει από το ΔΠΔ την αναβολή για δώδεκα μήνες της έναρξης της έρευνας ή της δίωξης. Η ratio αυτής της συμβιβαστικής δυνατότητας υπαγωγής του συγκεκριμένου πεδίου δικαιοδοσίας του ΔΠΔ στο ΣΑ εντοπίζεται στην παραδοχή του βασικού ρόλου που διαδραματίζει το ύπατο πολιτικό όργανο του ΟΗΕ για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και αποτέλεσε κατά τη διάρκεια της διαπραγμάτευσης του ΚατΔΠΔ αντικείμενο οξύτατης αντιπαράθεσης²⁶.

2.3. Υπόθεση Lockerbie

Το Συμβούλιο Ασφαλείας το είδαμε να διαδραματίζει έναν ακόμη δυναμικό ρόλο για τη δρομολόγηση της δικαστικής εκδίκασης της υπόθεσης μετά το ατυχές αεροπορικό δυστύχημα πάνω από το χωριό Lockerbie της Σκωτίας. Βέβαια δεν έφτασε στη συγκρότηση ειδικού ποινικού δικαστηρίου της έκτασης των ΕΔΠΔΡ και ΕΔΠΔΓ, καθώς δεν υπήρχε αντίστοιχη αναλογία παραβιάσεων, αλλά συνέβαλε αποφασιστικά στο να δρομολογηθεί η διεθνής ποινική εξέταση των δύο λίβυων υπόπτων. Η Λιβύη

²⁶ Στ. Περράκης, Μ.Ντ.Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοσύνη, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2018, σελ.307.

επέμενε να δικαστούν οι δύο ύποπτοι για το τρομοκρατικό χτύπημα της 21 Δεκεμβρίου 1988 από τη χώρα ιθαγενείας τους. Το 1992 το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθέτησε δύο Ψηφίσματα σχετικά μ' αυτό το θέμα. Με το πρώτο, το Ψήφισμα 731, προέτρεψε τη Λιβύη να απαντήσει πλήρως και αποτελεσματικά στις αιτήσεις της Μ. Βρετανίας, των ΗΠΑ και της Γαλλίας. Οι χώρες αυτές ζητούσαν την παράδοση των υπόπτων για να δικαστούν στα δικά τους δικαστήρια, αλλά η Λιβύη επικαλέστηκε το εσωτερικό της δίκαιο σύμφωνα με το οποίο απαγορεύεται η έκδοση υπηκόων της, άλλωστε έτσι ήταν σύμφωνη και με τις υποχρεώσεις που υπήρχε υπό τη Σύμβαση του Μόντρεαλ. Αρχικά, λοιπόν, η Λιβύη αρνήθηκε να παραδώσει τους υπόπτους καθώς θεώρησε ότι πρόκειται περί σοβαρής παραβίασης των εσωτερικών της διαδικασιών το αντίστοιχο αίτημα των Ηνωμένων Εθνών και συγκεκριμένα των Κυβερνήσεων της Μ. Βρετανίας και Ηνωμένων Πολιτειών. Μετά την έναρξη των εσωτερικών της διαδικασιών και έχοντας αρχικώς διερευνήσει την υπόθεση, το λιβυκό Δικαστήριο έθεσε τους υπόπτους υπό κράτηση και πρότεινε στους παρατηρητές της δίκης (αμερικανικής και αγγλικής προέλευσης) να αφήσουν το Διεθνές Δικαστήριο να αποφασίσει για την εδαφική αρμοδιότητα. Η πρόταση αυτή έμεινε αναπάντητη από τις δύο χώρες. Οπότε, μόλις τελείωσε η διαδικασία και επιβλήθηκαν οι ποινές, η Λιβύη υποστήριξε ότι η δικαιοδοσία της ήταν σύμφωνη με το άρθρο 5 παρ.2 της Σύμβασης του Μόντρεαλ, το οποίο υποχρεώνει κάθε συμβαλλόμενο μέρος να εγκαθιδρύσει τη δικαιοδοσία του για τις παραβάσεις που αναφέρονται στη Σύμβαση, σε περίπτωση που οι παραβάτες βρίσκονται στο έδαφός του και δεν τους εκδίδει. Μετά από δύο μήνες, το Μάρτιο του 1992, με το υπ' αριθμ. 748 Ψήφισμά του, το ΣΑ/ΗΕ απαιτεί από τη Λιβύη να παραδώσει τους ύποπτους μέχρι 15 Απριλίου 1992, διαφορετικά θα είχε να αντιμετωπίσει μία παγκόσμια απαγόρευση αεροπορικών μεταφορών και αγοράς όπλων.

Ο ηγέτης της Λιβύης, Μ. Καντάφι, απάντησε ότι η Λιβύη δεν θα παραδώσει τους υπόπτους. Κατόπιν, το Συμβούλιο Ασφαλείας επέβαλε τις προαναφερθείσες κυρώσεις, οι οποίες εφαρμόστηκαν μέχρι το 1993²⁷, αλλά η Λιβύη τις παραβίασε, στέλνοντας για παράδειγμα μουσουλμάνους προσκυνητές στη Σαουδική Αραβία, παρά την απαγόρευση πτήσεων, ενώ ταυτόχρονα έστειλε επιστολή διαμαρτυρίας στο Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών λέγοντας ότι οι κυρώσεις της έχουν κοστίσει 23.5 δισεκατομμύρια. Έπειτα η Λιβύη έφερε την υπόθεση στο Διεθνές Δικαστήριο ζητώντας

²⁷ SC Res.883 (1993), 11 November 1993.

ασφαλιστικά μέτρα, για να εμποδίσει το Ην. Βασίλειο και τις Ην. Πολιτείες από πράξεις εξαναγκασμού εναντίον της. Στις 14 Απριλίου 1992, το Διεθνές Δικαστήριο απέρριψε (με ψήφους 11 προς 5) την αίτηση της Λιβύης, επιβεβαιώνοντας έτσι την ισχύ και τη δεσμευτικότητα του Ψηφίσματος 748²⁸.

Η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου σημαίνει ότι, σύμφωνα με το άρθρο 103 του ΧΗΕ²⁹, το Ψήφισμα 748 του ΣΑ/ΗΕ έχει προβάδισμα σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη διεθνή συμφωνία, συμπεριλαμβανομένης και της Σύμβασης του Μόντρεαλ. Ο ΧΗΕ δίνει στο ΣΑ την εξουσία, σύμφωνα με το άρ. 2 παρ. 7³⁰, να αποφασίσει εάν μία κατάσταση είναι τόσο σοβαρή ώστε να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Ως εκ τούτου, το ΣΑ έχει την εξουσιοδότηση να ασχοληθεί με αυτό το ζήτημα. Από τη συνδυαστική ανάγνωση των Ψηφισμάτων του ΣΑ/ΗΕ και της απόφασης του Διεθνούς Δικαστηρίου, συνάγεται ότι το διεθνές δίκαιο που ισχύει για την έκδοση αλλοδαπών, ούτε παραβιάστηκε, ούτε τροποποιήθηκε, γιατί σε ορισμένες περιπτώσεις «ο νόμος απλώς λειτουργεί σε διαφορετικό επίπεδο μέσω των διεθνώς εγκεκριμένων τρόπων και μέσων των Ηνωμένων Εθνών³¹». Αμφισβητείται ωστόσο αν παρόμοια λύση θα έπρεπε να θεωρηθεί ως η πιο κατάλληλη για να γεφυρώσει το χάσμα σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις.

Στην προσπάθεια να βρεθεί μία λύση οι αντιπροσωπείες των ΗΠΑ και του ΗΒ πρότειναν³² τη διεξαγωγή δίκης σε ουδέτερο έδαφος, διαβεβαιώνοντας την Κυβέρνηση της Λιβύης για την αμεροληψία και την εγγύηση δίκαιης δίκης. Αμέσως, στις 27 Αυγούστου 1998, το Συμβούλιο Ασφαλείας, εξέδωσε το Ψήφισμα υπ' αριθμ. 1192, στο οποίο επιδοκίμαζε τις προτάσεις της αντιπροσωπείας, χωρίς ακόμη η Κυβέρνηση της

²⁸ Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United States of America), Provisional Measures, Order of 14 April 1992, ICJ Reports (1992) at 3 and 114.

²⁹ Άρθρο 103.

Αν υπάρχει σύγκρουση ανάμεσα στις υποχρεώσεις που έχουν τα Μέλη των Ηνωμένων Εθνών σύμφωνα με αυτόν το Χάρτη και στις υποχρεώσεις που πηγάζουν από οποιαδήποτε άλλη διεθνή συμφωνία, θα υπερισχύουν οι υποχρεώσεις που πηγάζουν από αυτόν το Χάρτη.

³⁰ «Καμιά διάταξη αυτού του Χάρτη δε θα δίνει στα Ηνωμένα Έθνη το δικαίωμα να επεμβαίνουν σε ζητήματα που ανήκουν ουσιαστικά στην εσωτερική δικαιοδοσία οποιουδήποτε κράτους και δε θα αναγκάζει τα Μέλη να υποβάλλουν τέτοια θέματα για ρύθμιση σύμφωνα με τους όρους αυτού του Χάρτη. Η αρχή όμως αυτή δεν πρέπει να εμποδίζει την εφαρμογή των εξαναγκαστικών μέτρων που προβλέπονται από το Κεφάλαιο 7».

³¹ Joyner and Rothbaum, "Libya and the Aerial Incident at Lockerbie: What Lessons for International Extradition Law?" 14 Michigan Journal of International Law (1993) 222, at 256.

³² Letter dated 24 August 1998 from the Acting Permanent Representatives of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the United States of America to the United Nations Addressed to the Secretary-General, UN Doc. S/1998/795 (1998).

Λιβύης να το έχει αποδεχτεί, καθώς δύο μέρες νωρίτερα είχε ζητήσει από το ΣΑ/ΗΕ να καθυστερήσουν οι διαδικασίες, για να μελετήσουν τους διεθνείς νόμους και να εξοικειωθούν με τις δικονομικές διαδικασίες του δικαίου της Σκωτίας³³. Το Δεκέμβριο του 1998 η Κυβέρνηση της Λιβύης συμφωνεί στη διεξαγωγή δίκης στην Ολλανδία, με εφαρμοστέο δίκαιο αυτό του τόπου του ατυχήματος, δηλαδή της Σκωτίας και ο Μ. Καντάφι ενημέρωσε τα ολλανδικά μέσα ενημέρωσης ότι επιθυμεί το «διεθνές δικαστήριο» που θα συσταθεί να αποτελείται από δικαστές από την Αμερική, τη Λιβύη, την Αγγλία και άλλες χώρες³⁴. Ο Πρόεδρος Κλίντον εξουσιοδότησε τη συνεισφορά περίπου οκτώ εκατομμυρίων για την εγκαθίδρυση και για τα λειτουργικά έξοδα του Δικαστηρίου στην Ολλανδία³⁵. Οι ύποπτοι παραδόθηκαν στις 06 Απριλίου. Είναι πασιφανές ότι, στη συγκεκριμένη περίπτωση, η επιτυχία για εκδίκαση των υπόπτων από ένα διεθνές δικαστήριο αποδίδεται σε πολιτικές διαπραγματεύσεις και ακόμα περισσότερο στη δράση του ΣΑ/ΗΕ.

Το ερώτημα που αναφέρεται από τη μελέτη της υπόθεσης Lockerbie είναι εάν τροποποίησε τους ισχύοντες κανόνες για τη διεθνή συνεργασία σε ποινικά θέματα και ειδικότερα αν τροποποίησε την αρχή *aut dedere aut judicare* προσθέτοντας και μία τρίτη εναλλακτική. Σύμφωνα με την αρχή αυτή ένα κράτος έχει δύο εναλλακτικές, είτε να υποβάλλει τον εναγόμενο στις αρμόδιες αρχές για δίωξη είτε να παραδώσει τον εναγόμενο στις αρχές του αιτούντος κράτους. Εδώ φαίνεται ότι ακολουθήθηκε μία ενδιάμεση λύση, καθώς οι εναγόμενοι παραδόθηκαν σε ένα τρίτο κράτος, την Ολλανδία. Είναι φανερό ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας έπαιξε ένα νέο ρόλο στην εφαρμογή της αρχής *aut dedere aut judicare*. Η απάντηση στο κατά πόσο έχει τροποποιηθεί η αρχή αυτή βρίσκει απάντηση στο γεγονός ότι η παρέμβαση του ΣΑ/ΗΕ για την έκδοση δικαιολογείται, λόγω του ρόλου του σύμφωνα με το άρθρο VII του ΧΗΕ, όταν μία κατάσταση αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Το γενικότερο ερώτημα που αναφέρεται είναι κατά πόσο θα έπρεπε αυτή η παρέμβαση να περιορίζεται μόνο σε θέματα τρομοκρατίας.

³³ Letter dated 25 August 1998 from the Charge d' Affaires AI of the Permanent Mission of the Libyan Arab Jamahiriya to the United Nations Addressed to the President of the Security Council, UN Doc. S/1998/803 (1998).

³⁴ Crossette, '10 Years after Lockerbie, Still No Trial', New York Times, 22 December 1998, A14.

³⁵ Memorandum on Funding for the Court to try Accused Perpetrators of the Pan Am 103 Bombing, 34 Weekly Comp. Pres. Doc. (30 September 1998) 1939.

Συνοψίζοντας, η ανάλυση του Κεφαλαίου αυτού είχε σκοπό να αποδείξει ότι η δράση του ύπατου πολιτικού οργάνου αυτή τη στιγμή στη διεθνή κοινότητα, μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην απόδοση διεθνούς δικαιοσύνης.

Μέρος Β΄

Κεφάλαιο 3: Περιπτωσιολογική μελέτη της διεθνούς πρακτικής αναφορικά με την θετική ή πολωτική αλληλεπίδραση Δικαίου- Πολιτικής

3.1. Παραβιάσεις εκ μέρους της Τουρκίας εις βάρος της Ελλάδας θεμελιωδών αρχών διεθνούς δικαίου

Σύμφωνα με το άρ.3 της ΣΔΘ, η οποία αποκρυσταλλώνει διεθνείς εθιμικούς κανόνες, κάθε κράτος έχει δικαίωμα να επεκτείνει τα χωρικά του ύδατα μέχρι τα 12 ν.μ. Η δυνατότητα αυτή συνιστά κυριαρχικό δικαίωμα κάθε κράτους και ασκείται μονομερώς. Ωστόσο, η Τουρκία σε Ψήφισμα του τουρκικού Κοινοβουλίου διατύπωσε ότι σε περίπτωση που η Ελλάδα επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα πέραν των 6 ν.μ., αυτό θα το εκλάβει ως casus belli. Η διατύπωση αυτή συνιστά ξεκάθαρα απειλή χρήσης βίας, της οποίας η απαγόρευση κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 2 παρ.4 του ΧΗΕ, τον ακρογωνιαίο λίθο του διεθνούς δικαίου.

Πέραν τούτου, η εν λόγω στάση της Τουρκίας τελεί σε πλήρη αντίθεση με την υποχρέωση των κρατών να αναπτύσσουν φιλικές και αρμονικές σχέσεις μεταξύ τους. Η συστηματική ένταξη στην επιχειρηματολογία της Τουρκίας εναντίον της χώρας μας για αξίωση αποστρατικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου και η ύπαρξη γκρίζων ζωνών συνιστούν εν ευρεία εννοία παραβιάσεις της εθνικής μας κυριαρχίας.

Όσον αφορά τις λεγόμενες γκρίζες ζώνες στο Αιγαίο, αυτές αποτελούνται από: α) τη θαλάσσια περιοχή που η Ελλάδα θεωρεί δική της υφαλοκρηπίδα και η Τουρκία θεωρεί δική της, β) τις βραχονησίδες- νησίδες - νησιά και γ) στον εναέριο χώρο στο διάστημα από τα 6 ν.μ. έως τα 10. Ο χαρακτηρισμός αυτών των περιοχών ως γκρίζες

ζώνες έχει ενταχθεί στην επιχειρηματολογία της Τουρκίας με εξαιρετική συνέπεια από το 1973 μέχρι σήμερα και έχει εκδηλωθεί εμπράκτως και στις τρεις περιπτώσεις.

Η δημιουργία γκρίζων ζωνών ξεκινά από τις διαφορετικές θέσεις των δύο γειτονικών χωρών ως προς τα δικαιώματα των νησιών σε θαλάσσιες ζώνες. Η Ελλάδα ως συμβαλλόμενο μέρος στη ΣΔΘ αναγνωρίζει ότι τα νησιά διαθέτουν θαλάσσιες ζώνες (υφαλοκρηπίδα, ΑΟΖ), πέρα από τα εθνικά χωρικά ύδατα. Γι' αυτό υποστηρίζει ότι τα δικαιώματα των ελληνικών νησιών επεκτείνονται πέρα από τα 6 ν.μ. Άλλωστε, η υφαλοκρηπίδα υπάρχει *de iure* και δεν χρειάζεται ανακήρυξή της. Χρειάζεται όμως οριοθέτηση, σε περίπτωση που δεν μπορεί να φτάσει στα 200 ν.μ. χωρίς να επηρεάσει τα συμφέροντα άλλης χώρας³⁶. Στην περίπτωση μας, η υφαλοκρηπίδα της Ελλάδας δε θα μπορούσε να εξαντλήσει το όριο που της δίνει η ΣΔΘ, γι' αυτό πρέπει να γίνει οριοθέτησή της με την Τουρκία. Η Τουρκία, ωστόσο, διαφωνεί ως προς τα δικαιώματα των νησιών σε θαλάσσιες ζώνες, οπότε η συμφωνία για οριοθέτηση δε μπορεί να επιτευχθεί λόγω διαφορετικών απόψεων και συμφερόντων. Η διαφορά αυτή εκφράστηκε εμπράκτως όταν το 1976 η Τουρκία έδωσε άδεια στο ωκεανογραφικό πλοίο Χόρα για σεισμολογικές έρευνες στην Ελληνική υφαλοκρηπίδα, θεωρώντας την περιοχή διεθνή ύδατα.

Η παράλληλη προσφυγή της Ελλάδας στο ΣΑ/ΗΕ και στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης δυστυχώς δεν έλυσε το μακροχρόνιο πρόβλημα, διότι το νομικό όργανο (ΔΔΧ) δεν εξέτασε μία υπόθεση για την οποία έχει επιληφθεί το πολιτικό όργανο (ΣΑ/ΗΕ), το οποίο με Ψήφισμά³⁷ του δεν ξέφυγε από τον γενικό του κανόνα “don't fight, talk”. Έχει σημασία το γεγονός ότι ενώ η ελληνική πλευρά είναι υπέρμαχος της νομικής διευθέτησης της διαφοράς, άσκησε πρώτα προσφυγή στο ΣΑ/ΗΕ και στη συνέχεια στο ΔΔΧ. Αυτό ίσως αιτιολογείται από την ελπίδα της άμεσης λήψης μέτρων εκ μέρους του ΣΑ/ΗΕ, σε αντίθεση με το χρονικό διάστημα που απαιτείται για να εκδικαστεί μία υπόθεση από τα δικαστικά όργανα, ακόμα κι αν συμπεριλαμβάνουν αίτημα λήψης προσωρινών μέτρων, όπως το ελληνικό αίτημα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το ΔΔΧ αποφάσισε κατόπιν της υπ' αριθμ. 395 απόφασης του ΣΑ/ΗΕ στις 25 Αυγούστου 1976, να απορρίψει την ελληνική προσφυγή βάσει δικονομικού κωλύματος, χωρίς να εξετάσει την ουσία της υπόθεσης, ερμηνεύοντας παράδοξα τη σύσταση του ΣΑ/ΗΕ να υποδείξει το ίδιο ως πρόσφορο δικαστικό μέσο για το

³⁶ Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας, Μέρος VI, Άρθρα 76-83.

³⁷ Res 395/1976.

διακανονισμό των όποιων διαφορών μεταξύ των δύο χωρών³⁸. Είχε προηγηθεί και άλλη απόφαση του ΣΑ/ΗΕ, η υπ' αριθμ. 365/1975 η οποία προέβλεπε διμερείς διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο χωρών, την οποία και προτίμησε να επικαλεστεί η Τουρκία στην κρίση του 1987, αποστέλλοντας έγγραφη διαμαρτυρία προς το ΣΑ/ΗΕ, δείχνοντας για μία ακόμη φορά την επιθυμία της για πολιτική διευθέτηση των διαφορών. Αντίστοιχες παραβιάσεις εκ μέρους της Τουρκίας στην ελληνική υφαλοκρηπίδα, με την παραχώρηση άδειας στο τουρκικό ερευνητικό πλοίο, Oruc Reis, συντελέστηκαν τον Αύγουστο του 2020. Η συνεχόμενη παρουσία του τουρκικού σκάφους προκάλεσε την αντίδραση της ελληνικής πλευράς, η οποία εκδηλώθηκε με πληθώρα πολιτικών και διπλωματικών κινήσεων³⁹, εναποθέτοντας αυτή τη φορά τις ελπίδες για την καταδίκη των παράνομων ενεργειών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία συγκάλεσε έκτακτα συμβούλια Εξωτερικών Υποθέσεων. Και ενώ το Σεπτέμβριο συμφωνήθηκε επανέναρξη του 61^{ου} κύκλου διαπραγματεύσεων, με πρωτοβουλία της Τουρκίας, αντί της πρωτοβουλίας, ακολούθησε νέα NAVTEX στα μέσα του Οκτώβρη. Η αντίδραση της Ελλάδας συνίστατο σε συνεχείς δημόσιες καταδίκες των παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου και εναπόθεση των ελπίδων για λήψη δραστικών μέτρων και επιβολή κυρώσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο η Σύνοδος Κορυφής της ΕΕ που έλαβε χώρα τον Οκτώβρη αρχικά και το Δεκέμβριο του 2020 στη συνέχεια, περιορίστηκε σε συστάσεις προς την Τουρκία και τέθηκε το ενδεχόμενο να επιβληθούν κυρώσεις σε δεύτερο χρόνο μεμονωμένα σε συγκεκριμένες εταιρίες ή πολίτες της Τουρκίας, αλλά όχι στη χώρα.

Συνεχίζοντας, το ζήτημα που αποτελεί κατεξοχήν τις λεγόμενες γκρίζες ζώνες, για την επιχειρηματολογία της Τουρκίας πάντα, στηρίζεται στην άρνηση αναγνώρισης της ελληνικής κυριαρχίας σε οποιοδήποτε νησιωτικό έδαφος που δεν αναφέρεται ρητά στις συνθήκες, τόσο της Λωζάννης του 1923 όπου τα Δωδεκάνησα περιήλθαν στην Ιταλική κυριαρχία, όσο και συνακόλουθα των Παρισίων το 1947 όπου πέρασαν στην κυριαρχία της Ελλάδας. Παράλληλα, αμφισβητεί την ισχύ της Ιταλοτουρκικής Συμφωνίας τον Δεκέμβριο του 1932, όπου επιβεβαιώνεται σαφώς η Ιταλική κυριαρχία επί των νησιών της Δωδεκανήσου, με πρόσχημα την μη κατάθεσή της στην Κοινωνία των Εθνών. Σύμφωνα με την τουρκική θεώρηση, στο Αιγαίο υπάρχει ένας σημαντικός

³⁸ Κ. Ιωάννου- Στ. Περράκης, Εισαγωγή στη Διεθνή Δικαιοσύνη, τ. Α', Γενική θεωρία και θεσμικές εφαρμογές, γ' έκδοση, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2009, σελ.13.

³⁹ <https://www.mfa.gr/epikairota/diloseis-omilies/anakoinose-ypourgeiou-exoterikon-skhetika-me-ten-nea-paranome-tourkike-navtex-21072020.html>

αριθμός από νησιά, νησίδες και βραχονησίδες που δεν έχουν μεταβιβαστεί με συνθήκη σε κάποιο κράτος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, κατά συνέπεια είτε ανήκουν στο διάδοχο κράτος αυτής (δηλαδή τη σημερινή Τουρκία) είτε αποτελούν περιοχές «ακαθορίστου κυριαρχίας» (Γκρίζες Ζώνες), και άρα το καθεστώς κυριαρχίας τους πρέπει να οριστεί από τα ενδιαφερόμενα μέρη⁴⁰. Οι τουρκικές αμφισβητήσεις αναφορικά με το καθεστώς των νησιών του Αιγαίου πέρασαν σε "ανώτερο" επίπεδο, καθώς εκφράστηκαν εμπράκτως, το 1996 θέτοντας ως σημείο βαρύνουσας σημασίας, για πρώτη φορά, την αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας επί νησιωτικού εδάφους. Έως τότε, οι τουρκικές αμφισβητήσεις έθεταν διεκδικήσεις επί των θαλασσίων ζωνών και των δικαιωμάτων που εκπορεύονται από αυτές στην περιοχή του Αιγαίου, εποφθαλμιώντας στην εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών. Τον Ιανουάριο του 1996 η προσχεδιασμένη προκληθείσα ένταση από την Τουρκία εστίασε στα δύο νησάκια των Ιμίων με σκοπό την αμφισβήτηση της κυριαρχίας τους. Παράλληλα, δημιουργούσε την αρχή για μια γενικότερη αμφισβήτηση επί της ελληνικής κυριαρχίας των νησιών του συμπλέγματος της Δωδεκανήσου καθώς και ευρύτερα επί αριθμό νησιών του Αιγαίου.

Η Συνθήκη της Λωζάννης (1923), το άρθρο 12 της οποίας αναφέρει: «Η ληφθείσα απόφασις τη 13η Φεβρουαρίου 1914 υπό της Συνδιασκέψεως του Λονδίνου εις εκτέλεσιν των Άρθρων 5 της Συνθήκης του Λονδίνου της 17/30 Μαΐου 1913 και 15 της Συνθήκης των Αθηνών της 1/14 Νοεμβρίου 1913 [...] αφορώσα εις την κυριαρχίαν της Ελλάδος επί των νήσων της Ανατολικής Μεσογείου, εκτός της Ίμβρου, Τενέδου και των Λαγουσών νήσων [...] επικυρούται, υπό την επιφύλαξιν των διατάξεων της παρούσης Συνθήκης των συναφών προς τα υπό την κυριαρχίαν της Ιταλίας διατελούσας νήσους», δηλαδή τα Δωδεκάνησα⁴¹. Η συνθήκη είναι απόλυτα σαφής ως προς το καθεστώς των νησιών, καθώς ορίζει ως ελληνικά όλα τα νησιά της Ανατολικής Μεσογείου (εννοεί τα νησιά του Αιγαίου Πελάγους), πλην της Ίμβρου, της Τενέδου και των Λαγουσών (τα οποία ονομάζονται Gökçeada, Bozcaada και Tavşan adaları στα τούρκικα αντίστοιχα), αλλά και των Δωδεκανήσων, τα οποία αναγνωρίζονταν βάσει του Άρθρου 15 της ίδιας συνθήκης ως ιταλικά. Η Συνθήκη της Λωζάννης επίσης ανέφερε στο Άρθρο 12 ότι «Εκτός αντιθέτου διατάξεως της παρούσης Συνθήκης, αι

⁴⁰ Denk Erdem, *Egemenliği Tartışmalı Adalar: Karşılaştırmalı Bir Çalışma* (Οι Νησίδες Αμφισβητούμενης Κυριαρχίας: Μια Συγκριτική Μελέτη), Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1999, σελ. 24.

⁴¹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, 2008, σελ. 100.

νήσοι αι κείμεναι εις μικροτέραν απόστασιν των τριών μιλίων της ασιατικής ακτής, παραμένουσιν υπό την τουρκικήν επικυριαρχίαν». Κατά συνέπεια, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι ο ορισμός των νησιών που αποδίδονται στην Ελλάδα είναι ενδεικτικός και γίνεται κατά τρόπο αφαιρετικό στις συνθήκες (ήτοι δια του αποκλεισμού), ενώ τα νησιά που παραχωρήθηκαν στην Τουρκία και την Ιταλία είτε απαριθμήθηκαν ονομαστικά είτε προσδιορίστηκαν περιοριστικά. Αυτό δεν οφείλεται στο ότι οι Δυνάμεις ή τα άλλα συμβαλλόμενα μέρη απέφυγαν για κάποιο λόγο να προσδιορίσουν επακριβώς τα εδάφη υπό ελληνική κυριαρχία, αλλά στο ότι πιθανότατα θεώρησαν άσκοπη και χρονοβόρα διαδικασία το να καταγραφούν επακριβώς όλα τα νησιά, νησίδες και βραχονησίδες του Αιγαίου που υπάχθηκαν υπό την ελληνική κυριαρχία.

Ειδικότερα, με το Άρθρο 15 της Συνθήκης της Λωζάννης, η Τουρκία παραιτείται υπέρ της Ιταλίας επί της κυριαρχίας των νησιών της Δωδεκανήσου και «των νησίδων εξ αυτών εξαρτωμένων», καθώς και της νήσου Καστελλόριζου. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι «Η Τουρκία παραιτείται υπέρ της Ιταλίας παντός δικαιώματος και τίτλου επί των κάτωθι απαριθμουμένων νήσων, τουτέστιν της Αστυπάλαιας, Ρόδου, Χάλκης, Καρπάθου, Κάσσου, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου, Λειψούς, Σύμης και Κω, των κατεχομένων νυν υπό της Ιταλίας και των νησίδων των εξ αυτών εξαρτωμένων, ως και της νήσου Καστελλορίζου».

Στη συνέχεια στο Άρθρο 16, η Συνθήκη της Λωζάννης, ρυθμίζει ότι η Τουρκία προβαίνει στην εκχώρηση όλων των νήσων του Αιγαίου, πέραν των προβλεπομένων ορίων. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι «Η Τουρκία δηλοί ότι παραιτείται παντός τίτλου και δικαιώματος πάσης φύσεως επί των εδαφών ή εν σχέσει προς τα εδάφη άτινα κείνται πέραν των προβλεπομένων υπό της παρούσης Συνθήκης ορίων, ως και επί των νήσων, εκτός εκείνων ων η κυριαρχία έχει αναγνωρισθή αυτή δια της παρούσης Συνθήκης, της τύχης των εδαφών και των νήσων τούτων κανονισθείσης ή κανονισθησομένης μεταξύ των ενδιαφερομένων»⁴².

Κατά τρόπο προφητικό, η ελληνική αντιπροσωπεία στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων το 1947 είχε ζητήσει να αναφερθούν ονομαστικά ή έστω περιγραφικά ορισμένα από αυτά, ώστε να αποτραπεί ενδεχόμενη όψιμη αμφισβήτηση από πλευράς της Τουρκίας. Κατά συνέπεια, η διατύπωση της πρώτης παραγράφου του Άρθρου 14

⁴² Οικονομίδης Κ. Π., Το Νομικό Καθεστώς των Ελληνικών Νησιών του Αιγαίου: Απάντηση σε Τουρκική Μελέτη του Χουσεΐν Παζαρτζί, ΓΝΩΣΗ, 1989, σελ. 137.

της ομώνυμης Συνθήκης (10 Φεβρουαρίου 1947) που ανέφερε γενικά ότι «Η Ιταλία εκχωρεί εις την Ελλάδα κατά πλήρη κυριαρχίαν τας νήσους της Δωδεκανήσου» συμπληρώθηκε με τη φράση «τας παρακάτω απαριθμούμενας, ήτοι: Αστυπάλαιαν, Ρόδον, Χάλκην, Κάρπαθον, Κάσον, Τήλον, Νίσυρον, Κάλυμνον, Λέρον, Πάτμον, Λειψόν, Σύμη, Κω και Καστελλόριζον, ως και τας παρακείμενας νησίδας». Η αναφορά αυτή αποσκοπούσε στο να περιορίσει κάθε πιθανή παρερμηνεία ή ασάφεια, ενώ η ελληνική κυβέρνηση διευκρίνισε κατά την υπογραφή της συνθήκης ότι οι αναφερόμενες «παρακείμενες νησίδες» είναι όσες βρίσκονταν υπό ιταλική κυριαρχία στην αρχή του πολέμου, δηλαδή την 28η Οκτωβρίου 1940.

Το ίδιο έτος που αμφισβητήθηκε η ελληνική κυριαρχία των Ιμίων, τέθηκε κι άλλο ένα ζήτημα, με αφορμή νατοϊκή στρατιωτική άσκηση που θα λάμβανε χώρα στη Μεσόγειο, νότια της Κρήτης. Ζητήθηκε από την Τουρκία να μη συμπεριληφθεί η Γαύδος, λόγω του αμφισβητούμενου ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Σημειώνεται ότι η Γαύδος ανήκει στο Λιβυκό Πέλαγος και όχι στο Αιγαίο, αποτελεί νησί με μόνιμους κατοίκους ακόμα και το χειμώνα και το καθεστώς της εξαρτάται από τη Συνθήκη του Λονδίνου 1913, με την οποία η Οθωμανική Αυτοκρατορία παραιτήθηκε από την Κρήτη. Με την άποψη αυτή συμφώνησε και ο Πρωθυπουργός Γιλμάζ, με συνέπεια το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών να μετριάσει την ένταση κάνοντας λόγο για τεχνικό-στρατιωτικό θέμα και όχι πολιτικό. Παρά την θετική έκβαση, η διάθεση αμφισβήτησης είναι ξεκάθαρη.

Και τέλος στην τρίτη περίπτωση, πρόκειται για το μοναδικό παγκοσμίως ελληνικό παράδοξο της ύπαρξης ελληνικού εναέριου χώρου πάνω από διεθνή ύδατα. Το εύρος του ελληνικού εναέριου χώρου ορίσθηκε το 1931 με το προεδρικό διάταγμα «περί καθορισμού πλάτους χωρικών υδάτων όσον αφορά τα ζητήματα της Αεροπορίας και Αστυνομίας αυτής» στα 10 ναυτικά μίλια από τις ακτές⁴³. Σύμφωνα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου και συγκεκριμένα σύμφωνα με τα άρθρα 1 και 2 της Σύμβασης του Σικάγο για τη Διεθνή Πολιτική Αεροπορία (1944)⁴⁴ αναγνωρίστηκε δικαίωμα εθνικού εναέριου χώρου στα Κράτη, ο οποίος εκτείνεται πάνω από εθνικά χωρικά ύδατα. Η ελληνική θέση βασίζεται στο δόγμα «ο δυνάμενος το μείζον δύναται και το έλασσον» και ότι το παράδοξο θα εξαλειφθεί όταν επεκτείνουμε τα εθνικά χωρικά ύδατα, όπως δικαιούμαστε. Σημειώνεται ότι από το 1931 που καθιερώθηκαν τα

⁴³ ΠΔ 6-9-1931 (ΦΕΚ Α' 325/18-9-1931).

⁴⁴ Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν.211/1947 (ΦΕΚ Α' 35/28-3-1947).

10 ν.μ., η πρώτη τουρκική διαμαρτυρία έγινε το 1975. Έκτοτε, σποραδικά στην αρχή και πιο συστηματικά στη συνέχεια, τουρκικά μαχητικά αεροπλάνα, συχνότατα οπλισμένα, τα οποία πραγματοποιούν και πτήσεις σε χαμηλό ύψος ακόμη και άνωθεν κατοικημένων νησιών, παραβιάζουν την περιοχή μεταξύ 6 και 10 ν.μ., καθιστώντας την «γκρίζα ζώνη». Η συμπεριφορά αυτή της Τουρκίας, πέραν της κατάφωρης παραβίασης της ελληνικής κυριαρχίας και του ως εκ τούτου ενδεχομένου πρόκλησης θερμού επεισοδίου, δημιουργεί κινδύνους και για την πολιτική αεροπορία. Ο ισχυρισμός της Τουρκίας περί αντιθέσεως του εύρους του ελληνικού εθνικού εναερίου χώρου προς το διεθνές δίκαιο είναι αβάσιμος για τους εξής λόγους: α) δεδομένου ότι ο «δικαιούμενος το μείζον, δικαιούται και το έλασσον», η άσκηση κυριαρχίας στον εναέριο χώρο μέχρι τα 10 ν.μ. είναι απολύτως νόμιμη, αφού δεν υπερβαίνει τα 12 ν.μ. που ορίζει το δίκαιο της θάλασσας ως ανώτατο όριο του εύρους της αιγιαλίτιδας ζώνης και του εθνικού εναερίου χώρου, β) η Ελλάδα, σε τήρηση των διεθνών διαδικασιών και υποχρεώσεων⁴⁵, έχει προβεί στη γνωστοποίηση⁴⁶ της ανωτέρω νομοθεσίας. Με τη θέση σε ισχύ του Παραρτήματος 4 της Σύμβασης του Σικάγο 1944 που αφορά στους Αεροναυτικούς Χάρτες, οι πρώτοι αεροναυτικοί χάρτες του ICAO, που δημοσιεύθηκαν το 1949, είχαν ως βάση τους χάρτες της CINA. Στη δεύτερη δημοσίευσή τους το 1955, νέοι αεροναυτικοί χάρτες συμπεριελήφθησαν, τους οποίους η Ελλάδα δημοσίευσε με σαφή περιγραφή των εξωτερικών ορίων του εθνικού εναερίου χώρου στα 10 ν.μ. Υπογραμμίζεται σχετικά, ότι οι αντίστοιχοι τουρκικοί αεροναυτικοί χάρτες συμπεριλαμβάνουν επίσης τα εξωτερικά όρια του ελληνικού εθνικού εναερίου χώρου στα 10 ν.μ., γ) η Τουρκία, από το 1931 και για πολλές δεκαετίες αποδεχόταν το εύρος των 10 ν.μ. του ελληνικού εθνικού εναερίου χώρου χωρίς ουδεμία διαμαρτυρία ή αμφισβήτηση, γεγονός που θεμελιώνει κατά το διεθνές δίκαιο σιωπηρή αποδοχή. Το σχετικό Προεδρικό Διάταγμα εφαρμόστηκε από το 1931 ομοιόμορφα, χωρίς οποιαδήποτε διαμαρτυρία όσον αφορά στη νομική του βάση. Η λύση που προτείνεται δεν είναι άλλη από την επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων και την ταύτισή τους με τα εξωτερικό όριο του εναερίου χώρου⁴⁷ ή ακόμα η ταυτόχρονη επέκταση εθνικού εναερίου χώρου και χωρικών υδάτων σε 12 ν.μ.

⁴⁵ Παράρτημα "F" περί αεροναυτικών χαρτών της Σύμβασης των Παρισίων 1919 για την Εναέρια Κυκλοφορία.

⁴⁶ Προς την CINA, σύμφωνα με <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/dimosiopoisi-eurous-ellinikou-ethnikou-enaeriou-horou.html>

⁴⁷ Α. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Εκδόσεις Πατάκη, 2015, Σελ 282

Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία της Άγκυρας, το νομικό καθεστώς του Αιγαίου είναι «διάτρητο από σειρά ζητημάτων» που χρήζουν άμεσης διευθέτησης⁴⁸. Η Ελλάδα πρέπει να αξιοποιήσει το Διεθνές Δίκαιο για να μπορέσει να αποτρέψει χειρότερες καταστάσεις στο μέλλον, χωρίς βέβαια να αποτελεί το μοναδικό εργαλείο της. Το δίκαιο πρέπει να συνδράμει αλλά και πολύ περισσότερο να συνεπικουρείται από στρατηγικές που δρουν σε όλους τους τομείς των διεθνών σχέσεων του κράτους και σε όλα τα θεσμικά επίπεδα.

Αυτό που είναι κρίσιμο να μην λησμονείται και να μην παραβλέπεται ποτέ είναι το γεγονός ότι η έννοια και η λογική της χρησικτησίας του Εμπραγμάτου Δικαίου ισχύει και διέπει *mutatis mutandis* και το Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας. Προκύπτουν, με αυτό τον τρόπο, και γίνεται συχνά λόγος για κεκτημένα δικαιώματα, για τετελεσμένα, για τη δημιουργία προηγούμενου, ακόμη και από μονομερείς ενέργειες κρατών. Η Τουρκία χρησιμοποιεί πολιτικά επιχειρήματα και πολιτικούς όρους, χωρίς νομικό έρεισμα, τα οποία προσπαθεί εκ των υστέρων τα παρουσιάσει ως πολιτικά. Συνάγεται, λοιπόν, ότι οι τουρκικές προκλήσεις μπορεί να μην έχουν μόνο πολιτικό χαρακτήρα, αλλά μπορεί μεταγενέστερα να προβληθούν και ως νομικά γεγονότα. Συνεπώς, η διαχείριση ζητημάτων που άπτονται του Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή, επιμέλεια, σχεδιασμό, βαθιά γνώση και πιστή εφαρμογή του υπάρχοντος νομοθετικού πλαισίου, και δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να μένει χωρίς νομική αντίδραση και να καθίσταται επιτρεπτή η δημιουργία τετελεσμένων από παράνομη συμπεριφορά διεθνούς δρώντος, λαμβανομένης υπόψη της λογικής της χρησικτησίας, της αρχής της *effectivités* και του γεγονότος ότι η μονομερής πρακτική των κρατών αναγνωρίζεται και ως πηγή του Διεθνούς Δικαίου.⁴⁹

3.2. Παραβιάσεις εκ μέρους της Τουρκίας εις βάρος της Κύπρου θεμελιωδών αρχών διεθνούς δικαίου

Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να αναφέρουμε και τις τουρκικές προκλητικές και επιθετικές ενέργειες στην κυπριακή ΑΟΖ τα τελευταία χρόνια που συνιστά ξεκάθαρη παραβίαση των κυριαρχικών δικαιωμάτων τρίτου κράτους. Η

⁴⁸ 2 Şule Kut, «Το Αιγαίο στην τουρκική εξωτερική πολιτική» στο Μύθος και Πραγματικότητα: ανάλυση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής του Faruk Sönmezoglu (επιμ.), μετάφραση Χρήστου Τζιβιτζιόγλου, 2001, σελ. 361.

⁴⁹ ΕΛΛΑΔΑ, ΚΥΠΡΟΣ, ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ Νομική και πολιτική αξιολόγηση των εκατέρωθεν επιχειρημάτων Βιργινία Μπαλαφούτα, ΣΕΙΡΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ 1/2019 Ιανουάριος 2019, University of Nicosia, σελ. 41.

επιχειρηματολογία της Τουρκίας στηρίζεται αφενός στην αμφισβήτηση των δικαιωμάτων σε θαλάσσιες ζώνες εκ μέρους των νησιών και κατά δεύτερον στο γεγονός ότι η αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών φυσικών θαλάσσιων πόρων αποτελεί αδιαμφισβήτητο δικαίωμα των τουρκοκυπρίων. Είναι σαφές ότι η Τουρκία αμφισβητεί τα δικαιώματα της Κύπρου που πηγάζουν από διεθνή Συνθήκη (ΣΔΘ), λόγω μίας κατάστασης που δημιουργήθηκε από δική της προηγούμενη παράνομη ενέργεια, αυτή της εισβολής και κατοχής. Αναλυτικότερα, η Κυπριακή Δημοκρατία έχει οριοθετήσει ΑΟΖ με την Αίγυπτο από το 2003, η οποία αποτέλεσε την πρώτη συμφωνία οριοθέτησης θαλασσίων ζωνών στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου⁵⁰. Η Τουρκία αμφισβητεί, λόγω δικών της διεκδικήσεων, το σύνορο που τέθηκε μεταξύ ΑΟΖ Κύπρου και Αιγύπτου και συγκεκριμένα τα οικόπεδα 1,4,5,6 και 7. Η Τουρκία, που δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος στη ΣΔΘ θεωρεί ότι η ικανότητα των νησιών να παράγουν θαλάσσιες ζώνες περιορίζεται αν «συγκρούονται» με τις θαλάσσιες ζώνες ηπειρωτικών κρατών. Βλέποντας το νησί της Κύπρου ως μία «σχετική περίπτωση» στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή, η Τουρκία εκτιμά ότι όπου οι διεκδικήσεις της ταυτίζονται με αυτές της Κύπρου, υπερτερούν⁵¹. Αντίστοιχα για την Ελλάδα η Τουρκία κρίνει ότι η ελληνική νήσος Καστελόριζο θα πρέπει να θεωρηθεί ως αναπόσπαστο τμήμα ή αλλιώς ως φυσική συνέχεια της υφαλοκρηπίδας της Ανατολίας (Νότια Ακτή της Τουρκίας) και άρα να μην της αποδοθεί καμία δυνατότητα να παράγει θαλάσσιες ζώνες⁵². Θεωρεί ότι η τοποθεσία του το καθιστά «σχετική περίπτωση» στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή, που επιτάσσει την παράβλεψή του, ώστε να μπορέσει η πολύ μεγαλύτερη σε μήκος ακτή της Νότιας Τουρκίας να παραγάγει θαλάσσιες ζώνες.

Οι παραπάνω απόψεις της Τουρκίας έγιναν για πρώτη φορά γνωστές στη διεθνή κοινότητα με τη ρηματική διακοίνωση Turkuno DT/4739 του 2004⁵³, με την οποία επιφυλάχθηκε όλων των νόμιμων δικαιωμάτων της για την οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ δυτικά στο μεσημβρινό 32 16'18". Εκτός από την άμεση αμφισβήτηση της

⁵⁰ Κ. Ιωάννου- Α. Στρατή, Δίκαιο της Θάλασσας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013, σελ.187.

⁵¹ Gurel A., Mullen F., Tzimitras H. (2013). Peace Research Institute Oslo – PRIO, Cyprus Center, <https://www.files.ethz.ch/isn/172873/Report%202013-1%20Hydrocarbons.pdf>, p.26

⁵² Ibid.

⁵³ Το αυτό επιβεβαιώνει και η ρηματική διακοίνωση της Τουρκίας που κατατέθηκε στη γραμματεία των ΗΕ την 27η Μαρτίου 2018. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/098/61/PDF/N1809861.pdf?OpenElement:%20%E2%80%9CThe%20outer%20limits%20of%20Turkey%E2%80%99s%20continental%20shelf%20in%20the%20eastern%20Mediterranean%20that%20are%20west%20of%20longitude%2032%C2%B016%2718%22%E%20were%20defined%20in%20the%20Turkish%20notes%20verbales%20No.%202004/T%20urkuno%20DT/4739,%20dated%202%20March%202004>

οριοθέτησης ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας με την Αίγυπτο, η Τουρκία αμφισβητεί και τις οριοθετήσεις της Κύπρου με το Λίβανο και το Ισραήλ. Στις 21 Σεπτεμβρίου 2011, η ΤΔΒΚ υπέγραψε συμφωνία οριοθέτησης υφαλοκρηπίδας με την Τουρκία. Την αμέσως επόμενη ημέρα χορήγησε στην κρατική εταιρία πετρελαίου της Τουρκίας, την ΤΡΑΟ, δικαιώματα εξερεύνησης πετρελαίου και φυσικού αερίου σε οικόπεδα εντός της Τουρκικής ΑΟΖ και συγκεκριμένα στα 1,2,3,8,9,12 και 13⁵⁴, παρόλο που το μόρφωμα της ΤΔΒΚ δεν αναγνωρίζεται ως κράτος από τη διεθνή κοινότητα, καθώς ιδρύθηκε με τρόπο που αντιβαίνει στο διεθνές δίκαιο και παραβιάζει τις διατάξεις του ΧΗΕ⁵⁵. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το ΣΑ/ΗΕ⁵⁶, το οποίο εκφράζει τη θλίψη του για τη διακήρυξη ανεξαρτησίας των τουρκοκυπρίων, δηλώνει ότι η διακήρυξη είναι άκυρη νομικά και ζητά την ανάκλησή της και την μη αναγνώρισή της από όλα τα κράτη. Όλα αυτά παρόλο που τα δικαιώματα επί θαλασσιών ζωνών επιφυλάσσονται μόνο για τα αναγνωρισμένα από το διεθνές δίκαιο κράτη, και στην περίπτωση μας από την Κυπριακή Δημοκρατία. Το ζήτημα περιπλέκεται ακόμη περισσότερο όταν το Barbaros, το τουρκικό σεισμογραφικό, συνοδεύεται από πολεμικά πλοία⁵⁷. Η Κυπριακή Δημοκρατία αντιδρά κάνοντας λόγο για παραβίαση του διεθνούς δικαίου από πλευράς της Τουρκίας λόγω μη συμμόρφωσής της με την αρχή της καλής γειτονίας⁵⁸, καθώς η Τουρκική Δημοκρατία «δεν έχει καμία νομική υπόσταση να διεξάγει δραστηριότητες εξερεύνησης σε σχέση με τους φυσικούς πόρους του νησιού, χωρίς τη ρητή συγκατάθεση της Κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας»⁵⁹.

⁵⁴ Turkish Ministry of Foreign Affairs. Maritime Delimitation & Offshore Activities in the Eastern Mediterranean. http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/maritime_delimitation.pdf

⁵⁵ Θ. Μυλωνάς, Η Τουρκία στο Περιθώριο της Διεθνούς Νομιμότητας, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σελ.198.

⁵⁶ SC/UN Res. 541/1983.

⁵⁷ Gurel A., Mullen F, Tzimitras H., Peace Research Institute Oslo- PRIO, Cyprus Center. ibid

⁵⁸ Κυπριακό Πρακτορείο Ειδήσεων. Ανακοίνωση Τύπου- Ικανοποίηση ΔΗΣΥ για Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.24 Φεβρουαρίου 2018.

<http://www.cna.org.cy/webnews.aspx?a=7f8045738fdf4850b822e180e6efe31c>

⁵⁹ Γραφείο Τύπου Κυπριακής Δημοκρατίας. Με επιστολή προς τον ΓΓ του ΟΗΕ καταγγέλλει ο Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Κύπρου στα Ηνωμένα Έθνη τις παράνομες ενέργειες της Τουρκίας στην ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας.

<https://www.pio.gov.cy/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%B8%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B1-%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF.html?id=5448#flat>

3.3 Χρήση Χημικών Όπλων υπό το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου- Περίπτωση Συρίας

Τα χημικά όπλα έχουν ενταχθεί στην κατηγορία των όπλων μαζικής καταστροφής, καθώς είναι εξαιρετικά δύσκολο να ελεγχθεί το μέγεθος των συνεπειών τους, η διάκριση μεταξύ μαχητών και αμάχων καθώς και οι συνέπειες ως προς τη μόλυνση του περιβάλλοντος. Η Σύμβαση για την απαγόρευση χρήσης χημικών όπλων⁶⁰ προβλέπει ρητά την απαγόρευση τους στις διακρατικές ένοπλες συγκρούσεις, αφήνοντας αρρύθμιστο το πεδίο των μη διεθνών συγκρούσεων.

Ειδικότερα η Συρία, παρά το γεγονός ότι έχει υπογράψει το Πρωτόκολλο της Γενεύης του 1925 για την απαγόρευση χημικών και βιολογικών όπλων, το οποίο συγκεκριμένα απαγορεύει «τη χρήση σε πόλεμο ασφυκτιογόνων και δηλητηριωδών αερίων και όλων των ανάλογων υγρών, υλικών και συσκευών»⁶¹, δεν προκύπτει ξεκάθαρα από αυτό ότι εμπίπτει σε κάποια αντίστοιχη νομική υποχρέωση εναντίον των ανταρτών στο πλαίσιο ενός εμφυλίου πολέμου.

Στις 21 Αυγούστου σημειώθηκε επίθεση από πυραύλους στο προάστιο Γκούτα της Δαμασκού, όπου κατοικούσαν αποκλειστικά πολίτες, άμαχος πληθυσμός. Σύντομα έγινε αντιληπτό και επιβεβαιώθηκε από έρευνα των ΗΕ ότι δεν επρόκειτο για μία κοινότυπη επίθεση αλλά για την ύπαρξη «ξεκάθαρων και πειστικών τεκμηρίων» χρήσης ενός τοξικού παράγοντα, sarin, με αποτέλεσμα την πρόκληση μαζικών θανάτων άμαχου πληθυσμού, φτάνοντας τις 1400 απώλειες.

Όπως ήταν αναμενόμενο, η διεθνής κοινότητα κινητοποιήθηκε αμέσως, καθώς η επίθεση αυτή ήταν πιο φονική από τη χρήση χημικών ακόμα και από τον πόλεμο του Ιράκ- Ιράν (1980-1987). Το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία και οι ΗΠΑ συζήτησαν το ενδεχόμενο στρατιωτικής επέμβασης επί του καθεστώτος Άσσαντ. Από την πλευρά των ΗΠΑ μάλιστα κατατέθηκε Ψήφισμα στη Γερουσία στις 6 Σεπτεμβρίου, που θα εξουσιοδοτούσε τη χρήση στρατιωτικής βίας κατά των κρατικών δυνάμεων της Συρίας. Το Ψήφισμα δεν υλοποιήθηκε καθώς στις 10 Σεπτεμβρίου 2013 η κυβέρνηση της

⁶⁰ https://www.opcw.org/sites/default/files/documents/CWC/CWC_en.pdf ΦΕΚ Α' 35/27.2.2002 ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2991 Εφαρμογή της Σύμβασης για την απαγόρευση ανάπτυξης, παραγωγής, αποθήκευσης και χρήσης χημικών όπλων και την καταστροφή τους.

⁶¹ <https://apopseis.gr/syria-chimika-opla-ke-periorismos-tou-polemou/>

Συρίας δέχτηκε την πρόταση που κατέθεσε από κοινού η Ρωσία και οι ΗΠΑ για παράδοση προς καταστροφή «όλων ανεξαιρέτως» των χημικών όπλων. Ακολούθησε μάλιστα η υπογραφή εκ μέρους της Συρίας και της Σύμβασης⁶² στα μέσα του Σεπτεμβρίου 2013.

Σε αντίθεση λοιπόν με το ασαφές μέχρι τότε νομικό καθεστώς, λόγω υπογραφής μόνο του Πρωτοκόλλου, η Σύμβαση ρητά και ξεκάθαρα καθιστά παράνομη την παραγωγή, ανάπτυξη, αποθήκευση και οποιαδήποτε χρήση σε εμπόλεμη σύρραξη χημικών όπλων. Ακόμη, καθιστά αναγκαία την καταστροφή των υπαρχόντων χημικών όπλων. Το υπ' αριθμ.2118 Ψήφισμα του ΣΑ/ΗΕ που υιοθετήθηκε στις 27 Σεπτεμβρίου 2013⁶³, έδινε στην Κυβέρνηση της Συρίας προθεσμία μέχρι τα μέσα του 2014 για τη συνολική καταστροφή του χημικού οπλοστασίου της. Σύμφωνα με τις αναφορές του αρμόδιου Οργανισμού για την Απαγόρευση των χημικών όπλων (OPCW)⁶⁴ η διαδικασία ολοκληρώθηκε σύμφωνα με το υποδειχθέν χρονοδιάγραμμα. Συνεπώς, πλέον η Συρία δεσμεύεται όχι μόνο για τη μη χρήση χημικών αλλά και για την μη ύπαρξη ή κατασκευή τους.

Εντούτοις, παρά τη δέσμευση από Διεθνή Συνθήκη και την κινητοποίηση του ύψιστου πολιτικού οργάνου στο διεθνές περιβάλλον, τα περιστατικά χρήσης ή εκτιμώμενης χρήσης χημικών όπλων στη Συρία παραμένουν δεκάδες, με το πιο πρόσφατο αυτό στο Khan Shaykhun στις 04 Απριλίου 2017 με απολογισμό 74 νεκρούς. Οι φρικαλαιότητες εξακολουθούν να συμβαίνουν παρά την επιβεβαιωμένη καταστροφή των χημικών και την αυστηρή νομοθεσία (ισχύουσα και για 192 κράτη). Η συνέχιση των χημικών επιθέσεων θα μπορούσε εν μέρει να αποδοθεί στην ευκολία κατασκευής τους έξω από βιομηχανικές εγκαταστάσεις, αλλά η παραβίαση του διεθνούς δικαίου είναι σε κάθε περίπτωση ξεκάθαρη.

⁶² Υπογράφηκε στο Παρίσι στις 13 Ιανουαρίου 1993 και κυρώθηκε με το Ν. 2254/1994 (ΦΕΚ 194 Α').

⁶³ [https://undocs.org/S/RES/2118\(2013\)](https://undocs.org/S/RES/2118(2013))

⁶⁴ OPCW Report, Office of the Director- General, S/1230/2014, 18 Dec 2018.

3.4 Περιπτώσεις επίκλησης του δικαιώματος στην προστασία (R2P)

Η επίκληση του δικαιώματος στην προστασία έχει αναπτυχθεί ως μία εξαίρεση στο άρθρο 2 παρ.4 του ΧΗΕ και αφορά στην ευθύνη της διεθνούς κοινότητας να προστατεύσει ένα έθνος ή μία ομάδα ανθρώπων από τη συστηματική παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους ή από τον κίνδυνο αφανισμού⁶⁵. Δεν διαφέρει ουσιαστικά από τη θεωρία της ανθρωπιστικής επέμβασης, που είχαμε δει στην πρακτική των κρατών μέχρι το 2011, παρά μόνο στην αντικατάσταση του όρου «επέμβαση» με τον όρο «προστασία», που χρησιμοποιείται κατ' ευφημισμό.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τη θεωρία της ανθρωπιστικής επέμβασης η χρήση βίας από ένα ή περισσότερα κράτη εναντίον άλλου κράτους δικαιολογείται όταν στην επικράτεια του τελευταίου διαπράττονται κατάφωρες και συστηματικές παραβιάσεις των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συντελείται γενοκτονία ή εκτυλίσσεται σφοδρός εμφύλιος πόλεμος. Οι εκπρόσωποι της θεωρίας επισημαίνουν ότι πρόκειται για μία δημιουργική ερμηνεία του άρθρου 2 παρ. 4 του ΧΗΕ για την προστασία των ατόμων από τις συστηματικές και σοβαρές αυθαιρεσίες των κυβερνήσεων σε βάρος τους⁶⁶. Μέχρι τη δεκαετία του 1990 η ανθρωπιστική επέμβαση υποστηριζόταν ως θεωρία μόνο από συγγραφείς, γιατί η πρακτική των κρατών εμποδίζε τη δημιουργία εθιμικού δικαίου. Συγκεκριμένα, σε τρεις περιπτώσεις που είχαν τα χαρακτηριστικά της ανθρωπιστικής επέμβασης [οι στρατιωτικές επεμβάσεις της Ινδίας στο Μπαγκλαντές (1972), της Τανζανίας στην Ουγκάντα (1979) και του Βιετνάμ στην Καμπότζη (1979)], τα κράτη που χρησιμοποίησαν βία την αιτιολόγησαν ως νόμιμη άμυνα αποκλείοντας έτσι την ύπαρξη πεποίθησης δικαίου (*opinion juris*) για τη διαμόρφωση εθιμικού κανόνα μέσω του οποίου θα εισάγονταν εξαίρεση στο άρθρο 2 παρ. 4 του ΧΗΕ.

3.4.1 Περίπτωση Ιράκ

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, από την κρίση Ιράκ- Κουβέιτ, το Συμβούλιο Ασφαλείας απαλλαγμένο από τις αγκυλώσεις του Ψυχρού Πολέμου ανέλαβε δράση για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας σε πολλές περιπτώσεις αποκαλύπτοντας το μέγεθος της ισχύος του μηχανισμού συλλογικής

⁶⁵ Θεμελιώδεις Έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο, Μ. Σαρηγιαννίδης, Εκδ. Σάκκουλα, 2014, σελ.634.

⁶⁶ James Pattison (ed.), *Humanitarian Intervention: 4 Volumes* (London: Sage, 2014).

ασφάλειας των Ηνωμένων Εθνών και εγείροντας ζητήματα σχετικά με την οριοθέτηση της δράσης του από το γενικό διεθνές δίκαιο. Εμφανίζεται μία στροφή στην πρακτική των κρατών προς την αποδοχή της νομιμότητας της ανθρωπιστικής επέμβασης⁶⁷. Δεν πρόκειται όμως για σαφή και συνεπή πρακτική, ώστε να εισαγάγει εξαίρεση στον κανόνα της απαγόρευσης χρήσης βίας. Άλλωστε δεν είχε και τη συναίνεση άλλων κρατών. Θα αναλύσουμε παρακάτω δύο παραδείγματα, αυτό του Ιράκ και του Κοσόβου, όπου έγιναν οι πρώτες αναφορές στην ανθρωπιστική επέμβαση στη διεθνή πρακτική.

Στο βόρειο και νότιο Ιράκ επιβλήθηκαν ζώνες απαγόρευσης πτήσεων που αιτιολογήθηκαν ως ανθρωπιστική επέμβαση από το Ηνωμένο Βασίλειο. Ωστόσο, η Γαλλία και οι ΗΠΑ από κοινού χρησιμοποίησαν βία για την εφαρμογή τους. Συγκεκριμένα σημειώθηκαν πολλές επιθέσεις κατά ιρακινών στόχων, ως αντίποινα, για κάθε προσπάθεια από το Ιράκ να καταρρίψει συμμαχικό αεροσκάφος που επιτηρούσε τις ζώνες απαγόρευσης πτήσεων. Αυτές οι ζώνες χρησίμευαν για την προστασία των κούρδων στο βόρειο Ιράκ και την προστασία των σιιτών μουσουλμάνων στο νότιο. Η κινητοποίηση των διεθνών δρώντων για την προστασία των πληθυσμών αυτών βρίσκει έρεισμα στις βάνανσες διώξεις που υπέστησαν κατά το παρελθόν από το καθεστώς της Βαγδάτης καθώς επίσης και από τη χρήση χημικών όπλων εναντίον τους από το Σαντάμ Χουσεϊν κατά τη διάρκεια του πολέμου Ιράν- Ιράκ⁶⁸. Οι ζώνες απαγόρευσης πτήσεων δημιουργήθηκαν λοιπόν μετά τον Πόλεμο του Κόλπου με πρόσχημα την προστασία των μειονοτήτων από αντίποινα του Σαντάμ Χουσεϊν, καθώς το Ιράκ διαθέτει πυραύλους μεγάλου βεληνεκούς. Και λέμε πρόσχημα γιατί στρατιωτικοί αναλυτές της εποχής τόνιζαν ανοικτά ότι πρόκειται για έναν ακήρυκτο πόλεμο κατά του Ιράκ με σκοπό την καταστροφή της ιρακινής άμυνας, τον αφοπλισμό του και έτι περαιτέρω την απομάκρυνση του Σαντάμ Χουσεϊν από την εξουσία⁶⁹. Η Γαλλία εγκατέλειψε την υποστήριξη και συμμετοχή της στις επιχειρήσεις εφαρμογής των ζωνών απαγόρευσης πτήσεων μετά το 1993, ενώ οι ΗΠΑ επικαλούνταν είτε την εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας είτε το δικαίωμα άμυνας⁷⁰. Συγκεκριμένα, στα Ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας γίνονται αναφορές στην ανάγκη ανθρωπιστικής υποστήριξης (“concerned by the serious nutritional and health situation of the Iraqi civilian

⁶⁷ Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινότητας, Κων. Αντωνόπουλος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017,σελ.745.

⁶⁸ http://www.bbc.co.uk/greek/020919_iraq_maps_updated/dissident.shtml

⁶⁹ <https://www.kathimerini.gr/world/144736/echei-xekinisei-idi-polemos-akiryctos/>

⁷⁰ Gray 2008, 37-38.

population as described⁷¹”, “for the equitable distribution of humanitarian relief to all segments of the Iraqi civilian population”, “provisions to Iraq of foodstuffs, medicines or other items of humanitarian character [...] to meet humanitarian needs⁷²”).

3.4.2 Περίπτωση Κοσόβου

Η στρατιωτική επιχείρηση του NATO στο Κόσοβο το 1999 έδωσε νέα ώθηση στα επιχειρήματα υπέρ της νομιμότητας της ανθρωπιστικής επέμβασης. Ωστόσο και σ’ αυτή την περίπτωση δε φαίνεται να ακολούθησαν συνεπή πρακτική τα κράτη που συμμετείχαν στη στρατιωτική επιχείρηση. Η ανθρωπιστική επέμβαση δεν εμφανίζεται σε καμία δήλωσή τους με σαφήνεια ως αιτιολογία. Αντίθετα, λόγος έγινε για «ανθρωπιστική αναγκαιότητα» ή «ανθρωπιστική καταστροφή» και συγχρόνως για έμμεση εξουσιοδότηση της χρήσης βίας από το Συμβούλιο Ασφαλείας. Μάλιστα, η Γερμανία και οι ΗΠΑ δήλωσαν ότι το Κοσσυφοπέδιο αποτελούσε μία «ιδιαιτέρη», «μοναδική» περίπτωση και δε συνιστούσε «προηγούμενο» για μελλοντική στρατιωτική δράση. Μόνο το Βέλγιο πρόβαλε συγκροτημένη νομική αιτιολογία υπέρ της νομιμότητας της ανθρωπιστικής επέμβασης κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας της Υπόθεσης Νομιμότητας Χρήσης Βίας (Προσωρινά Μέτρα), σύμφωνα με την οποία η δράση στο Κοσσυφοπέδιο δεν ήταν αντίθετη με το άρθρο 2 παρ.4 του ΧΗΕ, διότι δε στρεφόταν κατά της εδαφικής ακεραιότητας και πολιτικής ανεξαρτησίας της Γιουγκοσλαβίας (συσταλτική ερμηνεία της διάταξης) και ήταν σύμφωνη με την προηγούμενη πρακτική των κρατών⁷³. Βέβαια αναφέρθηκε στις επεμβάσεις της Ινδίας, Τανζανίας και Βιετνάμ ως «πρακτική» μόνον αγνοώντας την αιτιολογία που πρόβαλαν τα συγκεκριμένα κράτη. Συγχρόνως, η Ρωσία, η Κίνα, η Ινδία και η ομάδα των Αδέσμευτων κρατών (η οποία εκφράζει πολιτικά τη γνώμη 132 κρατών⁷⁴) διατύπωσαν την αντίθεσή τους ως προς τη δυνατότητα χρησιμοποίησης της ανθρωπιστικής επέμβασης ως εξαίρεση από τον κανόνα της μη χρήσης βίας.

Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε είναι ότι η μονομερής ανθρωπιστική επέμβαση δεν έγινε ποτέ δεκτή ως περίπτωση νόμιμης χρήσης βίας, ως εθνικό δίκαιο, κατ’ εξαίρεση του απαγορευτικού κανόνα του άρ.2 παρ. 4 του ΧΗΕ, αλλά παρόλα αυτά

⁷¹ UN/RES 706/1991.

⁷² UN/RES 712/1991.

⁷³ Brownlie 2002, 14-15. Gray 2008,45.

⁷⁴ Brownlie 2002,1.

χρησιμοποιήθηκε από τα κράτη για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους, παρά την έλλειψη νομικής βάσης.

3.4.3 Περίπτωση Λιβύης

Αντίθετα από τη μονομερή ανθρωπιστική επέμβαση, η ευθύνη προστασίας αποτελεί μία θεωρία που έχει εξελιχθεί ως εξαίρεση στο άρ.2 παρ.4 ΧΗΕ και αφορά στην ευθύνη της διεθνούς κοινότητας να προστατεύσει ένα έθνος ή μία ομάδα ανθρώπων από τη συστηματική παραβίαση των δικαιωμάτων τους ή από τον κίνδυνο του αφανισμού. Ουσιαστικά, δεν διαφέρει από τη θεωρία της ανθρωπιστικής επέμβασης, παρά μόνο στην αντικατάσταση του όρου «επέμβαση» με τον όρο «προστασία» που χρησιμοποιείται κατ' ευφημισμό⁷⁵. Η ευθύνη προστασίας της διεθνούς κοινότητας υφίσταται δευτερογενώς, μόνο εφόσον το κράτος έχει ήδη αποτύχει στην πρωταρχική του υποχρέωση να προστατεύσει τους πολίτες του.

Συγκεκριμένα, το Ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας 1973 (2011) της 17^{ης} Μαρτίου 2011 στην παρ.4⁷⁶ εξουσιοδοτεί τη χρήση βίας για την προστασία του άμαχου πληθυσμού της Λιβύης από επιθέσεις εναντίον τους εκ μέρους των αρχών ασφαλείας αυτού του κράτους. Το Ψήφισμα 1973 (2011) υιοθετήθηκε με ρητή επίκληση της παράλειψης της «ευθύνης προστασίας» εκ μέρους της Λιβύης. Το Φεβρουάριο του 2011 ξεκίνησαν διαμαρτυρίες και διαδηλώσεις λίβυων πολιτών οι οποίες γρήγορα οδήγησαν σε θάνατο περίπου 30.000 άτομα, σε 50.000 τραυματισμένους και 4.000 εξαφανίσεις. Για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης, το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθέτησε το παραπάνω Ψήφισμα, ανακηρύσσοντας ζώνες απαγόρευσης κυκλοφορίας πάνω από τη Λιβύη, και εξουσιοδότησε να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης βίας σύμφωνα με το κεφάλαιο 7 του ΧΗΕ, για την προστασία των πολιτών. Το Ψήφισμα υιοθετήθηκε με αποχή από δύο μόνιμα μέλη, τη Ρωσία και την Κίνα, αλλά και από άλλα κράτη, όπως τη Βραζιλία, Ινδία και Γερμανία⁷⁷. Συγκεκριμένα, η Ρωσική Ομοσπονδία, η Κίνα και άλλα μέλη των Ηνωμένων Εθνών θεώρησαν ότι η στρατιωτική επιχείρηση Unified Protector υπό την αιγίδα του NATO υπερέβη την εντολή του Ψηφίσματος 1973 (2011), διότι είχε ως

⁷⁵ Θεμελιώδεις Έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο, Μ. Σαρηγιαννίδης, Εκδ. Σάκκουλα, 2014, σελ.634

⁷⁶ [https://undocs.org/S/RES/1973\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1973(2011))

⁷⁷ Francioni & Bakker, 2013.

αποτέλεσμα την ανατροπή της κυβέρνησης της Λιβύης⁷⁸. Περαιτέρω, αν εξετάσουμε κατά πόσο εφαρμόστηκε η «τριπλή ευθύνη» που εμπεριέχει η έννοια της «ευθύνης προστασίας» θα παρατηρήσουμε τα εξής: η διεθνής ανταπόκριση στην ευθύνη για αντίδραση (responsibility to react), δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση, καθώς τόσο το Συμβούλιο Ασφαλείας, όσο και Περιφερειακοί Οργανισμοί και Κράτη έδειξαν μία άνευ προηγουμένου αμεσότητα αντίδρασης στην κρίση. Η ευθύνη για πρόληψη (responsibility to prevent) αμφισβητείται κατά πόσο εφαρμόστηκε, καθώς οι ειρηνικές λύσεις απορρίφθηκαν πριν καν επιδιωχθούν⁷⁹. Τέλος, η μεταπολεμική περίοδος (responsibility to rebuild) στη Λιβύη υπό το φως της αναρχίας και της διάδοσης όπλων, παρουσιάζει ξεκάθαρα την αποτυχία του συστήματος «Ευθύνη για Προστασία» στην πράξη.

3.4.4 Περίπτωση Συρίας

Εξαιτίας αυτού παρατηρήθηκε μία υπαναχώρηση του Συμβουλίου Ασφαλείας, το οποίο έχει σύμφωνα με το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών την πρωταρχική υποχρέωση για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, αναφορικά με την επίκληση της «ευθύνης προστασίας» ως βάση για την ανάληψη συλλογικής δράσης από τα Ηνωμένα Έθνη στην περίπτωση της εμφύλιας σύρραξης στη Συρία. Όποιοι κι αν ήταν οι λόγοι αποχής της Ρωσίας από την Ψηφοφορία για την κατάσταση στη Λιβύη, της έγινε μάθημα και άλλαξε την πολιτική της στην περίπτωση της Συρίας, μία προσπάθεια που φαινόταν ότι θα ακολουθούσε το παράδειγμα της Λιβύης, όσον αφορά την αντίδραση των ΗΕ⁸⁰. Σε επτά περιπτώσεις η Ρωσική Ομοσπονδία και η Κίνα άσκησαν βέτο στο Συμβούλιο Ασφαλείας εμποδίζοντας την υιοθέτηση σχεδίων ψηφισμάτων για την κατάσταση στη Συρία⁸¹ στα οποία γινόταν αναφορά στην παράλειψη της «ευθύνης προστασίας» των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του πληθυσμού εκ μέρους της κυβέρνησης της Συρίας.

⁷⁸ Antonopoulos C., “The legitimacy to Legitimize”: The Security Council Action in Libya under Resolution 1973 (2011), *International Community Law Review*, 2012, p.375-378

⁷⁹ Lopez.G.,2015, Responsibility to Protect at a crossroads: The crisis in Libya. <https://www.humanityinaction.org/knowledge-detail/responsibility-to-protect-at-a-crossroads-the-crisis-in-libya/>

⁸⁰ Simura, B., 2015. USA and Russia in Syria and Ukraine: The irony of Geo-Political Interventions. *Turkish Journal of International Relations*, 14 (1), pp.68-75.

⁸¹ Abratt D., U.S. Intervention in Syria: A legal responsibility to protect? *Denver Law Review*, 95(1), pp.21-71.

Όταν δε τον Αύγουστο 2013 έγινε χρήση χημικών όπλων στην πρωτεύουσα της Συρίας, τη Δαμασκό, που αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, μόνο η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου προ-έβαλε μία συγκροτημένη άποψη περί νομιμότητας της μονομερούς ανθρωπιστικής επέμβασης⁸², το δε Συμβούλιο Ασφαλείας στο Ψήφισμα 2018 (2013) δεν έκανε καμία αναφορά ούτε στην «ευθύνη προστασίας» ούτε στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων γενικότερα, περιοριζόμενο να επιβάλει ως κυρωτικό μέτρο, μεταξύ άλλων, την καταστροφή του οπλοστασίου χημικών όπλων της Συρίας⁸³.

Το Δεκέμβρη του 2001 η Διεθνής Επιτροπή για την Παρέμβαση και την Ξένη Κυριαρχία (“International Commission on Intervention and State Sovereignty”, “ICISS”) δημιούργησε κατόπιν οδηγιών του Γ.Γ./ΟΗΕ Κόφι Ανάν, τη θεωρία της «ευθύνης προστασίας» (R2P). Συγκεκριμένα, στην ερώτηση πότε και εάν είναι αποδεκτό για τα κράτη να υιοθετούν καταναγκαστικά μέτρα και στρατιωτική δράση, εναντίον άλλου κράτους με το σκοπό της προστασίας των ανθρώπων από κινδύνους που διατρέχουν στο ίδιο κράτος, τότε καταλήγει η Επιτροπή ότι υπάρχει διεθνής ευθύνη προστασίας των πολιτών από φρικαλεότητες και θηριωδίες⁸⁴. Το σκεπτικό αυτό αποτελεί μία προσπάθεια επούλωσης των τραυμάτων που είχε αφήσει σε ολόκληρη την ανθρωπότητα η γενοκτονία στη Ρουάντα και το αιματοκύλισμα 800.000 ανδρών, γυναικών και παιδιών το 1994, και η παράλληλη αδράνεια των Ηνωμένων Εθνών και της διεθνούς κοινότητας. Ως απάντηση λοιπόν σ’ αυτή την τραγωδία τα Κράτη Μέλη του ΟΗΕ ομόφωνα υιοθέτησαν⁸⁵ ως αρχή την Ευθύνη για Προστασία παροτρύνοντας έμμεσα έναν επαναπροσδιορισμό της έννοιας της κρατικής κυριαρχίας. Με λίγα λόγια είπαν ότι τα κυριαρχικά δικαιώματα ενός κράτους πρέπει να εξισορροπούνται με τις ευθύνες του, διακηρύσσοντας περιπτώσεις όπου ο άμαχος πληθυσμός υποφέρει από σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το κράτος είναι απρόθυμο ή ανήμπορο να βοηθήσει. Σύμφωνα με την εισήγηση της ICISS την ευθύνη προστασίας απαρτίζουν τρεις ξεχωριστές υποχρεώσεις: η ευθύνη πρόληψης (responsibility to

⁸² The UK Government’s position regarding the legality of military action in Syria following the chemical weapons attack in eastern Damascus, <https://www.gov.uk/government/publications/chemical-weapon-use-by-syrian-regime-uk-government-legal-position>.

⁸³ Ψήφισμα 2018 (2013) της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 2013.

⁸⁴ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), 2001. The Responsibility to Protect, Ottawa: International Development Research Center, note 1 at VII.

⁸⁵ United Nations General Assembly, ‘2005 Summit Outcome’, A/RES/60/L.1, 16 September 2005.

prevent), η ευθύνη αντίδρασης(responsibility to react) και η ευθύνη επανοικοδόμησης (responsibility to rebuilt).

Για την εξακρίβωση της συμφωνίας της θεωρίας με τον ΧΗΕ, συστάθηκε με πρωτοβουλία του πρώην Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ Kofi A. Annan μία «Επιτροπή Υψηλόβαθμων Αξιωματούχων για τις Απειλές, τις Προκλήσεις και την Αλλαγή» (High level Panel on Treats, Challenges and Change). Η Επιτροπή στην έκθεσή της με τίτλο «Ένας πιο ασφαλής κόσμος: Η κοινή μας ευθύνη» της 2^{ης} Δεκεμβρίου 2004 τάχθηκε υπέρ ενός αναδυόμενου κανόνα που υπαγορεύει την υποχρέωση προστασίας, αλλά ταυτόχρονα περιόρισε τις προϋποθέσεις εφαρμογής του, αναγορεύοντας τη θεωρία ως έσχατη λύση για τη χρήση βίας⁸⁶.

Βέβαια στην Έκθεση ασκήθηκε σκληρή κριτική, κυρίως γιατί έβριθε πολιτικών και όχι νομικών επιχειρημάτων, και δεν ανταποκρίθηκε στο ερώτημα αν η ευθύνη προστασίας είναι σύμφωνη με το ΧΗΕ. Γενικότερα και οι δύο θεωρίες ξεκινούν από ηθικά και πολιτικά κίνητρα, δεν διαθέτουν στιβαρά δογματικά θεμέλια στην επιστήμη του διεθνούς δικαίου και δικαιολογημένα το ζήτημα της νομιμότητάς τους αποτελεί αντικείμενο έντονων θεωρητικών αντιπαραθέσεων.

Η επέμβαση στη Λιβύη και οι καταστροφικές συνέπειές της έδειξαν ότι τα Κράτη επιδιώκουν μόνο το εθνικό τους συμφέρον. Για τον ίδιο λόγο, η ανικανότητα του Συμβουλίου Ασφαλείας να περάσει ένα Ψήφισμα για τη Συρία αποκαλύπτει ακριβώς την πραγματική πρόθεση που κατευθύνει τα κυρίαρχα κράτη. Μόνιμα κράτη-μέλη του ΣΑ, όπως οι ΗΠΑ, η Ρωσία και η Κίνα, συνήθως εμποδίζουν, με την άσκηση του δικαιώματος της αρνησικυρίας, την υιοθέτηση Ψηφισμάτων, αν το ένα πιστεύει ότι το Ψήφισμα θα ευνοήσει τα συμφέροντα του άλλου Κράτους. Η δύναμη του veto οδηγεί το ΣΑ σε αδιέξοδο και δεν μπορεί να βοηθήσει. Η εξωτερική πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών προς την Μέση Ανατολή έχει ως στόχο τη διατήρηση της διεθνούς στρατηγικής ισορροπίας σε μία κατάσταση που τους ευνοεί⁸⁷. Πέρα από τη διατήρηση της ηγεμονίας, οι ΗΠΑ προσπάθησαν να εμποδίσουν τη ρωσική παρουσία στην περιοχή, είχαν δηλαδή γεωπολιτικό στόχο και συγκεκριμένα τον ανασχηματισμό του γεωπολιτικού και πολιτικού χάρτη της περιοχής, δημιουργώντας το λεγόμενο επικοδομητικό χάος, όχι μόνο στη Συρία αλλά και γενικότερα στην Μέση Ανατολή.

⁸⁶ UN Doc. A/59/565, 2 December 2004.

⁸⁷ Alamailes, A. & Yurtsever, S., 2018. Syrian Crisis in Scope of the US- Russian Competition in Middle East. International Journal Enterepreneurship and Management Inquiries, 2(3), pp.33-48

Αντίστοιχα και η Ρωσία εξυπηρετεί τα δικά της συμφέροντα, ως μεγάλη δύναμη στην περιοχή. Δεν είναι επίσης απίθανο να αποσκοπεί στο να διατηρήσει κάποιες απο τις περιοχές των συμφερόντων της. Όλα τα παραπάνω δείχνουν ότι η ανθρωπιστική επέμβαση στην πράξη απομακρύνεται πολύ από τον σκοπό της. Ακόμα, αν το ζήτημα είναι καθαρά ο ανθρωπισμός, γιατί το ενδιαφέρον των Κρατών στρέφεται σε μία περιοχή και όχι σε μία άλλη; Είναι γνωστό ότι εμφύλιοι πόλεμοι, συλλήψεις, βασανιστήρια, διωγμοί και τυραννίες υπάρχουν στα περισσότερα σημεία του κόσμου. Αξίζει λοιπόν να αναρωτηθούμε αν η Ανθρωπιστική Επέμβαση είναι πράγματι ανθρωπιστική. Το ΣΑ είναι ένας δυσκίνητος μηχανισμός για να ικανοποιήσει το αίσθημα της δικαιοσύνης, από τη στιγμή που η άσκηση βέτο σημαίνει ότι οι υπερδυνάμεις μπορούν να μπλοκάρουν την ανθρωπιστική επέμβαση αν δεν εξυπηρετεί τα συμφέροντά τους.

3.5 Περιπτώσεις εξέτασης από διεθνή δικαιοδοτικά όργανα πράξεων που εκδόθηκαν προς συμμόρφωση σε Ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας - Υπόθεση Kadi

Έχει παρατηρηθεί μία ιδιαίτερη ευαισθησία του Συμβουλίου Ασφαλείας σχετικά με θέματα τρομοκρατίας. Αυτή η ευαισθησία δικαιολογείται ήδη από το ΧΗΕ, καθώς σύμφωνα με το άρθρο 24 του ΧΗΕ⁸⁸ το Συμβούλιο Ασφαλείας είναι υπεύθυνο για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας αλλά και για την αντιμετώπιση των διαφόρων απειλών κατά της ειρήνης. Στην Ενότητα αυτή θα εξετάσουμε τη δυνατότητα που έχει ένα δικαιοδοτικό όργανο, όταν έρχεται αντιμέτωπο με ένα Ψήφισμα του ΣΑ/ΗΕ να το κρίνει, να το αξιολογήσει και να αποφανθεί για την ιεράρχησή του μέσα στο διεθνές δικαικό σύστημα.

Στην υπόθεση Kadi (2008)⁸⁹ αποφασηνίστηκαν σε μεγάλο βαθμό και για πρώτη φορά οι σχέσεις του δικαίου της Ένωσης με το δημόσιο διεθνές δίκαιο γενικότερα και το σύστημα των Ηνωμένων Εθνών ειδικότερα. Προτού αναλύσουμε τα πραγματικά

⁸⁸ Άρθρο 24: «1. Για να εξασφαλιστεί η άμεση και αποτελεσματική δράση των Ηνωμένων Εθνών, τα Μέλη τους αναθέτουν στο Συμβούλιο Ασφαλείας την κύρια ευθύνη για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και συμφωνούν ότι, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του που απορρέουν από αυτή την ευθύνη, το Συμβούλιο Ασφαλείας ενεργεί εξ ονόματός τους».

⁸⁹ ΔΕΚ C-402/05 P και C-405/05 P. Kadi και Al Barakaat International Foundation κ. Συμβουλίου (Kadi I), με την οποία αναιρέθηκαν η ΠΕΚ T-315/01 Kadi κ. Συμβουλίου και Επιτροπής και η ΠΕΚ Tα-306/01 YUSUF και Al Barakaat International Foundation κ. Συμβουλίου και Επιτροπής.

περιστατικά της υπόθεσης, θα εκθέσουμε το γενικότερο πλαίσιο της εποχής. Το 1999 το ΣΑ/ΗΕ υιοθέτησε, με νομική βάση το Κεφάλαιο VII του ΧΗΕ, μία σειρά ψηφισμάτων, εναντίον του καθεστώτος των Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν, με στόχο την καταπολέμηση της διεθνούς τρομοκρατίας και με αφορμή τις επιθέσεις στις Πρεσβείες των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής στο Ναϊρόμπι, Κένυα και στην Τανζανία στις 07 Αυγούστου 1998. Ωστόσο, την επαύριον των επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, τα Ψηφίσματα συμπεριέλαβαν τον Οσάμα μπιν Λάντεν, το δίκτυο Αλ Κάιντα και κάθε πρόσωπο, οργάνωση ή άλλη μη κρατική οντότητα που συνδέεται μαζί τους. Μεταξύ των μέτρων και των κυρώσεων, προβλέφθηκε με το Ψήφισμα 1269/1999 του ΣΑ/ΗΕ και το «πάγωμα» των περιουσιακών τους στοιχείων από τη στιγμή της εγγραφής τους σ' έναν ειδικό κατάλογο της Επιτροπής Κυρώσεων του ΟΗΕ. Η τοποθέτηση των ιδιωτών στο επίκεντρο της δράσης του ΣΑ/ΗΕ, η οποία ως τότε αφορούσε μόνο κράτη, δεν ήταν άμοιρη νομικών επιπλοκών⁹⁰.

Μεταξύ των ονομάτων που ενεγράφησαν σ' αυτό τον κατάλογο ήταν και αυτό του σαουδάραβα επιχειρηματία Yassin A. Kadi και του ιδρύματος Al Barakaat. Η εγγραφή στον κατάλογο έγινε τον Οκτώβριο του 2001 με την αιτιολογία ότι συνδέονται με τον Οσάμα Μπιν Λάντεν και το δίκτυο Αλ Κάιντα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση εξέδωσε δύο Κανονισμούς⁹¹ με τους οποίους εξασφάλιζε τη συμμόρφωση των κρατών- μελών της στα Ψηφίσματα του ΣΑ/ΗΕ. Οι ενδιαφερόμενοι άσκησαν αμέσως προσφυγές, κατ' άρθρο 230 ΣΕΚ (σημερινό άρθρο 263 ΣΛΕΕ), επικαλούμενοι παραβίαση μιας σειρά δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης, σεβασμού της ιδιοκτησίας, δικαίωμα στην αποτελεσματική δικαστική προστασία αλλά και παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας.

Η προσφυγή τους ουσιαστικά έθεσε στο Δικαστήριο (τότε ΔΕΚ) ένα γενικότερο ερώτημα που αφορούσε το κατά πόσο μπορεί το Δικαστήριο να ελέγξει δικαστικά πράξεις- ψηφίσματα του ΟΗΕ και δη του ΣΑ/ΗΕ και σε δεύτερη φάση, αν μπορεί να

⁹⁰ Δ. Λέντζης, Η Εφαρμογή των Ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ από την Ευρωπαϊκή Ένωση, <https://ejournals.lib.auth.gr/projustitia>.

⁹¹ Κανονισμός 467/2001/ΕΚ του Συμβουλίου, της 6^{ης} Μαρτίου 2001, «για την απαγόρευση της εξαγωγής ορισμένων αγαθών και υπηρεσιών στο Αφγανιστάν, την ενίσχυση της απαγόρευσης πτήσεων και την παράταση δέσμευσης κεφαλαίων και άλλων οικονομικών πόρων όσον αφορά Ταλιμπάν του Αφγανιστάν», σελ. 25 και τον Κανονισμό 881/2002/ΕΚ του Συμβουλίου της 27^{ης} Μαΐου 2002 «για την επιβολή συγκεκριμένων περιοριστικών μέτρων κατά ορισμένων προσώπων και οντοτήτων που συνδέονται με τον Οσάμα Μπιν Λάντεν, το δίκτυο της Αλ Κάιντα και τους Ταλιμπάν», σελ.9.

τις ελέγξει, να τις ιεραρχήσει συγκριτικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αυτά αποτυπώνονται στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το Πρωτοδικείο ήταν κατηγορηματικό ως προς τη δυνατότητα ελέγχου των Ψηφισμάτων του ΣΑ/ΗΕ. Διατύπωσε την άποψη ότι η Ένωση, η οποία βέβαια ούτε μέλος του ΟΗΕ είναι, ούτε αποδέκτης των Ψηφισμάτων, αλλά η δέσμευσή της έναντι του ΣΑ/ΗΕ πηγάζει απευθείας από το δίκαιο της Ένωσης⁹², δεν έχει δυνατότητα ελέγχου των Ψηφισμάτων, δεσμεύεται απόλυτα από τα Ψηφίσματα αυτά⁹³, παρόλο που εκδίδει κατ' εξουσιοδότησής τους η ίδια νομοθετικές πράξεις (Κανονισμούς). Αποτυπώθηκε λοιπόν η άποψη ότι τα κράτη μέλη της Ένωσης, ως μέλη του ΟΗΕ, οφείλουν να τηρούν την αρχή της υπεροχής των υποχρεώσεων που απορρέουν από τον Χάρτη του ΟΗΕ⁹⁴, επομένως και των υποχρεώσεων που απορρέουν από τα Ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας⁹⁵. Άλλωστε, σύμφωνα με το άρθρο 347 ΣΛΕΕ επιτρέπεται ρητά η απόκλιση από όσα ορίζουν οι ιδρυτικές Συνθήκες της Ένωσης σε σχέση με προγενέστερες ή μεταγενέστερες συμβατικές υποχρεώσεις των κρατών μελών με αντικείμενο ειδικά τη διατήρηση της ειρήνης⁹⁶. Αποκτά λοιπόν ο ΧΗΕ και τα Ψηφίσματα του ΣΑ/ΗΕ μία ιδιότυπη ασυλία τόσο έναντι του πρωτογενούς δικαίου της ΕΕ όσο και έναντι του παράγωγου δικαίου.

Ενδιαφέρον στην απόφασή του παρουσιάζει ότι ενώ δεν τίθεται ζήτημα ελέγχου με βάση τα θεμελιώδη δικαιώματα όσων πράξεων συνιστούν εφαρμογή των Ψηφισμάτων του ΣΑ/ΗΕ, εντούτοις δεν αποκλείεται ο έλεγχος με βάση το αναγκαστικό διεθνές δίκαιο (*ius cogens*)⁹⁷, εκείνων δηλαδή των αρχών και κανόνων του εθιμικού διεθνούς δικαίου που γίνονται δεκτοί και αναγνωρίζονται από το σύνολο της διεθνούς κοινότητας ως αρχές και κανόνες από τα οποία δεν επιτρέπεται καμία παρέκκλιση (πχ αναγνώριση δουλεμπορίου) ούτε με συνθήκη και τους οποίους υποχρεούται να σέβεται και ο ΟΗΕ και το ΣΑ/ΗΕ⁹⁸. Η έκταση του ελέγχου αυτού αποδεικνύεται ωστόσο ιδιαίτερα περιορισμένη καθώς η πιθανότητα, σύμφωνα με το Πρωτοδικείο, να μη

⁹² ΠΕΚ T-315/01 Kadi κ. Συμβουλίου και Επιτροπής, σκ. 192-193.

⁹³ Ρ.-Ε. Παπαδοπούλου, Έξυπνες κυρώσεις και κοινοτικό δίκαιο: το «μετέωρο βήμα» του κοινοτικού δικαστή- Σκέψεις με αφορμή τις αποφάσεις του ΠΕΚ Kadi και Al Barakaat της 21^{ης} Σεπτεμβρίου 2005, ΕφαρμΔΔ 2006, σελ.447-473.

⁹⁴ Άρθρο 103 ΧΗΕ.

⁹⁵ ΠΕΚ T-315/01 Kadi κ. Συμβουλίου και Επιτροπής, σκέψεις 182-184.

⁹⁶ ΠΕΚ T-315/01 Kadi κ. Συμβουλίου και Επιτροπής, σκέψεις 185 και 188.

⁹⁷ Άρθρο 53 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών (1969).

⁹⁸ ΠΕΚ T-315/01 Kadi κ. Συμβουλίου και Επιτροπής, σκέψεις 226-229.

σέβεται το αναγκαστικό διεθνές δίκαιο μία απόφαση του ΣΑ/ΗΕ είναι «μάλλον απίθανη»⁹⁹.

Το Πρωτοδικείο λοιπόν, λαμβάνοντας προφανώς υπόψη του την παράμετρο των πολιτικών επιπτώσεων που πιθανώς θα είχε η αναγνώριση της δυνατότητας παρεμπόδισης ελέγχου της νομιμότητας και του κύρους ενός ψηφίσματος του ΣΑ/ΗΕ¹⁰⁰, διαμόρφωσε την κρίση του έτσι, ώστε όσοι ιδιώτες θίγονταν από τις κυρώσεις που τους επιβλήθηκαν με τις πράξεις αυτές, να χάνουν κάθε ελπίδα αμφισβήτησης της νομιμότητάς των.

Για το ίδιο ακριβώς ζήτημα, το Δικαστήριο, σε δεύτερο βαθμό, και μάλιστα το τμήμα μείζονος συνθέσεως, εξέφρασε τελείως διαφορετική άποψη. Σημείωσε καταρχάς ότι καμία διεθνής συνθήκη, ούτε καν ο Χάρτης του ΟΗΕ δεν μπορεί να θίξει την αυτονομία της έννομης τάξης της Ένωσης και συνεπώς καμία υποχρέωση απορρέουσα από διεθνή συνθήκη δεν μπορεί να θίξει τις συνταγματικές περιοχές αρχές της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένης και της αρχής ότι όλες οι πράξεις της Ένωσης οφείλουν να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα ως προϋπόθεση για τη νομιμότητά τους¹⁰¹. Οι κανόνες που απορρέουν από τον ΟΗΕ δεν διαφέρουν σε τίποτα από τους κανόνες που απορρέουν από οποιονδήποτε άλλο διεθνή οργανισμό. Σε κάθε περίπτωση, συνεχίζει το Δικαστήριο, ο έλεγχος δεν αφορά τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας, με τα οποία απλώς τίθενται ορισμένοι στόχοι προς εκπλήρωση, αλλά τις πράξεις της Ένωσης, με τις οποίες επιδιώκεται η εκπλήρωση των τεθέντων με τα ψηφίσματα στόχων¹⁰². Το Δικαστήριο καταλήγει επομένως στο συμπέρασμα ότι όσες πράξεις της ΕΕ εφαρμόζουν ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας δεν χαίρουν κάποιας ιδιαίτερης, πόσο μάλλον προνομιακής θέσης στην ιεραρχία των πηγών του δικαίου της ΕΕ και άρα ελέγχονται κανονικά για τη συμφωνία τους με το πρωτογενές δίκαιο και ιδίως με τα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο μέρος τους¹⁰³. Όσο για τις διατάξεις του δικαίου της ΕΕ που

⁹⁹ ΠΕΚ Τ-315/01 Kadi κ. Συμβουλίου και Επιτροπής, σκέψεις 230-231.

¹⁰⁰ Μ. Περάκης, Ημέρα Ανεξαρτησίας: Η αυτονομία της κοινοτικής έννομης τάξης την επαύριον των αποφάσεων του ΔΕΚ ΕΠΙ ΤΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ Kadi(C-402/05 P) και Al Barakaat (C-415-05 P), ΤοΣ 2009, σελ.931.

¹⁰¹ ΔΕΚ C-402/05 P και C-405/05 P. Kadi και Al Barakaat International Foundation κ. Συμβουλίου (Kadi I), σκέψεις 281-285.

¹⁰² ΔΕΚ C-402/05 P και C-405/05 P. Kadi και Al Barakaat International Foundation κ. Συμβουλίου (Kadi I), σκέψεις 286-288 και 298.

¹⁰³ ΔΕΚ C-402/05 P και C-405/05 P. Kadi και Al Barakaat International Foundation κ. Συμβουλίου (Kadi I), σκέψη 299.

επιτρέπουν παρεκκλίσεις ακόμα κι από το πρωτογενές δίκαιο εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής τους (άρθρα 351 και 347 ΣΛΕΕ), υπογραμμίζεται ότι δεν δύνανται σε καμία περίπτωση να νομιμοποιούν αποκλίσεις από τα θεμέλια της έννομης τάξης της ΕΕ, από τις αρχές δηλαδή της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου¹⁰⁴, όπως απαριθμούνται στο άρθρο 2 ΣΕΕ. Το Δικαστήριο φαίνεται να αδιαφορεί για επιπλοκές πολιτικής φύσεως και εμμένει σε ζητήματα αρχής¹⁰⁵, πιστεύοντας πως αν δεν σπεύσει το ίδιο να προστατεύσει τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα σε ανάλογες περιπτώσεις, δε θα βρεθεί κανείς άλλος στη θέση να το κάνει¹⁰⁶, χωρίς εντούτοις αυτό να σημαίνει πως αν το σύστημα του ΟΗΕ παρείχε επαρκείς εγγυήσεις προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, το Δικαστήριο θα απείχε από τον έλεγχο των πράξεων της ΕΕ, που εκδίδονται κατ' εφαρμογή τους. Η θέση του Δικαστηρίου είναι αξιοσημείωτη αν συνεκτιμηθεί η περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής, με τον πόλεμο εναντίον της τρομοκρατίας να έχει αναχθεί σε νούμερο ένα προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής των υπερδυνάμεων κα φυσικά των ΗΠΑ.

Η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Kadi δεν ήταν μία μεμονωμένη έκλαμψη, καθώς η δυνατότητα ελέγχου των πράξεων της ΕΕ που θέτουν σε εφαρμογή ψηφίσματα του ΣΑ/ΗΕ επιβεβαιώθηκε και σε επόμενες αποφάσεις του ίδιου οργάνου¹⁰⁷. Η πάγια αυτή νομολογία του ΔΕΕ άσκησε επιρροή στις μετέπειτα πράξεις του ΣΑ/ΗΕ. Ορατά είναι τα αποτελέσματα της απόφασης Kadi στο πεδίο της έννομης προστασίας των θιγόμενων ιδιωτών. Ειδικότερα, τρεις μήνες μετά την έκδοση της απόφασης στην υπόθεση Kadi, το Ψήφισμα 1904(2009) του Συμβουλίου Ασφαλείας¹⁰⁸ αναγνώρισε για πρώτη φορά στα πρόσωπα που εγγράφονται στον κατάλογο της «επιτροπής κυρώσεων» του ΟΗΕ το δικαίωμα να λαμβάνουν πληροφορίες για τα εις βάρος τους ληφθέντα μέτρα και να υποβάλλουν αίτημα στον Διαμεσολαβητή (Ombudsperson) για διαγραφή τους από τον Κατάλογο. Ο θεσμός του Διαμεσολαβητή εγκαθιδρύθηκε ως οιονεί δικαιοδοτικός θεσμός, με διετή θητεία, στον οποίο ανατέθηκε να εξετάζει αμερόληπτα και ανεξάρτητα τα αιτήματα διαγραφής και να υποβάλλει

¹⁰⁴ ΔΕΚ C-402/05 P και C-405/05 P. Kadi και Al Barakaat International Foundation κ. Συμβουλίου (Kadi I), σκέψεις 300-309.

¹⁰⁵ Μ. Παράκης, ό.π., σελ.947.

¹⁰⁶ Α. Πλιακός, Οι σχέσεις του διεθνούς δικαίου με το Δίκαιο της ΕΕ: μονισμός, δυισμός ή ένας ανοιχτός συνταγματικός χώρος, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.10-11.

¹⁰⁷ ΔΕΕ C-399/06 P και C-403/06 P Hassan και Ayadi κ. Συμβουλίου και Επιτροπής και ΔΕΕ C-548/09 P Bank Melli Iran κ. Συμβουλίου.

¹⁰⁸ [https://undocs.org/S/RES/1904\(2009\)](https://undocs.org/S/RES/1904(2009))

γραφτή αναφορά στην Επιτροπή Κυρώσεων, εξηγώντας για ποιους λόγους θεωρεί ότι το εν λόγω αίτημα πρέπει να γίνει δεκτό ή να διαγραφεί¹⁰⁹. Με αυτόν τον τρόπο, τα Ηνωμένα Έθνη προσπάθησαν να εξασφαλίσουν ένα επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων προτού επιβάλλουν κυρώσεις σε ιδιώτες, προλαμβάνοντας αντίστοιχες με του Kadi προσφυγές και κατ' επέκταση αποφάσεις του Δικαστηρίου, που πάντως είναι αμφίβολο αν θα είχε γίνει εάν δεν είχε μεσολαβήσει η έκδοση της απόφασης στην υπόθεση Kadi.

Ακολούθως, με το Ψήφισμα 2255(2015) του ΣΑ/ΗΕ¹¹⁰ προβλέφθηκε η θεσμοθέτηση επίσημης συνεργασίας με φορείς όπως η Interpol, η Financial Action Task Force (on Money Laundering) και το Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα. Στόχος και αυτών των νέων δράσεων είναι η αποφυγή παραβιάσεων θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ιδιωτών μέσω της καλύτερης δυνατής διαχείρισης του Καταλόγου Κυρώσεων¹¹¹. Το προληπτικό φιλτράρισμα και η διασταύρωση πληροφοριών κινείται προς την ενδεδειγμένη κατεύθυνση. Ζήτημα βέβαια είναι αν θα είχε αναληφθεί εάν δεν υπήρχε ο συνεχής έλεγχος των μέτρων εφαρμογής των ψηφισμάτων του ΣΑ/ΗΕ από το ΔΕΕ(Kadi) και το ΕΔΔΑ (Nada).

Προτάσσοντας ένα ζήτημα αρχών έναντι συγκυριακών πολιτικών σκοπιμοτήτων, και δη της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων ακόμη και όσων θεωρούνται ύποπτοι για υπόθαλψη της διεθνούς τρομοκρατίας, το ΔΕΕ επιβεβαίωσε την πρωτοκαθεδρία του κράτους δικαίου στη ενωσιακή έννομη τάξη, καθώς και τον φιλελεύθερο χαρακτήρα της. Με την τόλμη της ανέδειξε την ύπαρξη ενός σοβαρού ελλείματος του απολύτως θεμιτού πολέμου κατά της διεθνούς τρομοκρατίας και συνέβαλε στην αντιμετώπισή του, πείθοντας για την αναγκαιότητα αυτή κα τη διεθνή έννομη τάξη, προς την οποία η ενωσιακή έννομη τάξη εξήγαγε κάποια από τα φιλελεύθερα χαρακτηριστικά της¹¹². Το ερώτημα που ανακύπτει είναι κατά πόσο θα έπρεπε να περιορίζεται η τόσο δυναμική επέμβαση του Συμβουλίου Ασφαλείας και σε άλλα θέματα, πέραν της τρομοκρατίας.

¹⁰⁹ Μ. Γαλανού, Ο διάλογος μεταξύ ΕΔΔΑ, ΔΕΕ και ΣυμβΑσφΟΗΕ για τις στοχευμένες κυρώσεις στη βάση της θεωρίας του Όκαμ, σε Τιμητικός τόμος Χριστόφορου Δ. Αργυρόπουλου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016, σελ.257.

¹¹⁰ [https://undocs.org/S/RES/2255\(2015\)](https://undocs.org/S/RES/2255(2015))

¹¹¹ Μ. Γαλανού, ό.π. σελ.259-260.

¹¹² Δ. Λέντζης, Η Εφαρμογή των Ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ από την Ευρωπαϊκή Ένωση, <https://ejournals.lib.auth.gr/projustitia>

3.6 Περιπτώσεις μη αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων από το ηττηθέν κράτος

Οι αποφάσεις των διεθνών δικαστηρίων είναι υποχρεωτικές και περιβάλλονται με ισχύ δεδικασμένου, χωρίς άλλες διαδικασίες και δεσμεύουν μόνο τα διάδικα μέρη¹¹³, σε αντίθεση με τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου. Η δεσμευτικότητα των αποφάσεων του Δικαστηρίου απορρέει καταρχήν από τη βασική προϋπόθεση της σαφώς διατυπωμένης βούλησης των μερών να υπαχθούν στη δικαιοδοσία του. Έτσι, τα διάδικα κράτη έχουν υποχρέωση συμμόρφωσης και εκτέλεσης των δικαστικών αποφάσεων, σύμφωνα με το άρθρο 94 ΧΗΕ, το οποίο μάλιστα προβλέπει ότι σε περίπτωση που ένα κράτος δε συμμορφωθεί με τη δικαστική απόφαση το έτερο διάδικο μέρος δύναται να προσφύγει στο Συμβούλιο Ασφαλείας προκειμένου να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να εκτελεστεί η απόφαση¹¹⁴. Το Συμβούλιο Ασφαλείας διαθέτει, κατά συνέπεια, διακριτική ευχέρεια να αποφασίσει τη λήψη μέτρων που, ωστόσο, θα είναι περιορισμένα μιας και δεν θα είναι άλλα από τα προβλεπόμενα στο Κεφάλαιο VI του ΧΗΕ που αφορούν την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών. Ωστόσο, αν από τη μη συμμόρφωση προς την απόφαση απειλείται η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια, τίποτα δεν εμποδίζει θεωρητικά το Συμβούλιο Ασφαλείας να αντιμετωπίσει ένα τέτοιο ζήτημα και υπό το Κεφ. VII του ΧΗΕ¹¹⁵. Είναι σαφές ότι ο μηχανισμός του άρθρου 94 ΧΗΕ έχει θεσπιστεί για να καλύψει την αδυναμία της διεθνούς έννομης τάξης να εφαρμόσει αντίστοιχα μέτρα εξαναγκασμού που διαθέτει ένα κράτος για να πετύχει την εκτέλεση μιας δικαστικής απόφασης. Για το λόγο αυτό προκρίνεται ο όρος «συμμόρφωση» αντί του όρου «εκτελεστότητα» για τις αποφάσεις του.

Κατά τη διάρκεια λειτουργίας του Δικαστηρίου, εδώ και 75 χρόνια, έχουν διαπιστωθεί περιπτώσεις μη συμμόρφωσης των μερών με τις αποφάσεις του, είτε τις τελικές αποφάσεις είτε αποφάσεις που αφορούν λήψη προσωρινών μέτρων. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η υπόθεση του Στενού της Κέρκυρας, η πρώτη υπόθεση που εκδικάστηκε ενώπιον του την 25 Μαρτίου 1948. Η υπόθεση αυτή αφορά σε περιστατικά που έλαβαν χώρα στις 22 Οκτωβρίου 1946 στο Στενό της Κέρκυρας, όταν δύο καταδρομικά και δύο αντιτορπιλικά βρετανικά πλοία εισήλθαν στα αλβανικά

¹¹³ Άρθρο 59 Κατ'ΑΔΔ «Η απόφαση του Δικαστηρίου δεν θα έχει υποχρεωτική ισχύ ει μη μεταξύ των διαδίκων και εν σχέσει προς την ειδική υπόθεση δι' ην εξεδόθη».

¹¹⁴ Άρθρο 94 ΧΗΕ «...»

¹¹⁵ Στ. Περράκης, Μ.Ντ.Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοσύνη, Εκδ. Σάκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2018, σελ.221.

χωρικά ύδατα. Ένα από τα αντιτορπιλικά πλοία, το Saumarez, προσέκρουσε σε νάρκες κατά τη διέλευσή του από τους Αγίους Σαράντα με αποτέλεσμα να υποστεί σοβαρές υλικές ζημιές. Στη συνέχεια τα δεύτερο αντιτορπιλικό, το Volage, στην προσπάθειά του να ρυμουλκήσει το πρώτο προσέκρουσε και αυτό σε νάρκες. Εκτός από τις υλικές ζημιές σημειώθηκαν και τραυματισμοί του βρετανικού πληρώματος, ορισμένοι θανάσιμοι. Λίγες μέρες αργότερα, στις 12 Νοεμβρίου του ίδιου έτους, το βρετανικό βασιλικό ναυτικό επέστρεψε στο Στενό της Κέρκυρας διεξάγοντας επιχείρηση ναρκαλιείας στα χωρικά ύδατα της Αλβανίας, χωρίς την άδεια της τελευταίας. Απώτερος στόχος της βρετανικής κυβέρνησης ήταν να δείξει ότι με τις ναυτικές της επιχειρήσεις προσπαθούσε να μειώσει τους κινδύνους για τη ναυσιπλοΐα¹¹⁶. Ένα από τα ουσιαστικά νομικά ερωτήματα που ανέκυψαν ήταν κατά πόσο το βρετανικό ναυτικό είχε δικαίωμα να πλεύσει στα αλβανικά χωρικά ύδατα στο Στενό της Κέρκυρας, χωρίς προηγούμενη άδεια από τις αλβανικές αρχές.

Στο δικονομικό σκέλος της υπόθεσης, σημειώνεται ότι η Αλβανία δεν είχε προσχωρήσει στο Καταστατικό του Δικαστηρίου, καθώς δεν ήταν ακόμη μέλος του ΟΗΕ, ωστόσο η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου στηρίχτηκε σε προηγούμενη Απόφαση του ΣΑ¹¹⁷ με την οποία προέτρεπε τα δύο κράτη με τη μορφή σύστασης, ως οφείλει, βάσει του 36 παρ.3 ΧΗΕ, να παραπέμπουν τη μεταξύ τους διαφορά στο Δικαστήριο. Η Αλβανία αποδέχτηκε την πρόσκληση του Συμβουλίου Ασφαλείας να συμμετάσχει στη συζήτηση της διαφοράς δυνάμει του άρθρου 32 ΧΗΕ¹¹⁸. Η απόφαση του Δικαστηρίου υποχρέωνε την Αλβανία σε καταβολή χρηματικής αποζημίωσης στο Ηνωμένο Βασίλειο την οποία δεν κατέβαλε ποτέ.

Επίσης, στην υπόθεση του Διπλωματικού και Προξενικού Προσωπικού των Ηνωμένων Πολιτειών στην Τεχεράνη, το Ιράν αρνήθηκε να απελευθερώσει τους αμερικανούς ομήρους και εν τέλει η απελευθέρωση ήταν αποτέλεσμα πολιτικής συμφωνίας των δύο κρατών μετά από τετρακόσιες σαράντα τέσσερις μέρες ομηρίας.

Στην υπόθεση για τις Στρατιωτικές και Παραστρατιωτικές Δραστηριότητες στο Έδαφος και κατά της Νικαράγουα, οι ΗΠΑ συνέχισαν να χρηματοδοτούν τους

¹¹⁶ Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania) Merits, Judgment of 9 April 1949, ICJ Reports 1949, 4.

¹¹⁷ [https://undocs.org/S/RES/22\(1947\)](https://undocs.org/S/RES/22(1947))

¹¹⁸ Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania) Preliminary Objections, Judgment of 25 March 1948, ICJ Reports 1948, 15.

αντικαθεστωτικούς *contras* παρά την απόφαση του Δικαστηρίου που όριζε ότι οι ενέργειες αυτές αντίκεινται στις αρχές του ΧΗΕ.

Πιο πρόσφατα νομολογιακά παραδείγματα αποφάσεων που δεν εφαρμόστηκαν από τα Κράτη στα οποία απευθύνονταν είναι οι δύο παρόμοιες, ως προς τα πραγματικά περιστατικά, υποθέσεις *La Grand* της 27 Ιουλίου 2001 και υπόθεση *Avena* και άλλοι Μεξικανοί Υπήκοοι της 31 Μαρτίου 2004. Και οι δύο υποθέσεις αφορούσαν αιτήσεις έκδοσης δικαστικών αποφάσεων για λήψη προσωρινών μέτρων.

Ειδικότερα, η Υπόθεση *La Grand* αφορά τους αδερφούς *Karl* και *Walter La Grand*, γερμανούς υπηκόους, οι οποίοι σκότωσαν έναν άνθρωπο στην Πολιτεία της Αριζόνα το 1982, ενώ επιχειρούσαν ένοπλη ληστεία. Το πολιτειακό δικαστήριο τους καταδίκασε για ανθρωποκτονία και τους επέβαλε την ανώτατη ποινή, θανατική καταδίκη, χωρίς όμως να τους ενημερώσει για τα δικαιώματά τους. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 36 της Σύμβασης της Βιέννης για τις Προξενικές Σχέσεις¹¹⁹, οι γερμανοί υπήκοοι δικαιούνταν δικαστική αρωγή από το Προξενείο του Κράτους ιθαγενείας τους. Τα όργανα σύλληψης όφειλαν, μόλις διαπίστωσαν ότι οι συλληφθέντες ήταν αλλοδαποί ή είχαν βάσιμες υποψίες γι' αυτό, να τους ενημερώσουν αμελλητί για τα προξενικά τους δικαιώματα και τις προξενικές αρχές αντίστοιχα για την σύλληψη των υπηκόων τους. Ακολούθως, οι αδελφοί άσκησαν έφεση για κακοδικία, ισχυριζόμενοι ότι η άσκηση του δικαιώματός τους για προξενική αρωγή θα τους εξασφάλιζε ευνοϊκότερο δικαστικό αποτέλεσμα. Η έφεση δεν έγινε δεκτή, καθώς βάσει ενός αμερικανικού δικονομικού κανόνα, δεν μπορείς να επικαλεστείς το πρώτο στην κατ' έφεση δίκη ένσταση, καθώς η δίκη αυτή έχει ως στόχο την επανεξέταση των ήδη προβληθέντων επιχειρημάτων και την επαναξιολόγησή τους.

Παράλληλα, η Γερμανία διεξήγαγε διπλωματικές προσπάθειες για την εξεύρεση μιας λύσης, χωρίς όμως αποτέλεσμα και έτσι ο *Karl LaGrand* εκτελέστηκε το 1999 με θανατική ένεση. Μετά την εκτέλεση η Γερμανία προσέφυγε εσπευσμένα στο Δικαστήριο ζητώντας τη λήψη προσωρινών μέτρων για την αναστολή εκτέλεσης του άλλου αδερφού. Το αίτημα έγινε δεκτό από το Δικαστήριο και εξέδωσε σχετική διάταξη. Ωστόσο, η Πολιτεία της Αριζόνα προχώρησε στην εκτέλεση και του άλλου θανατοποινίτη αδερφού σε θάλαμο αερίων.

¹¹⁹ Ν. 90/1975 (ΦΕΚ 150, τ. Α')

Η Γερμανία τροποποίησε το αίτημά της ενώπιον του Δικαστηρίου ισχυριζόμενη επιπλέον ότι οι ΗΠΑ παραβίασαν το διεθνές δίκαιο, καθώς δεν συμμορφώθηκαν με τη διάταξη των προσωρινών μέτρων. Το Δικαστήριο απέρριψε τις αμερικανικές θέσεις και αποφάσισε υπέρ της Γερμανίας, κρίνοντας αφενός ότι η εσωτερική νομοθεσία ενός κράτους δεν είναι δυνατό να αποστερεί από το άτομο τα δικαιώματα που του αποδίδονται από διεθνείς συμβάσεις και αφετέρου επιβεβαίωσε τον υποχρεωτικό χαρακτήρα των προσωρινών μέτρων που υποδεικνύει το Δικαστήριο¹²⁰. Η μη συμμόρφωση του κράτους με την απόφαση του Δικαστηρίου σ' αυτή την περίπτωση είναι ακόμα πιο ιδιαίτερη και χαρακτηριστική ως περίπτωση, ακριβώς επειδή δεν υφίσταται δυνατότητα επαναφοράς στην πρότερη κατάσταση.

Στο ίδιο ακριβώς πλαίσιο εκτυλίχθηκε και η υπόθεση Avena και άλλοι Μεξικανοί Υπήκοοι. Στην υπόθεση αυτή το Μεξικό προσέφυγε στο Δικαστήριο κατά των ΗΠΑ ισχυριζόμενο παραβίαση του άρ.36 της Σύμβασης της Βιέννης για τις Προξενικές Σχέσεις¹²¹ και τα άρ.31, 32 της Σύμβασης της Βιέννης και του Προαιρετικού Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για την ερμηνεία των Συνθηκών¹²² με αφορμή τη σύλληψη, κράτηση, δίκη και καταδίκη σε θανατική ποινή πενήντα τεσσάρων υπηκόων του, χωρίς προηγουμένως να τους παρασχεθεί προξενική αρωγή από το κράτος ιθαγένειάς τους. Οι αρμόδιες προξενικές αρχές ενημερώθηκαν είτε πολύ αργά είτε καθόλου. Παράλληλα, το Μεξικό ζήτησε την υπόδειξη προσωρινών μέτρων σε τρεις περιπτώσεις, που οι αποφάσεις των αμερικανικών δικαστηρίων είχαν τελεσιδικήσει και η εκτέλεση των μεξικανών θανατοποινιτών ήταν επικείμενη.

Το Δικαστήριο δέχθηκε τα επιχειρήματα του ενάγοντος κράτους και υπέδειξε προσωρινά μέτρα, απαγορεύοντας στις ΗΠΑ να προχωρήσουν στις εκτελέσεις μέχρι την έκδοση της απόφασης, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα ότι η εκτέλεση των Μεξικανών θα δημιουργούσε ανεπανόρθωτη βλάβη. Επίσης υποχρέωσε τις ΗΠΑ να επανεξετάσουν τις καταδικαστικές αποφάσεις και τις ποινές που επιβλήθηκαν σε όλες τις υποθέσεις, λαμβάνοντας υπόψη τα δικαιώματα που προβλέπει η Σύμβαση της Βιέννης, καθώς πρόκειται για ποινή όχι μόνο σοβαρή αλλά και μη αναστρέψιμη. Άρα πρέπει να υιοθετείται κάθε δυνατό μέτρο για την πρόληψη της αδικίας ή του σφάλματος κατά την απαγγελία της ποινής ή ετυμηγορίας. Καθώς επίσης και να λάβουν όλα τα

¹²⁰ La Grand (Germany v. United States of America) Judgment of 27 June 2001, ICJ Reports 2001, 466, 514 (p.128).

¹²¹ Ν.90/1975 (ΦΕΚ 150, τ. Α')

¹²² ΝΔ 402/1974 (ΦΕΚ 141, τ. Α')

αναγκαία μέτρα για τη μη επανάληψη παρόμοιων περιστατικών¹²³. Η απόφαση αυτή παρήγαγε αποτελέσματα, σύμφωνα με τους ειδικότερους όρους του άρ.41 του Καταστατικού του Δικαστηρίου¹²⁴, μέχρι την οριστική κρίση επί της προσφυγής και οι σχετικές υποχρεώσεις των ΗΠΑ αντικαθίστατο από το διατακτικό της απόφασης για λήψη προσωρινών μέτρων από την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης αυτής.

Σε συνέχεια της απόφασης του Δικαστηρίου, τα αμερικανικά δικαστήρια έκριναν πως η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου δεν τα δεσμεύει και πως μόνο το Ανώτατο Δικαστήριο (Supreme Court) των ΗΠΑ είχε τη δυνατότητα να τα υποχρεώσει να επανεξετάσουν την ποινική διαδικασία. Έτσι στην πλειοψηφία των δικών που ακολούθησαν τα αμερικανικά πολιτειακά δικαστήρια δεν συμμορφώθηκαν με την απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το έγγραφο που απέστειλε ο Πρόεδρος των ΗΠΑ, Τζορτζ Μπους προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης, την 28.05.2005, με τίτλο «Συμμόρφωση με την απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου επί της υπόθεσης Avena», μετά την απόφαση του Δικαστηρίου για τα προσωρινά μέτρα και πριν την εκτέλεση των αποφάσεων από τα Πολιτειακά Δικαστήρια. Το περιεχόμενο του εγγράφου είχε ως εξής: «Οι Η.Π.Α. είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση της Βιέννης για τις Προξενικές Σχέσεις και στο Προαιρετικό Πρωτόκολλο για την Υποχρεωτική Επίλυση των Διαφορών δυνάμει του οποίου το Διεθνές Δικαστήριο έχει δικαιοδοσία να επιλύει διαφορές που ανακύπτουν κατά την «ερμηνεία και την εφαρμογή» της Σύμβασης. Δυνάμει της εξουσίας που ασκώ κατά το Σύνταγμα και τους νόμους των Η.Π.Α. αποφάσισα ότι οι Η.Π.Α. θα εκπληρώσουν τις διεθνείς υποχρεώσεις τους, που απορρέουν από την απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου επί της υπόθεσης Avena and other Mexican Nationals ορίζοντας ότι τα εθνικά δικαστήρια θα εφαρμόσουν την απόφαση σύμφωνα με τις γενικές αρχές επιείκειας στις περιπτώσεις που αφορούν στους 51 πολίτες του Μεξικού που αναφέρεται η προαναφερόμενη απόφαση¹²⁵».

¹²³ Avena and Other Mexican National (Mexico v. United States of America) Judgment of 31 March 2004, ICJ Reports 2004,12 ,70-71 (p.153).

¹²⁴ Άρθρο 41.- 1. Το Δικαστήριο θα έχει την εξουσία να υποδεικνύει, αν κρίνει ότι το απαιτούν οι περιστάσεις, τα προσωρινά μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν για να διαφυλαχτούν τα δικαιώματα του κάθε διαδίκου. 2. Ωσπου να εκδοθεί η οριστική απόφαση, οι διάδικοι και το Συμβούλιο Ασφαλείας πρέπει να ειδοποιούνται αμέσως για τα μέτρα που υποδεικνύονται.

¹²⁵ Σημείωση της Επιμελήτριας: www.deathpenaltyinfo.org υπό τον τίτλο: «President Bush Orders Courts to Give Foreign Nationals on Death Row Further Review».

Ακολούθως, είναι ενδιαφέρον να δούμε με ποιο τρόπο κινήθηκε η ομοσπονδιακή κυβέρνηση των ΗΠΑ. Η Υπουργός Εξωτερικών «παρακάλεσε» τις αρμόδιες αρχές για την αναστολή εκτέλεσης της ποινής, ενώ ταυτόχρονα έκανε σαφές πως η διάταξη προσωρινών μέτρων του Δικαστηρίου δεν είχε δεσμευτικό χαρακτήρα. Η προσπάθεια λοιπόν της Washington να πείσει τους δύο Κυβερνήτες να προχωρήσουν σε αναστολή της εκτέλεσης έγινε μ' ένα τρόπο που, ουσιαστικά, τους διευκόλυνε να την αγνοήσουν μαζί με τη Διάταξη του Διεθνούς Δικαστηρίου. Κι όλα αυτά, παρόλο που το Δικαστήριο είχε υπενθυμίσει στην υπόθεση La Grand της 3^{ης} Μαρτίου 1999 ότι «η διεθνής ευθύνη ενός κράτους θεμελιώνεται από τις ενέργειες των αρμόδιων οργάνων ή αρχών του κράτους, οποιαδήποτε κι αν είναι αυτά. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που διαθέτει το Δικαστήριο η εφαρμογή των προσωρινών μέτρων της παρούσας διάταξης εμπίπτει στην αρμοδιότητα του Κυβερνήτη της Αριζόνα. Επομένως, η Κυβέρνηση των ΗΠΑ υπέχει την υποχρέωση να διαβιβάσει την παρούσα διάταξη στον εν λόγω Κυβερνήτη. Ο Κυβερνήτης της Αριζόνα υποχρεούται να ενεργήσει σύμφωνα με τις διεθνείς υποχρεώσεις των ΗΠΑ»¹²⁶.

Παράλληλα οι ΗΠΑ απέσυραν¹²⁷ την υπογραφή τους από το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για την Υποχρεωτική Επίλυση Διαφορών στη Σύμβαση για τις προξενικές σχέσεις το οποίο αποτελούσε τη βάση αρμοδιότητας του Διεθνούς Δικαστηρίου στις παραπάνω υποθέσεις με το ακόλουθο έγγραφο που απεστάλη στο Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών στις 07.03.2005: «Κύριε Γενικό Γραμματέα, εκπροσωπώντας την κυβέρνηση των Η.Π.Α. έχω την τιμή να αναφερθώ στο Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Βιέννης για τις Προξενικές Σχέσεις που αφορά στην Υποχρεωτική Επίλυση των Διαφορών, το οποίο υπογράφηκε στη Βιέννη στις 24.4.1963. Με την παρούσα επιστολή [σας] γνωστοποιώ την καταγγελία του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου από τις Η.Π.Α. Συνέπεια της καταγγελίας είναι ότι οι Η.Π.Α. δεν αναγνωρίζουν πλέον τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου για τις υποθέσεις που αναφέρονται στο Πρωτόκολλο».

Πάντως, η μη συμμόρφωση των διαδίκων προς το περιεχόμενο αποφάσεων προσωρινών μέτρων του Διεθνούς Δικαστηρίου συχνά με αλαζονικό ή περιπαικτικό (πχ ΗΠΑ) ύφος κι ανεξάρτητα από τις συνέπειες στο πεδίο της διεθνούς ευθύνης,

¹²⁶ Στ. Περράκης, Μ.Ντ.Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοσύνη, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2018, σελ.194.

¹²⁷ Σημείωση της Επιμελήτριας: www.discourse.net υπό τον τίτλο «US Announces Withdrawal From Consular Convention».

μειώνει αναμφίβολα τον παρεμβατικό ρόλο του Δικαστηρίου στην αντιμετώπιση μιας διαφοράς και προβάλλει ανεπίτρεπτα πολιτικές παραμέτρους και επηρεάζει αρνητικά τη γενικότερη αντίληψη των κρατών για την αποτελεσματικότητα της δικαιοδοτικής λειτουργίας του Διεθνούς Δικαστηρίου¹²⁸

Όλες οι παραπάνω υποθέσεις αποδεικνύουν πως η συμμόρφωση με τις αποφάσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου δεν είναι πάντοτε αυτονόητη και εξαρτάται τόσο από τις πολιτικές συνθήκες στο εσωτερικό ενός κράτους, όσο και από τη διεθνή πολιτική επιρροή που αυτό διαθέτει. Σε κάθε περίπτωση, η συμμόρφωση των κρατών με τις αποφάσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου είναι ένα ζήτημα πολυεπίπεδο που εκτός από τη διεθνή του διάσταση, αφορά τόσο τα πολιτειακά εκτελεστικά όργανα όσο και τα αντίστοιχα δικαιοδοτικά. Όσο οι εσωτερικές έννομες τάξεις αντιλαμβάνονται το δίκαιο ως εθνικό και αδιαπραγμάτευτο σύνορο που είναι αδιαπέραστο απέναντι στη διεθνή έννομη τάξη, αναζητώντας προσχηματικά στηρίγματα στα πολιτειακά θεμέλια και επικαλούμενα τον κυρίαρχο λαό, ο πρώτος βαθμός δικαιοδοσίας ανάμεσα στα κράτη θα παραμένει η βία¹²⁹.

Σχετικά, ο Καθηγητής Κρατερός Ιωάννου παρατηρούσε με ιδιαίτερη ευστοχία ότι «ο σκοπός του δικαίου και των νομικών λύσεων δεν είναι απλώς η ρύθμιση, είναι και η αγωγή. Πράγματι, η επαφή του εθνικού δικαστού με τον διεθνή κανόνα και με τις μεθόδους εφαρμογής του αποτελεί μέρος της θεμελιακής υποδομής μιας ευρύθμου εννόμου τάξεως. Η επαφή αυτή δεν είναι δυνατόν να εγκαταλειφθεί εις την θεωρητικήν και μόνον εκπαίδευσιν. Απαιτείται ταυτοχρόνως και η δημιουργία εις τον εφαρμοστήν του δικαίου της συνειδήσεως ότι αποτελεί συνδυαστικό λειτουργικών παράγοντα μεταξύ των διεθνών και εσωτερικών διαδικασιών. Ίσως εις αυτό το απώτερον αποτέλεσμα να εναποτεθούν αι ελπίδες των ανθρώπων δια μίαν παγκόσμιον ειρήνην και ασφάλειαν».

Η δυσκολία που παρατηρείται στη συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου έχει επίσης να κάνει με το γεγονός ότι το Δικαστήριο απευθύνεται απευθείας στους φορείς άσκησης πολιτικής, χωρίς να διαμεσολαβεί κάποια διαδικασία εσωτερικού, εθνικού δικαίου, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Στο τελευταίο μία δικαστική απόφαση εσωτερικού δικαίου

¹²⁸ Στ. Περράκης, Μ.Ντ.Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοσύνη, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2018, σελ.195.

¹²⁹ Μ. Σαρηγιαννίδης, Θεμελιώδεις Έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2014, σελ.734.

αποστέλλεται στις δικαστικές αρχές στο έδαφος του κράτους όπου πρέπει να γίνει εκτέλεση της απόφασης και το τελευταίο, αφού ελέγξει κάποια τυπικά διαδικαστικά ζητήματα, εκδίδει νέα απόφαση εκτέλεσης. Αντίθετα στο δημόσιο διεθνές δίκαιο η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου, ίσως ερειδόμενη και στο γεγονός ότι το διεθνές δίκαιο υπερισχύει του εσωτερικού δικαίου, δεν έχει προβλέψει κάποια διαδικασία εσωτερική, που να υποχρεώνει το κράτος να συμμορφωθεί, αλλά βασίζεται στην καλή του πίστη.

Συμπεράσματα

Ο Θουκυδίδης, θεμελιωτής του κλασικού ρεαλισμού, αναφερόμενος στα αίτια της σικελικής εκστρατείας, αναφέρει ότι αυτό που υπαγόρευσε στους Αθηναίους να πολεμήσουν ήταν το συμφέρον, ο φόβος και η δόξα. Αλλά πέρα των Αθηναίων που ενήργησαν ιμπεριαλιστικά, ταυτόχρονα μέχρι σήμερα έχουν αξία οι θέσεις ότι α) οι διακρατικές σχέσεις υπακούουν μόνο σε αυτό τον κανόνα και β) αν οι εκφραστές της εξουσίας δεν τον λάβουν υπόψη τότε δεν εισακούονται οι απόψεις τους και δεν ικανοποιούνται οι επιθυμίες τους. Η θουκυδίδεια καταγραφή στον πελοποννησιακό πόλεμο είναι τα μέγιστα κατατοπιστική σχετικά με τη συμπεριφορά των κρατών. Ειδικότερα, όταν επιχειρηματολογούσαν οι Κερκυραίοι για να πείσουν τους Αθηναίους να τους βοηθήσουν εναντίον των Κορινθίων, το κατάφεραν όταν τους έδειξαν ότι η βοήθεια αυτή ανταποκρίνονταν στα συμφέροντά τους. Αντίθετα, οι Κορίνθιοι δεν κατάφεραν να έχουν τη βοήθεια ούτε των Αθηναίων ούτε των Σπαρτιατών για το λόγο ότι δεν μπόρεσαν να ταυτίσουν τα συμφέροντά τους με αυτά των συνομιλητών τους¹³⁰. Περί συμφέροντος λοιπόν ο λόγος στις διεθνείς σχέσεις, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Δεν αρκεί να έχεις δίκιο αλλά πρέπει να έχεις και ισχυρούς υποστηρικτές.

Οι διακηρύξεις, οι διεθνείς συμφωνίες αποτελούν σε πολλές περιπτώσεις ευχολόγια, χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα. Αποκτούν υπόσταση όταν κάποια μεγάλη δύναμη θέλει να δικαιολογήσει κάποια ενέργειά της έναντι κάποιου αδυνάτου, αλλά δε θα δούμε σε καμία περίπτωση το αντίθετο, επιβεβαιώνοντας τα λόγια του Σόλωνα, σύμφωνα με τον οποίο οι νόμοι είναι σαν τον ιστό της αράχνης, ένα αδύναμο κουνούπι θα πιαστεί σε αυτόν ενώ μία δυνατή σφήκα θα τον συμπαρασύρει μαζί της. Συχνά η πρακτική ορισμένων κρατών (ΗΠΑ, Ισραήλ) σε ζητήματα (προληπτικής) νόμιμης

¹³⁰ Θουκυδίδη Ιστορία, Α' 36, 40-43, 68-71.

άμυνας, αντιμετώπισης της τρομοκρατίας, εξωδικαστικής εκτέλεσης και κατοχής είναι εμφανώς αντίθετη στο διεθνές δίκαιο. Σ' αυτές τις περιπτώσεις μικρά κράτη, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, δεν αντιδρούν για να προβάλλουν την ορθή κατά το διεθνές δίκαιο άποψη¹³¹, επιβεβαιώνοντας τον παραπάνω κανόνα.

Το δίκαιο πρέπει να συνδράμει αλλά και πολύ περισσότερο να συνεπικουρείται από στρατηγικές που δρουν σε όλους τους τομείς των διεθνών σχέσεων του κράτους και σε όλα τα θεσμικά επίπεδα. Για την "αξιοποίηση" του Διεθνούς Δικαίου, βαρύνουσα σημασία έχει η ανάλυση του καθηγητή κ. Στέλιου Περράκη, όπου συγκεκριμένα αναφέρει, «Η αξιοποίηση του Διεθνούς Δικαίου οδηγεί ασφαλώς σε μία αποτελεσματικότερη ελληνική εξωτερική πολιτική, ενισχύοντας ταυτόχρονα τη θέση της χώρας στη διεθνή σκηνή. Η αξιοποίηση αυτή, συνδέεται με τον τρόπο που αντιλαμβάνεται η χώρα την εκάστοτε θεσμική της θέση στη διεθνή οργάνωση, διακυβερνητικής συνεργασίας και ολοκλήρωσης. Η πολυμέρεια και η παρουσία πολλών και αναπτυσσόμενων χωρών (π.χ. Ηνωμένα Έθνη) δίνει πλεονεκτήματα, αλλού υπάρχει θεσμική υπεροχή (Ε.Ε.) έναντι π.χ. της Τουρκίας, παραδοσιακά δύστροπο και διεκδικητικό γείτονα, και αλλού οι δυνατότητες κινήσεων εμφανίζονται περιορισμένες (ΝΑΤΟ), λόγω παρουσίας της υπερδύναμης αλλά και του κανόνα της ισοψηφίας. Εξάλλου, η συμμετοχή της Ελλάδας σε διεθνείς διασκέψεις και ανάλογες πρωτοβουλίες για προώθηση ζητημάτων ειρήνης ή διευθέτησης διεθνών διαφορών, υποστηρίζεται σημαντικά από το ιστορικό παρελθόν της χώρας (δεν υπήρξε ποτέ αποικιακή δύναμη, ενώ ελληνικές κοινότητες ενσωματώθηκαν εύκολα παντού) και προσθέτει στο ισοζύγιο των δυνατοτήτων. Επιπλέον, ως πολιτισμική υπερδύναμη και με το κύρος που αντλεί διαχρονικά από την κλασσική Αρχαία Ελλάδα, μπορεί να προσφέρει σημαντικές υπηρεσίες. Εξάλλου, η αίσθηση του δικαίου στα περισσότερα ζητήματα τριβής με τους γείτονες, αλλά και η θέση του Διεθνούς Δικαίου (π.χ. Δίκαιο Θάλασσας 1982 για το καθεστώς Αιγαίου) ενισχύει περαιτέρω το πλαίσιο αξιοποίησης και δράσης. Αξιοποίηση βέβαια, σημαίνει άσκηση και καταχώρηση δικαιωμάτων/δυνατοτήτων που προσφέρει το Διεθνές Δίκαιο (π.χ. Σύμβαση Montego Bay), σημαίνει αξιοποίηση ευκαιριών στους Διεθνείς θεσμούς (π.χ. Προεδρίες σε διάφορα όργανα, όπως η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, το Συμβούλιο του ΟΑΣΕ, το Συμβούλιο της Ε.Ε., ή και η συμμετοχή σε όργανα περιορισμένης συνθέσεως, όπως

¹³¹ Στ. Περράκης/ Μ. Ντ. Μαρούδα, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και Διεθνές Δίκαιο 1974-2011: Διασταυρούμενες Ματιές στο Ελληνική εξωτερική πολιτική και διεθνές δίκαιο, Εκδ. Όστρια, 2014, σελ.49.

το Συμβούλιο Ασφαλείας). Η παρουσία της Ε.Ε. στον κόσμο ενισχύει περαιτέρω αυτή τη δυνατότητα σε πολλούς τομείς. Επίσης, η πολιτική δικαιωμάτων του ανθρώπου σε όλους τους Διεθνείς Οργανισμούς, προσφέρει επίσης δυνατότητες όπως επίσης και ο τομέας της Διεθνούς Δικαιοσύνης, με θετική αντιμετώπιση διεθνών τριβών / διαφορών, που χρειάζονται ειρηνική διευθέτηση. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό, η χώρα να συμμετέχει σ' εκείνους του δρώντες που διαμορφώνουν δίκαιο/ κουλτούρα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που αυθεντικά προάγουν και προστατεύουν τα δικαιώματα του ανθρώπου. Από την άλλη πλευρά, απαιτείται αξιολόγηση και αποτίμηση όλων των αδυναμιών που καταγράφηκαν απέναντι σε μικρά και μεγάλα ζητήματα, π.χ. τρόποι αντιμετώπισης της Τουρκικής επιθετικότητας στο Αιγαίο και στην Κύπρο, αλλά και αποκλίνουσες από εθνικά συμφέροντα πολιτικές του ΝΑΤΟ ή της Ε.Ε. ή και θέσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας. Απαιτείται επίσης, αξιολόγηση των διαπραγματεύσεων / συμβιβασμών γύρω από τις πτυχές του Αιγαιακού καθεστώτος, ακόμα ο παραμερισμός διεθνών θεσμών και η υποκατάστασή του από διμερείς επαφές που παραδοσιακά οδηγεί σε υποχωρήσεις και συμβιβασμούς, όχι απαραίτητα σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο. Ακόμη, απαιτείται ρεαλιστική αντιμετώπιση και ερμηνεία τυχόν δυσμενών εξελίξεων σε επίπεδο διεθνών δικαιοσύνης ρυθμίσεων ή της διεθνούς Νομολογίας (βλ. Αποφάσεις Διεθνούς Δικαστηρίου, Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου)»¹³².

Δεδομένων όλων των παραπάνω, η αναφορά από τον Θουκυδίδη της επίκλησης του δικαίου από τους Μηλίους, που αποτέλεσε τη βάση της επιχειρηματολογίας τους, και η επίδειξη απίστευτου κυνισμού ¹³³ από τους Αθηναίους, οι οποίοι απάντησαν ωμά ότι η δικαιοσύνη μπορεί να υπάρχει μόνο μεταξύ ίσων¹³⁴, καθιστά ολοφάνερη την αρχή ότι κανείς δεν μπορεί να κερδίσει οτιδήποτε με μόνη την επίκληση του διεθνούς δικαίου¹³⁵, αν δεν έχει τη δύναμη να επιβάλει την άποψή του ή τουλάχιστον να βρει υποστήριξη για την πραγματοποίηση των στόχων του.

Στόχος λοιπόν των κρατών πρέπει να είναι αρχικά ο καθορισμός του συμφέροντος και ύστερα οι τρόποι υπεράσπισής του. Συγκεκριμένα για την περίπτωση

¹³² Περράκης Στ. - Μαρούδα Μ. Ντ., Η ελληνική εξωτερική πολιτική και το διεθνές δίκαιο 1974-2011: Διασταυρούμενες Ματιές, στο Περράκη Στ. (επιμ.), Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και Διεθνές Δίκαιο, Όστρια 2014, σελ 99-101

¹³³ Romilly De Jacqueline, Αθηναϊκός Ιμπεριαλισμός, σελ.399.

¹³⁴ Θουκυδίδης Ιστορία, Ε' 85-111.

¹³⁵ Τζήμητρας Χάρης, «Διεθνές δίκαιο και σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική» στο Ι. Τσάκωνας, «Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική», τόμος 1, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σελ. 67.

της Ελλάδας η πεποίθηση της ελληνικής διπλωματίας ότι αν στηριχτούμε στο διεθνές δίκαιο και το διαμεσολαβητικό ρόλο των ΗΠΑ, NATO και ΟΗΕ, θα μετριαστεί η τουρκική προκλητικότητα, έχει οδηγήσει σε διάβρωση της ελληνικής αξιοπιστίας και αποτροπής¹³⁶. Κι επειδή, όπως γράφει και ο διπλωματικός συντάκτης της Washington Post η εσωτερική πολιτική μπορεί να σε τραυματίσει, αλλά η εξωτερική πολιτική μπορεί να σε σκοτώσει¹³⁷, η επίκληση του διεθνούς δικαίου πράγματι είναι ένα ισχυρό εργαλείο κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής αλλά δεν μπορεί να ταυτίζεται η τελευταία αποκλειστικά με αυτό. Χρειάζεται επιστράτευση κι άλλων συστατικών (πειθώ, ανταλλάγματα) για την ευόδωση των προσπαθειών.

¹³⁶ Arvanitopoulos Constantine, “Greek Defense Policy and the Doctrine of Extended Deterrence”, στο Theophanous and Coufoudakis (eds), *Security and Cooperation in the Eastern Mediterranean*, Intercollege Press, Nicosia, 1997, σελ.157.

¹³⁷ Όπως αναφέρεται στον Μητρόπουλο Δημήτρη, “Εξωτερική πολιτική και ελληνικά ΜΜΕ: υποταγή, χειραφέτηση και απάθεια, στο Ι. Τσάκωνας, ό.π., σελ.276.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινότητας, Κων. Αντωνόπουλος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017.

Μ. Γαλανού, Ο διάλογος μεταξύ ΕΔΔΑ, ΔΕΕ και ΣυμβΑΣΦΟΗΕ για τις στοχευμένες κυρώσεις στη βάση της θεωρίας του Όκαμ, σε Τιμητικός τόμος Χριστόφορου Δ. Αργυρόπουλου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016.

Κ. Δελημάτσης, Κριτική Ανάλυση της Έννοιας της Χρήσης Ένοπλης Βίας στο Διεθνές Δίκαιο, [Πηγή:www.academia.edu]

Θουκυδίδη Ιστορία, Βιβλία Α΄ και Ε΄1.

Κ. Ιωάννου- Στ. Περράκης, Εισαγωγή στη Διεθνή Δικαιοσύνη, τ. Α΄, Γενική θεωρία και θεσμικές εφαρμογές, γ΄ έκδοση, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2009.

Κ. Ιωάννου- Α. Στρατή, Δίκαιο της Θάλασσας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013.

Δ. Λέντζης, Η Εφαρμογή των Ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ από την Ευρωπαϊκή Ένωση, <https://ejournals.lib.auth.gr/projustitia>.

ΕΛΛΑΔΑ, ΚΥΠΡΟΣ, ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ Νομική και πολιτική αξιολόγηση των εκατέρωθεν επιχειρημάτων Βιργινία Μπαλαφούτα, ΣΕΙΡΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ 1/2019 Ιανουάριος 2019, University of Nicosia.

Θ. Μυλωνάς, Η Τουρκία στο Περιθώριο της Διεθνούς Νομιμότητας, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1991.

Νάσκου Περράκη Παρούλα, Το νομικό καθεστώς των προσφύγων στη διεθνή και ελληνική έννομη τάξη: Η Σύμβαση της Γενεύης του 1951 περί του καθεστώτος των προσφύγων, Αντ. Σάκκουλας, 1991.

Ρ.-Ε. Παπαδοπούλου, Έξυπνες κυρώσεις και κοινοτικό δίκαιο: το «μετέωρο βήμα» του κοινοτικού δικαστή- Σκέψεις με αφορμή τις αποφάσεις του ΠΕΚ Kadi και Al Barakaat της 21ης Σεπτεμβρίου 2005, ΕφαρμΔΔ 2006.

Μ. Περράκης, Ημέρα Ανεξαρτησίας: Η αυτονομία της κοινοτικής έννομης τάξης την επαύριον των αποφάσεων του ΔΕΚ επί των υποθέσεων Kadi(C-402/05 P) και Al Barakaat (C-415-05 P), ΤοΣ 2009.

Στ. Περράκης, Μ.Ντ.Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοσύνη, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2018.

Στ. Περράκης/ Μ. Ντ. Μαρούδα, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και Διεθνές Δίκαιο 1974-2011: Διασταυρούμενες Ματιές στο Ελληνική εξωτερική πολιτική και διεθνές δίκαιο, Εκδ. Όστρια, 2014.

Α. Πλιακός, Οι σχέσεις του διεθνούς δικαίου με το Δίκαιο της ΕΕ: μονισμός, δυισμός ή ένας ανοιχτός συνταγματικός χώρος, Νομική Βιβλιοθήκη.

Χρ. Ροζάκης, Διεθνής Πολιτική Εισαγωγικά Μαθήματα, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1985.

Μ. Σαρηγιαννίδης, Θεμελιώδεις Έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο, Εκδ. Σάκκουλα, 2014.

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945, 2008.

Α. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Εκδόσεις Πατάκη, 2015.

Γ.Κ. Τενεκίδης, Δημόσιο διεθνές δίκαιο (Αθήνα: Αργύρης Παπαζήσης, 1963).

Τζήμητρας Χάρης, «Διεθνές δίκαιο και σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική» στο Ι. Τσάκωνας, «Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική», τόμος 1, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 2003.

Ξενόγλωσση

Joyner and Rothbaum, "Libya and the Aerial Incident at Lockerbie: What Lessons for International Extradition Law?" 14 Michigan Journal of International Law (1993).

J.D.Frank, Sanity and Survival: Psychological Aspects of War and Peace (New York: Random House, 1967).

F. Parkinson, The Philosophy of International Relations (Beverly Hills: Sage, 1977).

J. Austin, Lectures in Jurisprudence or the Philosophy of Positive Law (London: John Murray, 5η έκδοση, 1885).

I.Janis, Victims of Groupthink (Boston: Houghton Mifflin, 1972).

O.Holsti, "Individual Differences in "Definition of the Situation", Journal of Conflict Resolution (1970), O. Holsti, Foreign Policy Formation Viewed Cognitively", R. Axelrod (Ed), Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites (Princeton: Princeton University Press, 1976).

Henry Kissinger, Diplomacy, New York: Simon & Schuster, 1995.

Gurel A., Mullen F, Tzimitras H., Peace Research Institute Oslo- PRIO, Cyprus Center.

James Pattison, Humanitarian Intervention: 4 Volumes (London: Sage, 2014).

Antonopoulos C., "The legitimacy to Legitimize": The Security Council Action in Libya under Resolution 1973 (2011), International Community Law Review, 2012.

Lopez.G.,2015, Responsibility to Protect at a crossroads: The crisis in Libya.
https://www.humanityinaction.org/knowledge_detail/responsibility-to-protect-at-a-crossroads-the-crisis-in-libya/

Simura, B., 2015. USA and Russia in Syria and Ukraine: The irony of Geo-Political Interventions. Turkish Journal of International Relations.

Abratt D., U.S. Intervention in Syria: A legal responsibility to protect? Denver Law Review.

The UK Government's position regarding the legality of military action in Syria following the chemical weapons attack in eastern Damascus,
<https://www.gov.uk/government/publications/chemical-weapon-use-by-syrian-regime-uk-government-legal-position> .

International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), 2001. The Responsibility to Protect, Ottawa: International Development Research Center, note 1 at VII.

Alamailes, A. & Yurtsever, S., 2018. Syrian Crisis in Scope of the US- Russian Competition in Middle East. International Journal Enterepreneurship and Management Inquiries.

Arvanitopoulos Constantine, "Greek Defense Policy and the Doctrine of Extended Deterrence", στο Theophanous and Coufoudakis (eds), Security and Cooperation in the Eastern Mediterranean, Intercollege Press, Nicosia, 1997.

Άρθρα

Μ. Ντ. Μαρούδα- Β. Σαράντη, Η κατάρριψη ρωσικού αεροσκάφους από τουρκικά μαχητικά: τι απαντήσεις δίνει το διεθνές δίκαιο, Άμυνα και Διπλωματία, Δεκέμβριος 2015.

Στ. Περράκης, Η Ελλάδα και η Χάγη, Foreign Affairs, 2012.

Οικονομίδης Κ. Π., Το Νομικό Καθεστώς των Ελληνικών Νησιών του Αιγαίου: Απάντηση σε Τουρκική Μελέτη του Χουσεΐν Παζαρτζί, ΓΝΩΣΗ, 1989.

Crossette, '10 Years after Lockerbie, Still No Trial', New York Times, 22 December 1998, A14.

Memorandum on Funding for the Court to try Accused Perpetrators of the Pan Am 103 Bombing, 34 Weekly Comp. Pres. Doc. (30 September 1998) 1939.

Ιστοσελίδες

<https://apopseis.gr/syria-chimika-opla-ke-periorismos-tou-polemou/>

http://www.bbc.co.uk/greek/020919_iraq_maps_updated/dissident.shtml

<http://curia.europa.eu/juris/documents>

<http://www.cna.org.cy/>

www.deathpenaltyinfo.org

www.discourse.net

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/>

<https://www.files.ethz.ch/>

<https://www.icj-cij.org/en/annual-reports>

<https://www.icty.org/x/cases/tadic/>

<https://www.kathimerini.gr/world/144736/echei-xekinisei-idi-polemos-akiryhtos/>

<https://www.mfa.gr>

<http://www.mfa.gov.tr/>

<https://www.opcw.org/>

<https://www.pio.gov.cy/>

[https://undocs.org/S/RES/2118\(2013\)](https://undocs.org/S/RES/2118(2013))